

РАДИКАЛИЗАЦИЯ, ЕКСТРЕМИСТКА ПРОПАГАНДА И ТРАФИК НА ХОРА

Сборник от аналитични статии



РАДИКАЛИЗАЦИЯ



ЕКСТРЕМИСТКА
ПРОПАГАНДА



ТРАФИК НА
ХОРА



Укрепване на капацитет, обмен на опит и изследователска
дейност в сферата на сигурността BG65ISPR001-3.004-0002



Съфинансирано от
Европейския съюз

РАДИКАЛИЗАЦИЯ, ЕКСТРЕМИСТКА ПРОПАГАНДА И ТРАФИК НА ХОРА

Сборник от аналитични статии



европейски институт

София, 2026



Съфинансирано от
Европейския съюз

РАДИКАЛИЗАЦИЯ, ЕКСТРЕМИСТКА ПРОПАГАНДА И ТРАФИК НА ХОРА

Сборник от аналитични статии

*Автори: Барбара Лучини, Андрю Станифорт, Ружа Карлович,
Холгер Нитш, Холгер Шмидт, Надя Димитрова, Антоанета
Василева, Борислав Мавров, Илияна Семерджиева*

Борислав Мавров, редактор

Европейски институт, дизайн

Фондация „Европейски институт“, София 2026

ISBN

Първо издание

Тези аналитични статии са създадени в рамките на проект „Укрепване на капацитет, обмен на опит и изследователска дейност в сферата на сигурността“, с номер BG65ISPR001-3.004-0002, по договор № 812108-68-02.10.2024, финансиран по Програмата на Република България по фонд „Вътрешна сигурност“ за периода 2021 – 2027 г.

Цялата отговорност за съдържанието на материала е на неговите автори и фондация „Европейски институт“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на ЕС и Отговорния управляващ орган.



СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	5
КАК ДА СЕ ОРИЕНТИРАМЕ В ШУМА НА СМЕСЕНИТЕ ЧЕСТОТИ: ПРЕОСМИСЛЯНЕ НА СИГУРНОСТТА В УСЛОВИЯТА НА ПРОМЕНЛИВА ДИНАМИКА НА РАДИКАЛИЗАЦИЯТА	8
ИНИЦИАТИВИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА РАДИКАЛИЗАЦИЯТА В УЧИЛИЩА, КОЛЕЖИ И УНИВЕРСИТЕТИ В ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО	42
ПРЕВЕНЦИЯТА ПРЕДИ РЕПРЕСИЯТА: КАК СЪТРУДНИЧЕСТВОТО МЕЖДУ ПОЛИЦИЯТА И ОБЩНОСТТА ПОВИШАВА ОБЩЕСТВЕНАТА БЕЗОПАСНОСТ И СИГУРНОСТ	71
РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ ЗА ЕКСТРЕМИСТКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	92
КАК ОНЛАЙН СРЕДАТА СЕ ИЗПОЛЗВА ЗА ВЕРБУВАНЕ ЗА ЦЕЛИТЕ НА РЕЛИГИОЗНИЯ ЕКСТРЕМИЗЪМ И КАКВИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ МОГАТ ДА СЕ НАПРАВЯТ ВЪВ ВРЪЗКА С ПРЕВЕНЦИЯ ОТ СТРАНА НА ПОЛИЦИЯТА?	117
ЗАСИЛЕНАТА РОЛЯ НА ЕВРОПОЛ В БОРБАТА С КОНТРАБАНДАТА НА МИГРАНТИ И ТРАФИКА НА ХОРА	158
ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА ТРАФИКА НА ХОРА: НОВОВЪЗНИКВАЩИ РИСКОВЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОТГОВОРИ И ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	180
КАК КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ ВЛИЯЯТ ВЪРХУ МИГРАЦИЯТА И ТРАФИКА НА ХОРА. ПЕРСПЕКТИВИ И НАБЛЮДЕНИЯ	227



Съфинансирано от
Европейския съюз



УВОД

Днес повече от всякога са необходими събирането и задълбоченият анализ на данни, развитието на научни изследвания в областта на сигурността в посока осъществяването им в пълен мащаб и разширяването на обхвата им с нови, често пренебрегвани изследователски полета. Само по този начин може да се подкрепи реалната работа на практиците от правоохранителните органи, така че те да бъдат по-добре подготвени - не просто да реагират на възникващи заплахи, а да ги предвиждат и управляват своевременно в синхрон с динамиката на съвременната среда.

Настоящият сборник обединява осем аналитични статии, разработени в рамките на проект „Укрепване на капацитет, обмен на опит и изследователска дейност в сферата на сигурността“. Тези публикации са част от една от ключовите дейности по проекта, целяща създаването на международен Център за високи постижения в сферата на сигурността, замислен като платформа за интегриране на знания, обмен на добри практики и насърчаване на диалога между академичната общност, практиците и институциите.

Сборникът представя резултатите от аналитичната работа на утвърдени експерти от страната и чужбина, които разглеждат три ключови тематични направления: радикализация, екстремистка пропаганда и трафик на хора. Всички публикации са обединени от стремежа да се приложи критичен интердисциплинарен подход и от търсенето на практически решения и препоръки за промяна на политиките в контекста на динамично променящата се среда за сигурност.

Първото тематично направление е посветено на радикализацията и нейните съвременни проявления. Статиите в този раздел разглеждат процесите на радикализация в контекста на съвременните социални и институционални предизвикателства, ролята на образователната среда, ранната превенция и необходимостта от коорди-



нирани политики за ограничаване на рисковете сред уязвими групи. Акцент се поставя върху превантивните механизми, изграждането на устойчивост и значението на партньорството между институции, общности и образователни структури.

Второто тематично направление е фокусирано върху екстремистката пропаганда и използването на дигиталната среда като инструмент за влияние, вербуване и разпространение на радикални идеологии. Анализите в този раздел разглеждат социалните медии и онлайн платформите като пространство, в което екстремистките послания се адаптират и разпространяват с висока скорост и широк обхват. Специално внимание се отделя на предизвикателствата пред институциите при противодействието на онлайн радикализацията, както и на необходимостта от балансиран подход между гарантирането на сигурността и защитата на основните права и свободи.

Третото тематично направление обхваща теми като контрабандата и трафика на хора, като поставя акцент върху взаимовръзката между тези две явления и необходимостта от промяна на институционално ниво. Задълбочено изследвано е и влиянието на дигитализацията, трансграничния характер на престъплението и необходимостта от адаптиране на институционалните и правните механизми към новите форми на експлоатация. Статиите анализират как технологиите променят моделите на извършване и прикриване на престъпленията, разширяват кръга на уязвимите лица и изискват нови форми на международно сътрудничество. В рамките на тази тематична линия се разглеждат и по-широки взаимовръзки - между климатичните промени, миграцията и трафика на хора, които очертават нови изследователски хоризонти.

Статиите в трите тематични направления подчертават сложния и взаимозависим характер на съвременните предизвикателства пред сигурността. Независимо дали става дума за радикализация, екстремистка пропаганда или трафик на хора, всички публикации защита-



ват необходимостта от интегриран, мултидисциплинарен и основан на знания подход.

Особена стойност на сборника придава и екипът от автори - уникална комбинация от експерти от академичните среди, включително полицейски академии, практики от правоохранителните структури, изследователи, анализатори и представители на неправителствения сектор. Общото между тях е задълбоченият опит от участие в големи международни изследователски проекти в сферата на сигурността и ангажираността към развитието на знания и политики в тази област.

Настоящият сборник има за цел не само да представи резултатите от проекта, но и да отвори пространство за бъдещи изследвания, политики и практически инициативи. Този подход създава предпоставки за по-добре подготвена, устойчива и ориентирана към бъдещето Европа. Надяваме се сборникът да бъде полезен както за специалистите, така и за всички, които търсят по-дълбоко разбиране на съвременните процеси. В този смисъл това е само началото – първата стъпка от една по-широка поредица от аналитични публикации, които Центърът за високи постижения в сферата на сигурността предстои да развива.

Приятно четене!

Екипът на фондация „Европейски институт“



КАК ДА СЕ ОРИЕНТИРАМЕ В ШУМА НА СМЕСЕНИТЕ ЧЕСТОТИ: ПРЕОСМИСЛЯНЕ НА СИГУРНОСТТА В УСЛОВИЯТА НА ПРОМЕНЛИВА ДИНАМИКА НА РАДИКАЛИЗАЦИЯТА

Барбара Лучини



Резюме

Целта на настоящата статия е да предложи анализ на понятие-то и явлението на радикализацията, като представя гледна точка, основана на разглеждането на нейната еволюция през последните двадесет години – такава, която да включва най-значимите промени и актуални тенденции както от социална гледна точка, така и от гледна точка на националната и международната сигурност. Целта на настоящия принос е да предизвика размисъл върху теоретичните и методологическите подходи към явленията на радикализацията и агресивния екстремизъм, като особен акцент се поставя върху европейските политики и примера с Италия. Очаква се това да е особено полезно за лицата, пряко ангажирани с управлението на такива явления, както и за онези, които се стремят да разберат по-добре основните динамики, които излагат голяма част от съвременните общества на риск от радикализация и условия на уязвимост.

Ключови думи: радикализация; агресивен екстремизъм; политики; PCVE; сигурност



1. Въведение

Съвременните общества претърпяха дълбоки промени с настъпването на пандемията от COVID-19, която установи нова социална динамика и различни режими на взаимодействие в среда, която вече не е изключително офлайн, а и онлайн, като очерта един преход към многоизмерен, цифров начин на живот (Lucini, 2021). Това повлия и на определени поляризиращи и радикализиращи тенденции, които сега изглеждат утвърдени в повечето европейски страни, както и на все по-забележимата роля, която играят новите технологии в насърчаването на участието в екстремистки нагласи и радикално поведение. По този начин явлението радикализация се превръща в централен въпрос, който трябва да бъде разглеждан, особено по отношение на неговата дефиниция и различните тълкувания, които – в зависимост от това как се дефинира явлението – се използват за насочване на политиките за превенция, дерадикализация и противодействие.

Промените, настъпили в европейските общества през годините след пандемията, трябва да се разглеждат като носители на нов и необходим поглед за разбиране на тези явления и на поляризиращите и водещи до насилие тенденции, които се разпространяват все повече. В този изключително нестабилен нов контекст, една нова рамка за сигурност представлява централен елемент в управлението на държавите и тяхната стабилност.

Систематизирането на еволюцията на тези радикални явления може да се проследи и чрез разглеждане на резултатите от два различни европейски изследователски проекта, в които е участвала авторката. Първият се отнася до проекта TRIVALENT по програма „Хоризонт 2020“ на ЕС („Terrorism pRevention Via rAdicalisation countEr-Narrative“ – „Превенция на тероризма чрез контранаратив срещу радикализацията“), в който се отделя значително вни-



мание на комуникативното измерение на ислямския религиозен и политически екстремизъм, като впоследствие оперативното предложение се фокусира върху два основни елемента на политиката, представлявани от алтернативни наративи и контранаративи. Вторият проект по програма „Хоризонт 2020“ на ЕС – „COUNTER“ („Countering Radicalisation for a Safer World: Privacy-First Situational Awareness Platform for Violent Terrorism and Crime Prediction, Counter Radicalisation and Citizen Protection“ – „Противодействие на радикализацията за един по-безопасен свят: платформа за ситуационна осведоменост, при която водеща е неприкосновеността на личния живот, за прогнозиране на агресивния тероризъм и престъпността, противодействие на радикализацията и защита на гражданите“) се фокусира върху резултатите от проведените анализи и изследвания, които показват от оперативна и методологическа гледна точка, че настоящите инструменти за предотвратяване и разбиране на заплахата от радикализация и агресивен екстремизъм, а именно TRA-Is (инструменти за оценка на риска от тероризъм), вече не са подходящи за социалния контекст, в който трябва да се прилагат.

Именно в тази посока е разработен настоящият принос, който също така има за цел да постигне по-добро разбиране на настоящите и бъдещите ориентации на политиките. Той започва със задълбочено проучване на различните определения за радикализация и появата на тази концепция, последвано от анализ и дискусия на различни подходи на политики в европейските страни, с акцент върху италианския контекст.

Накрая са очертани бъдещите перспективи както по отношение на еволюцията на заплахата, така и по отношение на инструментите за превенция и управление, които изглеждат най-подходящи и целесъобразни за новия международен сценарий и настоящия социален контекст (Daher et al., 2025).



2. Радикализация: дефиниране на риска и ориентиране в шума на смесените честоти

Понятието „радикализация“ не е ново; то има корени в радикалната концепция за политическа реформа в Обединеното кралство през XIX в. и впоследствие се появява в международния контекст на Първата световна война. През цялата историческа еволюция, в зависимост от социално-политическия контекст, радикализацията и агресивният екстремизъм показват своето присъствие и дестабилизиращо въздействие върху правителствата и населението, подложени на тяхното влияние.

В Европа и в западните страни като цяло понятието „радикализация“ систематично възниква отново след атентатите в Съединените щати на 11 септември 2001 г. От този момент нататък както общественят дискурс, популяризиран чрез различни медийни канали, така и възприетата политическа и законодателна ориентация за справяне с явлението, започват да разпространяват израза „ислямска радикализация“, като го свързват с конкретни идеологически, религиозни и културни характеристики. В резултат на това, за общественото мнение понятието „радикализация“ се превърна в категория, отнасяща се изключително до ислямския тероризъм и религиозния екстремизъм. Въпреки това ясно разграничение в определението на понятието се появило множество разнородни разсъждения, насочени към въпроса какво всъщност означава радикализацията, погледната през психологическа, социологическа, политическа и икономическа призма. Тези фактори се разглеждат във връзка с конкретни контексти и социални среди, в които отделни лица биха могли да са изложени на риск от радикализация.

От теоретично-академична гледна точка Седжуик (2010 г.) твърди, че терминът „радикализация“ зависи от формалния контекст, в който се използва – било то в областта на сигурността, социалната интеграция или външната политика – като по този начин подчер-



тава многоизмерния характер на сферите, засегнати от едно и също радикално явление. Тази характеристика разкрива определени елементи на концептуална неяснота, които намират отражение в политическите и законодателните линии, разработени за управление и противодействие на явлението. В тази връзка Нойман (2013 г.) също подчертава липсата на обща дефиниция и отбелязва едно важно разграничение: радикализацията може да бъде разглеждана като когнитивна радикализация, основана на екстремистки убеждения и идеи, или като поведенческа радикализация, основана на екстремистки действия. Следователно поддържаното разграничение е между екстремисткото мислене и извършването – или участието – в екстремистки и терористични актове.

В тази област Макколи и Москаленко (2008; 2011; 2017; 2020 г.) предлагат един по-оперативен поглед за преодоляване на неяснотите в дефиницията чрез модела „Две пирамиди“, който прави разграничение между радикализация на мненията и идеите, и радикализация на действията и поведението. Тези две траектории на радикализация определят и съставляват различни методи за превенция, управление и ответни действия в зависимост от категорията, към която принадлежи дадено лице. Освен това, в своето критично разсъждение относно дефиницията за радикализация Макколи и Москаленко (2017 г.) цитират труда на Могхадам (2005), който в „Стълбището към тероризма“ предлага една от първите метафори за радикализацията като шестетажно стълбище към тероризма, което се стеснява все повече. Приземният етаж представлява възприятие за несправедливост и относително лишение; първият етаж представлява търсене на възможности; вторият етаж представлява гняв към възприеманите извършители на несправедливостта; третият етаж представлява морално ангажиране, което оправдава тероризма; четвъртият етаж е присъединяване към терористична групировка; а петият и последен етаж е дехуманизиране на цивилни врагове, за да се превърнат в легитимни цели на насилие. [...] Разликата между оправдаването



на тероризма (третия етаж) и присъединяването към терористична групировка (четвъртия етаж) е разликата между радикално мнение и радикално действие. Тази ключова разлика се явява като още едно стъпало в модела на стълбището.

Тази индивидуална гледна точка, използвана за разбиране на понятието „радикализация“ и свързаната с него динамика, съставлява сърцевината на теоретичните и научните продукти в изследванията върху радикализацията. В последвалите години тя насочва разглеждането на микро-, мезо- и макроподходите към явленията на радикализацията и екстремизма. Освен това трябва да се отбележи, че изследванията през тези начални години на разсъждения относно дефиницията следват две теоретични линии. Първата е предимно индивидуалистична, въз основа на която се разработиха насоки за профилиране от методологическа гледна точка, тъй като радикализираното лице беше поставено в центъра на явлението и трябваше да бъде разбрано чрез неговите специфични психологически и умствени нагласи (Horgan 2005; 2014). От оперативна гледна точка това доведе до разработването на TRA-Is (инструменти за оценка на риска от тероризъм), насочени към операционализиране на оценката на риска и отговор на необходимостта да се разбере риска от екстремизъм и радикализация както за целите на превенцията, така и за целите на дерадикализацията (Lucini, 2023; 2024). Втората гледна точка е представена в труда на Викторевич (2005 г.), който се фокусира върху радикализацията като израз на социални движения и социални процеси, и подчертава социалния характер на радикалното явление и значението на изграждането на социална идентичност във връзка с референтна социална мрежа. Работата на Дела Порта и Лафри (2012 г.) следва тази линия на разглеждане на радикализацията през призмата на социалните движения. Тези две направления са били и продължават да бъдат основните пътеки в теоретичния дебат относно определението за радикализация и агресивен екстремизъм, като се има предвид влиянието на дисциплинарния



контекст на различните учени (например психология, социология, криминология, политически науки). През последвалите години технологичните, политическите, социалните и културните промени – и като цяло международната обстановка – доведоха до разширяване и по-нататъшно характеризиране на тези гледни точки.

По-конкретно, все още преобладават линейните модели и тези, които са насочени предимно към индивидуалния път в посока радикални възгледи и екстремистко поведение. Наред с тях обаче се появяват и други изследвания, посветени на дефиницията на радикализацията и на разбирането на динамиката и факторите, които могат да подхранват подобно явление. В тази връзка заслужават да бъдат отбелязани автори като Cherif, R., et al. (2009), Borum (2011; 2014), Doosje et al. (2016), Hardy (2018), Van den Bos, K. (2018) и Schmid, A. P. (2013), които се фокусират върху възможните пътища и модели на радикализация и екстремизъм. По отношение на конкретните рискови фактори и индикатори е важно да се цитират изследванията на Lösel et al. (2018), Vergani et al. (2020), Kruglanski et al. (2019), Wolfowicz et al. (2020) и Duindam et al. (2025), които се фокусират върху различни фактори, които могат да привличат, поддържат и насърчават процесите на радикализация, а също така предлагат по-добро разбиране за тяхната роля в динамиката на вербуването както офлайн, така и онлайн.

Предложените теоретични гледни точки поставят един съществен въпрос за дефинициите на радикализация и агресивен екстремизъм по отношение на ролята на насилието, както е подчертано от Bartlett et al. (2010 г.), цитиран от Макколи и Москаленко (2017 г.): „Това да станеш терорист не винаги е естествено или линейно развитие от това да си радикален. Тези, които са прибегнали към насилие, често са следвали път на радикализация, характеризиращ се с култура на насилие, натиск от страна на връстниците в групата и вътрешен кодекс на честта, при който насилието може да бъде път към придобиване на статут. [...]“. Бартлет и колегите му ясно



подчертават, че пътят към превръщането в терорист не следва една-единствена траектория с предварително определени фактори. Напротив, изграждането на тази идентичност представлява сложно, многоизмерно пътуване, при което различни фактори се съчетават по различен начин в зависимост от контекста и технологичния достъп, с който разполагат отделните лица или групи.

Един по-общ аспект, съотнесен към очертаните по-горе теоретични направления, представлява определението за явлението радикализация, съдържащо се в Регламент за изпълнение (ЕС) 2019/103 на Комисията (Европейска комисия, 2019 г.), в който радикализацията се определя по следния начин: „„радикализация“ означава явлението на присъединяване към екстремизма на хора, възприемащи мнения, възгледи и идеи, които биха могли да доведат до тероризъм“. Тази дефиниция е полезна за определяне на една съществена характерна черта на радикализацията: тя е динамичен, жизненоважен и непрекъснато трансформиращ се процес, който прониква в механизмите и динамиката на социализацията. Те могат да попадат в сферата на първичната социализация (случващото се в семейния контекст) или в рамките на по-широка социализация, която включва различни участници като училища, групи от връстници, други значими възрастни и — вече почти две десетилетия — новите технологии и света на комуникацията в социалните медии. Всъщност именно този нов участник предоставя нов поглед към разбирането на явленията на радикализацията и агресивния екстремизъм.



3. Радикализация: текущи и бъдещи перспективи

Все по-нарастващата социална комплексност, взаимозависимостта на технологичните инфраструктури, които са станали незаменими, и международните сценарии на нарастваща уязвимост и несигурност доведоха до дълбока трансформация на процесите на радикализация и на динамиката, която може да подтикне отделни лица или социални групи към екстремизъм, водещ до насилие, и впоследствие към извършването на терористични атаки, които са силно дестабилизиращи за личната, националната и международната сигурност. В тази изключително сложна рамка не бива да се пренебрегва фактът, че появата на пандемията през 2020 г. предефинира глобалната социална среда, което доведе до значителна преконфигурация на социалните отношения както между отделните лица, така и между лицата и институциите, което включва и процесите на радикализация и явленията на агресивен екстремизъм. По-конкретно, препратките към предишна литература, разработена по тези теми, показват как еволюцията в разбирането и дефинирането на тези явления се променя в зависимост от управленските, законодателните и технологичните елементи. Технологичното развитие на средствата за комуникация през последните две десетилетия доведе до важни промени, засягащи ролята на обществеността в контекста на медийното потребление, като тя премина от пасивна към активна аудитория и към съавтор на цифрово съдържание.

В този контекст стана очевидно, че процесите на радикализация трябва да се считат за комуникативни явления и такива на взаимоотношенията, като вниманието се насочва към цифровия контекст, в който тези явления се задействат и развиват, като се има предвид новото измерение на живота, което за повечето хора се намира в една хибридна зона между офлайн и онлайн измерението (Vergine et al., 2024). Онлайн измерението в частност е предмет на различни проучвания (Conway, 2017; 2021; Ledwich and Zaitsev, 2019; Lavie-Driver and van der Linden, 2025; Núñez-Guerra, 2025), които изследват



задълбочено ролята на новите технологии, разглеждани едновременно като средство и среда, в която екстремистите или лицата с първоначални поляризиращи убеждения могат да намерят и разпространяват радикални и екстремистки материали и информация, насочени към вербуване и структуриране на мрежи около същите или сходни екстремистки идеологии.

В този контекст на проучвания и изследвания се оформи една концепция, основана на резултатите от няколко изследователски проекта, за които Ломбарди, Майолино и Лучини (2020 г.), както и Ломбарди и Лучини (2021 г.) разработиха нов поглед с цел по-добро разбиране и очертаване на явлението онлайн радикализация, като развиха погледа към модела FORMAT. Чрез този поглед се преодолява определен тип статична концепция за мрежата – според която това, което се случва онлайн, остава ограничено в това измерение – и се предлага комуникативна алтернатива на подхода на алтернативни наративи и контранаративи, които в продължение на няколко години доминираха в дейностите по превенция и противодействие, свързани с процесите на радикализация и агресивен екстремизъм.

Моделът FORMAT предлага различна парадигма, фокусирана върху комуникативното измерение на явленията поляризация и екстремизъм, като се концентрира върху: „Моделът FORMAT се състои от два ключови елемента, а именно екосистема на комуникациите и наративен пейзаж.“ (Lombardi, Maiolino и Lucini, 2020), като по този начин за първи път се подчертава централната роля, която играят екосистемите на комуникациите и наративните пейзажи: от обикновени медийни и технологични контексти те се превръщат в ключови участници в процесите на поляризация, радикализация и екстремизъм.

В съответствие с този поглед, преходът се осъществява и на различни нива на анализ, доколкото първото ниво – разработено от различни институционални и социални участници – се фокусираше върху превенцията, като обръщаше специално внимание на ин-



дивидуалните наративи, които циркулират онлайн, и следователно върху изграждането на алтернативни или контранаративи; моделът FORMAT, от друга страна, премества нивото на анализ към медийния контекст, разглеждан вече не като пасивен участник, а като ключов елемент в превенцията и противодействието на радикализацията. По-конкретно, „FORMAT е медийно-културен продукт, който се състои от комуникационни насоки, които да се прилагат при отчитане на чувствата, емоциите и възприятията на аудиторията; видовете наративи; характерните черти на текущия сценарий и наративните пейзажи, адаптирани към конкретната комуникационна екосистема и за конкретната цел на процеса на комуникация“ (Lombardi, Maiolino и Lucini, 2020).

Този поглед подчертава и предвижда с няколко години напред конкретното внимание, което ще бъде отделено на новите процеси на радикализация, сценарии за риска и новите елементи (Lucini, 2024; 2025a; 2025b), например:

- процесите на радикализация са разположени в едно цифрово измерение, което обхваща както офлайн, така и онлайн измеренията, което води до появата на новия термин, предложен от Флориди (2014 г.), а именно „онлайнф“. По този начин радикализацията придобива както когнитивна, така и емоционална конотация, които заемат централно място в новия контекст на екосистемите за цифрова комуникация. По-специално, когнитивното измерение е от особено значение за взаимодействието, което имат потенциално уязвими лица и групи с дигиталната среда, както и с инструментите на платформите и изкуствения интелект. В съответствие с този поглед се улесняват дейностите на пропаганда и вербуване (Lucini, 2022). Последните са изследвани и от гледна точка на проверката, а оттам и на процеса на подбор и филтриране;
- контекстът, в който се развива динамиката на радикализацията и агресивния екстремизъм, включително чрез явления



като реч на омразата или поляризация на дискурса, се превръща в централен участник, който може да бъде разпознат в характеристиките на способност за проникване, неизменност и взаимозависимост, типични за екосистемите на цифровата комуникация (Lucini, 2024b). Това се вижда и в пренасочването на фокуса от конкретни фактори за радикализация, коренящи се в сферата на психичното здраве и структурните уязвимости (семеини, социално-образователни, икономически и трудови), към разглеждане на ролята, която играят комуникативната динамика и взаимоотношенията в поддържането на поляризиращи и радикални нагласи, идеи и поведения;

➤ друг централен елемент в този нов поглед към явлението радикализация се отнася до идеологическата хибридизация или до нестабилния идеологическо-културен контекст, в който се развива поляризиращата динамика в екосистемите на цифровата комуникация (Lucini, 2017): вече няма модели на чисто идеологическа радикализация, а по-скоро очевидно идеологическо смесване, което различни учени определят като „екстремизъм от типа салатен бар“ или също като явление двойна радикализация, при което някои лица се радикализират според една идеология и впоследствие променят ориентацията си, за да приемат екстремистки културни подходи от противоположно естество. Примерите в това отношение включват случаи на идеологическо сливане, като примерно явлението наративен синкретизъм между акселерационистите и салафитските джихадисти, както е проучено от Argentino et al. (2022), и понятието „съставен агресивен екстремизъм“, измислено от Gartenstein-Ross et al. (2022);

➤ необходимо преразглеждане на инструментите за оценка на тероризма (TRA-I), за да бъдат приведени в съответствие с новите форми на радикализация и екстремизъм, като по този начин се гарантира тяхната актуалност и устойчивост спрямо текущите социални промени (Lucini, 2023; 2024c; Lahnala et al., 2025);



- младежите и непълнолетните се очертават като конкретна целева група за динамиката на радикализацията и екстремизма, като се наблюдават определени тенденции, които постепенно се затвърждават;
- влиянието, което оказва геополитическата и международната обстановка върху стабилността и сигурността на различните държави, техните правителства и население, както и върху поляризиращите тенденции в цифровата среда, екстремистката комуникация и социалната радикализация.

Тези нови елементи, които се очертават при анализа на определението и различните концептуализации на явлението радикализация и неговите процеси, потвърждават чувствителния към контекста характер на явлението и необходимостта от подробно проучване на политическите анализи за превенция и противодействие на радикализацията и екстремизма, насърчавани от различни институционални агенции на Европейския съюз с цел да се разбере по-добре влиянието, което имат основополагащите теоретични парадигми върху формирането на разбирането за социалните явления и бъдещите гледни точки, които може да възникнат.



4. Политики за превенция и противодействие на радикализацията и екстремизма

Стратегиите и политиките за превенция, управление и противодействие на явленията радикализация, агресивен екстремизъм и тероризъм се систематизират от първите години след 2000 г., след разпространението на атентатите, извършени в Съединените щати и Европа от ислямски екстремисти. Стратегическата ориентация и оперативните практики са повлияни от типологията на явленията и от характерните черти на съвременната заплаха.

При разглеждането на архитектурата на законодателните перспективи и политики е необходимо да се припомни теоретичната рамка и нейната еволюция, както беше обсъдено по-горе, което подчертава ключовите белези на явлението, насочващи оперативното приложение и извършваните дейности с цел превенция, управление и противодействие на процесите на радикализация и агресивен екстремизъм. Във връзка с това е възможно да се идентифицират няколко основни фази на тази ориентация и практиките, които те са породили.

Наистина, в периода между 2000 г. и приблизително 2010 г. стратегическата ориентация беше съсредоточена върху разузнавателните дейности и предимно отбранителен подход към сигурността. Това бяха години, белязани от усилия да се разбере заплахата от международна гледна точка и с цел по-добре да се възприеме нейната динамика. През следващите пет години преобладаваше ориентацията към капацитет за работа в мрежа и обмен на информация между агенциите и правоприлагащите органи на европейско равнище, като се подчертаваше необходимостта от споделяне на общи технологични системи за обмен на информация, както и на езикови и културни кодове, които да позволят диалог между държавите членки и техните агенции за сигурност. Впоследствие, някъде до първите години след 2020 г., преобладават оперативни подходи, свързани с техно-



логичната еволюция и с използването от екстремистките субекти на онлайн измерението и възможностите, които то предлага за вербуване, разпространение и споделяне на екстремистки материали и информация. Това са и годините, в които от теоретична гледна точка ролята на идеологиите започва да отслабва в радикалните и екстремистките сценарии, отстъпвайки място на по-разнообразни форми на екстремизъм с различни идеологически основи и с явления като двойна или многократна радикализация. Следователно през този период ориентацията на политиките е насочена към по-добро разбиране на заплахата и използването на интернет за целите на дестабилизация, пропаганда и разпространение на екстремистки материали. Освен това, като се има предвид възникващото идеологическо и културно многообразие, се подкрепят междуведомствени подходи за превантивни дейности, за да се управлява сложността на заплахата и множеството рискови фактори, които все повече се консолидират, включително в онлайн измерението.

И накрая, през последните години – от 2020 г. насам – предишната гледна точка се консолидира, като акцентът се поставя още по-силно върху цифровата сигурност и управлението на екстремистките явления, които днес се развиват чрез непрекъснато преплитане на офлайн и онлайн измеренията. По този начин заплахата придобива хибриден характер както по отношение на своите идеологически и културни характеристики, така и по отношение на използването на цифрови технологии за екстремистки цели и за вътрешен и международен тероризъм.

В таблицата по-долу са обобщени основните етапи в развитието на европейските политики относно радикализацията и агресивния екстремизъм.

По-конкретно, първите съобщения на Европейската комисия поставиха явлението в сферата на сигурността и превенцията, като кулминацията бе Стратегията за борба с радикализацията и вербуването



Фигура 1 – Хронология на политиките на ЕС в областта на радикализацията и агресивния екстремизъм. Източник: създадено с ChatGPT (OpenAI), 2026 г.



в нейната преработена и окончателна версия от 2014 г., която включваше и явлението чуждестранни бойци, считани по онова време за ключов елемент в динамиката на радикализацията и в настъпилите събития. Развитието на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) през 2011 г. — която през 2024 г. се превърна в Център за знания на ЕС — показва значението на подхода, основан на работа в мрежа и между различните ведомства, за да се изучават и разберат все по-сложните и бързо развиващи се заплахи и рискове, особено в светлината на технологичната еволюция и възможностите, които тя предлага по отношение на вербуването, организирането и разпространението на екстремистки и радикални идеи.

През 2020 г. се отбелязва моментът, в който Европейският съюз систематизира своя подход чрез Стратегията за Съюза на сигурност (Европейска комисия, 2020а) и Програмата за борба с тероризма (Европейска комисия, 2020б), които обхващат дейности по предвиждане, превенция, защита и ответни действия, като определят радикализацията като сложно, многоизмерно явление, чиито корени са в социалното измерение, а разбирането му изисква по-задълбочен анализ. Технологичната еволюция и цифровото измерение се разглеждат във връзка с начините, по които екстремистите и екстремистките групи могат да се възползват от тях, по-специално с приемането на Регламент (ЕС) 2021/784, който е съсредоточен върху сигурността на цифровата среда и защитата на основните права.

През последните години изглежда, че рамката на европейските политики за превенция, управление и противодействие на радикализацията и агресивния екстремизъм е насочена към по-голямо осъзнаване на сложността на заплахата и нейните дестабилизиращи характерни черти, като се подчертава необходимостта от многостепенен подход и от координирани превантивни политики, способни да подпомогнат управлението на риска и екстремистките заплахи. Тази рамка не е лишена от ограничения и уязвимости, например по отношение на необходимостта от хармонизиране на правните и



оперативните рамки в различните европейски страни. Във връзка с това би могъл да се разгледа като пример случаят с Италия, който изглежда особено отличителен, като се има предвид специфичната национална история на страната в областта на превенцията и борбата с организираната престъпност. Таблицата по-долу илюстрира времевата еволюция на политиките, приети от Италия за управление на явленията радикализация и агресивен екстремизъм.



Фигура 2 - Хронология на италианските политики в областта на радикализацията и агресивния екстремизъм. Източник: създадено с ChatGPT (OpenAI), 2026 г.



Италианският модел се развива в съответствие с ключови етапи, които илюстрират постепенното въвеждане на европейските законодателни рамки и рамките на политики, което води до създаването на солиден правен апарат, но и до по-слабо прилагане на превантивните стратегии. От 2015 г. нататък и през последвалите години приоритетите на Италия включват също така разглеждането на явлениято чуждестранни бойци и радикализацията онлайн като нова среда за разпространение и развитие на идеологически форми на екстремизъм, които са все по-разнородни.

Освен това, що се отнася до случая с Италия, важно е да се отбележи създаването през 2004 г. на Комитета за стратегически антитерористичен анализ (CASA), който формализира една политическа ориентация, фокусирана върху необходимостта от работа в мрежа между различните служби за сигурност и върху основния акцент, свързан с обмена на информация. Това подчертава и необходимостта от комуникативен контекст, който не само споделя общи гледни точки, но и езикови и културни кодове, които позволяват на множеството участващи професионални структури да се разбират ефективно и да превърнат своите дейности в ефективни превантивни и противодействащи практики, свързани с политиките.

Примерът с Италия е също така полезен, за да се подчертае необходимостта от по-добро структуриране и систематизиране на националните стратегии за превенция и противодействие (P/CVE), предвид местната фрагментация и разпръснатост, които често се свързват с подобни инициативи и дейности, и то не само в Италия. Накрая, крайната цел на рамките за политики както на европейско равнище, така и в отделните държави членки, трябва да бъде това да се превърнат в политически ориентир съществените социални трансформации, които настъпват в европейските общества и които все по-често включват форми на радикализация, които са разпръснати и променливи, и поради това е трудно да бъдат определени по отношение на конкретни идеологически характерни черти и културни референтни системи.



5. Препоръки и заключение

Представянето на съществените аспекти, произтичащи от различните теоретични подходи към дефинирането на радикализацията и агресивния екстремизъм, както и обзорът на еволюцията на европейските политики за превенция и противодействие на формите на радикализация и екстремизъм, позволяват да се стигне до няколко съществени съображения, които са полезни за по-доброто улавяне на шума на смесените честоти, споменат в заглавието, който може да се разбира като съвременно многообразие от форми на радикализация, характеризиращи се с ниска степен на идеологическа ориентация, с многоизмерност и нестабилност в еволюцията им.

Следователно първият аспект, който трябва да се подчертае, е необходимостта от предефиниране на подходите към сигурността и свързаните с тях политики, за да се предложат по-ефективни насоки и дейности за превенция и противодействие, които да съответстват на историческите, политическите, културните, икономическите и социалните трансформации в съвременните общества и които отчитат характерните черти на настоящата заплаха. Това е свързано с осъзнаването, че понятието „радикализация“ както от теоретична, така и от идентификационна гледна точка, не може да бъде дефинирано априори, нито да се приема за даденост, както показват съвременните събития; напротив, то потвърждава своята чувствителна към контекста природа. Именно тази характерна черта е причината, поради която, както беше обсъдено по-рано, става необходимо да се фокусираме върху контекста и върху централната роля, която той играе в процесите на радикализация и в динамиката на агресивния екстремизъм. В това отношение контекстът се формира и от представянето, което предлагат институционалните агенции и дигиталните медии, като се отчитат ефектите, които това представяне има върху възприемането на тези явления и на техните трансформации.



За пример могат да се посочат двата доклада, изготвени през 2025 г. от Европол (EU TE-SAT) и Европейския институт за противодействие на тероризма и предотвратяване на конфликти (EICTP), които съчетават анализ на тенденциите в радикализацията, тероризма и агресивния екстремизъм, като се използват както емпирични данни, така и прогнозен анализ. Една важна констатация, която се вижда и в двата доклада, е намаляването на терористичните атаки в Европа; успоредно с тази тенденция обаче се наблюдава и по-рано идентифицираната тенденция за възникващи заплахи, които стават все по-сложни, взаимосвързани с множество променливи и по-трудни за прогнозиране. И в двата доклада се подчертава нарастващата загриженост относно използването на цифровите технологии и начините, по които екстремистките групи и радикализираните лица могат да ги експлоатират за разпространение на съдържание и набиране на потенциални бъдещи радикализирани лица, като по този начин преодоляват идеологическите граници и правят тази заплаха сходна в различните идеологически гледни точки.

Появяват се и значителни разлики между двата доклада, които са полезни за разбиране на подходите към сигурността, необходими за преконфигуриране на стратегическите и политическите рамки в светлината на еволюиращите заплахи. По-конкретно, двата доклада се различават в методологическия си подход: докладът на Европол се основава на анализ, базиран на данни, докато докладът на EICTP предлага прогнозен анализ, ориентиран към бъдещи тенденции. Освен това вторият доклад разглежда заплахите, произтичащи от сложния и предизвикателен международен контекст, като разглежда геополитическите сценарии като потенциални рискови фактори и източници на нестабилност за европейските общества.

Това, което се очертава много ясно, е промяна в характера на заплахата, която изглежда значително по-малко определена от конкретна идеологическа гледна точка, все по-силно ориентирана към технологиите и способна да усвои дестабилизиращия потенциал,



произтичащ от международно напрежение и конфликти, като по този начин се възползва от уязвимостите, които са частично латентни в европейските страни. Изхождайки от съображението, че контекстът на екосистемите на цифрова комуникация (Lucini, 2024) представлява сценарий, разбиран като проактивен участник в настоящите процеси на радикализация, става необходимо да се разбере по-добре кои ориентации в политиките следва да се приемат, като се имат предвид тяхната еволюция и потенциал.

През годините на прилагане на политики за превенция и противодействие на радикализацията и екстремизма се разкриха няколко методологически и оперативни ограничения:

- слабост в концепцията (Charkawi et al., 2024), която се отразява в методологическото прилагане поради липсата на стандартизирани показатели, които могат да бъдат възпроизведени в различни контексти, за които са разработени, както и поради трудности при измерването;
- трудности при оценяване на ефективността както на превантивните програми, така и на инициативите за противодействие, поради методологически предизвикателства в измерването на действителното им въздействие (Milbradt and Greuel, 2024; Ludden et al., 2022; Hofman et al., 2018);
- фрагментация на разработването и изпълнението на политики и програми в различните европейски страни (Antonelli et al., 2024).

Тези аспекти трябва да бъдат разгледани по-задълбочено в рамките на европейския подход към сигурността, като се имат предвид последиците им за разбирането на ефективността на програмите за превенция и противодействие на радикализацията. По-конкретно, няколко елемента се очертават като приоритети, засягащи както теоретичното, така и методологично-оперативното измерение. По



отношение на теоретичното измерение е необходимо да се задълбочат познанията за текущите процеси на радикализация и за социо-културната динамика, залегнала в тяхната основа. Идеологическата неотличителност на настоящите форми на радикализация сигнализира за значителна трансформация на заплахата, която изисква по-нататъшно дефиниране, също така с цел да се предоставят на правоприлагащите органи и заинтересованите страни езикови и културни кодове, чрез които да може да се осъществява ефективно сътрудничеството между различните участници в съответствие с логиката на междуправителственото сътрудничество, която остава основна ориентация на европейските политики.

В този контекст е необходимо също така да се преосмисли ролята на емоционалните движещи фактори (Lucini, 2025a) в съвременната радикализация и начинът, по който те задействат процесите на радикализация и екстремистките явления сред непълнолетните, които могат да се считат за основна целева група на превантивните интервенции и програми, особено по отношение на използването на социалните медии и новите технологии за изкуствен интелект. Съвременната радикализация всъщност е разпръсната и се активира от възприятия, емоции и лични интерпретации, които не винаги са свързани или могат да бъдат приписани на конкретни идеологически ценностни системи и екстремистки групи. От тази гледна точка заплахата изглежда по-неуловима и по-трудна за предвиждане; това обаче не бива да води до отказ от възможността за непрекъснато наблюдение и идентифициране на поведенчески модели, които, ако бъдат поставени в подходящ контекст, могат да осигурят известно ниво на предсказуемост.

Що се отнася до методологическата и оперативна гледна точка, е необходимо преразглеждане на усвоената досега парадигма за сигурност, тъй като възникващата заплахата е многопластова. Поради това следва да се определи нова парадигма за превенция и противодействие, която да отчита тази характерна черта като необходима-



та еволюция на предишния междуведомствен подход. Последният остава от основно значение в тази нова рамка, тъй като естеството на заплахата включва разнообразни участници и следователно междуведомственото сътрудничество представлява крайъгълен камък в стратегиите за превенция и противодействие. На оперативно равнище е необходимо преразглеждане на настоящите програми за превенция и противодействие на радикализацията, като се отчитат промените в характера на заплахите, ограниченията в ефективността и оценката на програмите, изпълнявани досега, както и въвеждането на дейности за проучване на хоризонта, типични за подходите на управление на риска. Такива дейности биха могли да се окажат изключително полезни, за да се разбере динамиката на радикализацията и екстремизма в контексти, характеризиращи се с ниска специфична идеологическа ориентация, но висока многоизмерна уязвимост.

Накрая, що се отнася до конкретната ориентация на политиките, която би могла да е предмет на по-нататъшен анализ и дискусия, може да се очертае следното:

- признаване на контекста, както националния, така и международния, не само като фон или среда за социалните процеси на радикализация, но и като активен участник, способен да повлияе на възприемането на определени радикални възгледи и поведения;
- признаване на променливия — и следователно адаптивен и устойчив — характер на процесите на радикализация (Lucini, 2025b), разбирани като форми на екстремистка и радикална социализация, които могат да доведат до поведение на насилие и терористични актове;
- признаване на комуникативното измерение (Lucini, 2024) като съществено както за идентифицирането и наблюдението на заплахата, така и за последващото ѝ управление и противодействие;



- признаване, че конкретното комуникативно измерение, което засяга и правоприлагащите органи, е свързано с необходимостта да се отчитат въздействието и възможностите, създадени от новите технологични инструменти;
- преодоляване на ограниченията, установени при изпълнението на програми за превенция и противодействие, като се постави по-голям акцент върху възможната стандартизация на изготвянето на политики и техните интервенции;
- обучението като основен елемент, заедно с насърчаването на програми — например за правоприлагащите органи, гражданското общество и заинтересованите страни — фокусирани върху променящия се характер на заплахата, ролята на новите технологии и потенциалните методологии за програми за превенция и противодействие.

Това представлява възможност за интегриране на междуведомствени и многопластови подходи към сигурността, което води до ново разбиране на настоящите заплахи и на методологиите за идентифициране, наблюдение, предотвратяване и противодействие на процесите на радикализация и агресивен екстремизъм. Накрая, в светлината на неотдашните случаи, възникнали в различни европейски страни и на тенденциите, които изглеждат все по-утвърдени, е необходимо младежкото население да се разглежда като основна цел за бъдещи инициативи, свързани с обучение за използването на нови технологии, с цел да се насърчи по-голяма и по-широка осведоменост за централната и стратегическа роля, която играе комуникацията в изграждането на идентичността, разпространението на екстремистки и радикални идеи, вербуването и организирането на актове на екстремизъм, водещ до насилие, и актове на тероризъм.



6. Библиография

- Antonelli, F., Musolino, S., & Rosato, V. (2024). Preventing and counter-ing violent extremism: A comparison between European countries. *Inter-national Review of Sociology*. <https://doi.org/10.1080/03906701.2024.2322329>
- Bartlett, J., Birdwell, J., & King, M. (2010). *The edge of violence: A radical approach to extremism*. London, United Kingdom: Demos.
- Borum, R. (2011). Radicalization into violent extremism I: A review of social science theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7–36.
- Borum, R. (2011). Radicalization into violent extremism II: A review of conceptual models and empirical research. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 37–62.
- Borum, R. (2014). Psychological vulnerabilities and propensities for in-volvement in violent extremism. *Behavioral Sciences & the Law*, 32(3), 286–305.
- Bressan, S., Stoffel, S. L., & Heidrich, Z. Á. (2025). Trends in violent extremism, prevention and evaluation: Three years of international evi-dence (2023–2025). Global Public Policy Institute (GPPI). <https://gppi.net/2025/12/18/international-trends-in-violent-extremism-preven-tion-and-evaluation-2023-2025>
- Charkawi, W., Dunn, K., & Bliuc, A. M. (2024). Evaluations of countering violent extremism programs: Linking success to content, approach, set-ting, and participants. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 77, 100674. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcj.2024.100674>
- Cherif, R., Barley, K., & others. (2009). Terrorism: Mechanisms of radi-calization processes, control of contagion and counter-terrorist measures. arXiv
- Conway, M. (2017). Determining the role of the Internet in violent ex-tremism and terrorism: Six suggestions for progressing research. *Studies in Conflict & Terrorism*, 40(1), 77–98. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2016.1157408>
- Conway, M. (2021). Online extremism and terrorism. *Annual Review of Criminology*, 4, 1–21.



- Daher, J., Antonelli, F., & Rosato, V. (2025). Social roots of violent extremism. Springer.
- Doosje, B., Moghaddam, F. M., Kruglanski, A. W., De Wolf, A., Mann, L., & Feddes, A. R. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, 11, 79–84.
- Duindam, H., et al. (2025). Protective factors against violent radicalization: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*.
- European Commission. (2019). Commission Implementing Regulation (EU) 2019/103 of 23 January 2019 amending Implementing Regulation (EU) 2015/1998 laying down detailed measures for the implementation of the common basic standards on aviation security. *Official Journal of the European Union*, L 21, 24 January 2019.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX-:32019R0103>
- European Institute for Counter Terrorism and Conflict Prevention (EICTP). (2025). *European Trend Report on Terrorism 2025*. Vienna: EICTP.
Available at: <https://eictp.eu/en/european-trend-report-on-terrorism-2025/>
- Europol. (2025). *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2025 (EU TE-SAT)*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
Available at: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2025-eu-te-sat>
- Floridi, L. (Ed.). (2014). *The onlife manifesto: Being human in a hyper-connected era*. Springer
- Gartenstein-Ross, D., et.al. (2024) *Composite Violent Extremism: A Radicalization Pattern Changing the Face of Terrorism in Lawfare*, 22 November 2022 <https://www.lawfaremedia.org/article/composite-violent-extremism-radicalization-pattern-changing-faceterrorism>
- Hardy, K. (2018). Comparing theories of radicalisation with countering violent extremism policy. *Journal for Deradicalization*, (15), 76–110.
- Hofman, J., & Sutherland, A. (Eds.). (2018). *Evaluating interventions that*



- prevent or counter violent extremism: A practical guide (RR-2094). RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2094.htm
- Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: A psychological exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169.
 - Kruglanski, A. W., Bélanger, J. J., & Gunaratna, R. (2019). *The three pillars of radicalization: Needs, narratives, and networks*. Oxford University Press.
 - Lahnama, A., Varadarajan, V., Flek, L., Schwartz, H. A., & Boyd, R. L. (2025). Unifying the extremes: Developing a unified model for detecting and predicting extremist traits and radicalization. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 19(1), 1051–1067. <https://doi.org/10.1609/icwsm.v19i1.35860>
 - Lombardi, M., Maiolino, M., & Lucini, B. (2020). Beyond counter and alternative narratives to tackle extremism: The new Format model. *Sicurezza, Terrorismo e Società*, (11), 7–44.
 - Lombardi, M., & Lucini, B. (2021). The Format and FEAR model as an answer to new radicalization challenges. In R. Corrado, G. Wössner, & A. Merari (Eds.), *Terrorism risk assessment instruments*. IOS Press.
 - Lucini, B. (2017). Critica della radicalizzazione pura. *Forme ibride di radicalizzazione estremista. Sicurezza, Terrorismo e Società*, (6), 43–62.
 - Lucini, B. (2021). Nuove forme di radicalizzazione religiosa e politica ai tempi della pandemia. *Rivista Trimestrale di Scienza dell'Amministrazione*, 4, 1–20.
 - Lucini, B. (2022). Vetting e processi di radicalizzazione come pratiche di comunità digitali: dai TRA-I al metaverso. <https://publicatt.unicatt.it/handle/10807/232303>
 - Lucini, B. (2023). Nuovi attacchi estremisti in Europa e strumenti di valutazione della minaccia: una riflessione critica sui TRA-Is. *ITSTIME*, Retrieved online: www.itstime.it
 - Lucini, B. (Ed.). (2024a). *Radicalizzazione, estremismi e nuove minacce*. BTT Editori.
 - Lucini, B. (2024b). La radicalizzazione e gli ecosistemi digitali comunicativi: una prospettiva sociologica. In B. Lucini (Ed.), *Radicalizzazione, estremismi e nuove minacce*. BTT Editori.
 - Lucini, B. (2024c). *I TRAI-s e gli strumenti di valutazione del rischio es-*



tremismo. In *Radicalizzazione, estremismi e nuove minacce* (pp. 139–167). New Press Edizioni.

- Lucini, B. (2025a). *Emozioni e identità: Nuove prospettive per comprendere gli attuali fenomeni estremisti violenti e il terrorismo*. ITSTIME.

<https://www.itstime.it/w/emozioni-e-identita-nuove-prospettive-per-comprendere-gli-attuali-fenomeni-estremisti-violenti-e-il-terrorismo-by-barbara-lucini/>

- Lucini, B. (2025b). *Revised radicalisation: Nuovi scenari e prospettive future*. ITSTIME.

<https://www.itstime.it/w/revised-radicalisation-nuovi-scenari-e-prospettive-future-by-barbara-lucini/>

- Ludden, V., Sharp, F., Cioanca, A., Aparicio Jodar, L., Vahovska, M., Laine, A.-M., Rasmussen, C. L., Bech, E. C., Rusmann, K., Uilcna, D., Carta, E., Davidovi, G., Zeisl, Y., Jover Plasencia, M., Shelton, P., & Giacomelli, G. (2022). *Evaluation of impact and effectiveness of counter- and alternative campaigns stemming from the Civil Society Empowerment Programme (CSEP) aiming at preventing radicalisation leading to violent extremism and terrorism: Final report*. European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-01/CSEP%20final%20report_en.pdf

- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization. *Terrorism and Political Violence*, 20(3), 415–433.

- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2011). *Friction: How radicalization happens to them and us*. Oxford University Press.

- McCauley, C., & Moskalenko, S. (2017). Understanding political radicalization: The two-pyramids model. *American Psychologist*, 72(3), 205–216. <https://doi.org/10.1037/amp0000062>

- McCauley, C. (2020). The ABC model of radicalization: A commentary from the perspective of the two-pyramids model. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 12(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/19434472.2018.1460732>

- Milbradt, B., & Greuel, F. (2024). *Mixed methods evaluation on programs of preventing and countering violent extremism: Basics, state of play, challenges* (PrEval Expertise 5/2024). Peace Research Institute Frankfurt



(PRIF). <https://doi.org/10.48809/PrEvalExp2405>

- Horgan, J. (2005). *The psychology of terrorism*. London, United Kingdom: Routledge.

- Horgan, J. (2008). From profiles to pathways and roots to routes: Perspectives from psychology on radicalization into terrorism. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 618(1), 80–94. <https://doi.org/10.1177/0002716208317539>

- Horgan, J. (2014). *The psychology of terrorism* (2nd ed.). Routledge.

- Lavie-Driver, N., & van der Linden, S. (2025). Social media, AI, and the rise of extremism during intergroup conflict. *Frontiers in Social Psychology*, 3, 1711791. <https://doi.org/10.3389/frsps.2025.1711791>

- Ledwich, M., & Zaitsev, A. (2019). Algorithmic extremism: Examining YouTube's rabbit hole of radicalization. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/1912.11211>

- Lösel, F., et al. (2018). Risk and protective factors in radicalization. *International Journal of Conflict and Violence*, 12.

- Wiktorowicz, Q. (2005). *Radical Islam rising: Muslim extremism in the West*. Oxford, United Kingdom: Rowman & Littlefield.

- Wolfowicz, M., Litmanovitz, Y., Weisburd, D., & Hasisi, B. (2020). A field-wide systematic review and meta-analysis of putative risk and protective factors for radicalization outcomes.

Journal of Quantitative Criminology, 36(3), 407–447.

<https://doi.org/10.1007/s10940-019-09439-4> Lahnala, M., et al. (2025). Computational modeling of radicalization processes. *Journal of Computational Social Science*.

- Núñez-Guerra, C. (2025). The factor of social media and artificial intelligence in the radicalization of youth. In *Lecture Notes in Computer Science* (Vol. 15939). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-01429-0_9

- Kruglanski, A. W., Bélanger, J. J., & Gunaratna, R. (2019). *The three pillars of radicalization: Needs, narratives, and networks*. Oxford University Press.

- Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: A psychological exploration. *American Psychologist*, 60, 161–169. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.60.2.161>

- Neumann, P. (2013). *The trouble with radicalization*. International Af-



fairs, 89(4), 873–893.

- Schmid, A. P. (2013). Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review. ICCT Research Paper.

- Sedgwick, M. (2010). The concept of radicalization as a source of confusion. *Terrorism and Political Violence*, 22(4), 479–494. <https://doi.org/10.1080/09546553.2010.491009>

- Van den Bos, K. (2018). *Why people radicalize: How unfairness judgments are used to fuel radical beliefs, extremist behaviors, and terrorism*. Oxford University Press.

- Vergani, M., Iqbal, M., Ilbahar, E., & Barton, G. (2020). The three Ps of radicalization: Push, pull and personal. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(10), 854–885.

- Vergine, I., Galimberti, C., Lucini, B., & Lombardi, M. (2024).

Onlife subjectivities construction in two radicalized ecosystems: A practical application of a theoretical perspective. *Annual Review of Cybertherapy and Telemedicine*, 22, 55–59.

Приложение А - източници на хронологията на политиките на ЕС в областта на радикализацията и агресивния екстремизъм. Източник: създадено с ChatGPT (OpenAI), 2026 г.

- European Commission. (2005). *Terrorist recruitment: Addressing the factors contributing to violent radicalisation* (COM(2005) 313 final).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52005DC0313>

- European Commission. (2011). *Radicalisation Awareness Network (RAN)*.

https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran_en

- Council of the European Union. (2014). *Revised EU strategy for combating radicalisation and recruitment to terrorism*.

<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9956-2014-INIT/en/pdf>

- European Parliament and Council of the European Union. (2017). *Directive (EU) 2017/541 on combating terrorism*.

<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/541/oj>



- European Commission. (2020a). EU Security Union Strategy (COM(2020) 605 final).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0605>

- European Commission. (2020b). A counter-terrorism agenda for the EU (COM(2020) 795 final).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0795>

- European Parliament and Council of the European Union. (2021). Regulation (EU) 2021/784 on addressing the dissemination of terrorist content online. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/784/oj>

- European Commission. (2024). EU Knowledge Hub on prevention of radicalisation. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/counter-terrorism-and-radicalisation/eu-knowledge-hub-prevention-radicalisation_en

- European Commission. (2025). ProtectEU: European internal security strategy (COM(2025) 148 final).

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52025DC0148>

- European Commission. (2026). Internal Security Fund (ISF) 2026–2027 calls for proposals.

https://home-affairs.ec.europa.eu/funding/internal-security-fund_en

Приложение Б - източници на хронологията на политиките в Италия в областта на радикализацията и агресивния екстремизъм. Източник: създадено с ChatGPT (OpenAI), 2026 г

- Italian Republic. (1998). Decreto legislativo 25 luglio 1998, n. 286 (Testo unico immigrazione), art. 13. <https://www.normattiva.it>

- Italian Republic. (2001). Legge 15 dicembre 2001, n. 438.

<https://www.normattiva.it>

- Italian Republic. (2015). Decreto-legge 18 febbraio 2015, n. 7, convertito con modificazioni dalla Legge 17 aprile 2015, n. 43. <https://www.normattiva.it>

- Italian Republic. (2016). Legge 28 luglio 2016, n. 153. <https://www.normattiva.it>

- Italian Republic. (2023). Decreto legislativo 7 luglio 2023, n. 107.

<https://www.normattiva.it>

- Italian Government. (n.d.). Comitato di Analisi Strategica Antiterrorismo (CASA). <https://www.interno.gov.it>



ИНИЦИАТИВИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА РАДИКАЛИЗАЦИЯТА В УЧИЛИЩА, КОЛЕЖИ И УНИВЕРСИТЕТИ В ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО

Андрю Станифорт



Резюме

Терористичните организации, които действат днес в цяла Европа, умишлено се насочват към младите хора, като вече има случаи на лица на възраст едва 13 години, замесени в дейности, свързани с тероризъм. Средата, в която младите хора често се намират по време на своето образование, включително училища, колежи и университети, играе важна роля в това да им осигури защита от терористичната пропаганда. В настоящата статия се разглежда прилагането на националната *Стратегия за превенция* на Обединеното кралство, чиято цел е да възпира тези, които насърчават другите да станат терористи, както и да спре онези, които се радикализират и са привлечени от екстремистки каузи.

В продължение на повече от две десетилетия Стратегията за превенция на Обединеното кралство се стреми да предотвратява тероризма и неговите основни причини, включително чрез програми за предотвратяване на радикализацията за екстремистки каузи в училища, колежи и университети. Този подход се оказва противоречив и не е лишен от недостатъци. В настоящата статия се разглежда как Стратегията за превенция се справя с радикализацията на младежи в училища, колежи и университети, като се размишлява върху предизвикателствата в изпълнението ѝ и необходимите стъпки за предотвратяване на това една много малка, но все по-усъвършенствана малцинствена група от насилствени екстремисти да вербуват и радикализират деца и младежи за насилствените си идеологии.



1. Въведение – катализаторът на промяната

По време на опустошителната атака със самолети от Ал Кайда на 11 септември в Съединените щати, правителството на Обединеното кралство, подобно на САЩ и много други страни от развития свят, не разполагаше нито с усъвършенствана, нито с последователна междуведомствена стратегия за борба с международния тероризъм. С две думи, Обединеното кралство нямаше план, който да приведе в действие с някаква степен на непреклонност и който би могъл да представлява ефективна реакция на някое мащабно произволно нападение от Ал Кайда. Характерните черти на насилствения джихадистки тероризъм с неговите амбициозни цели, яростна идеология и незачитане на цивилни жертви – с привърженици, готови да дадат живота си в атентат – представляваха съвсем нови предизвикателства както за политиците и правителствените служители, отговорни за политиките, така и за разузнавателните и правоприлагащите агенции¹.

Веднага след 11 септември заплахата от екстремистки джихадистки тероризъм в Обединеното кралство беше оценена като сериозна, а многобройните заговори, засягащи британските интереси в чужбина и в страната, предизвикваха голяма тревога у органите за сигурност. През 2002 г. политиците започнаха работа по една стратегия за борба с тероризма в Обединеното кралство, наречена „CONTEST: CouNter-TErrorism STRategy“². По-късно тя беше представена пред британското правителство и приета през 2003 г. Подробностите за новата стратегия останаха поверителни и не бяха оповестени публично от правителството до 2006 г. – малко след координираните самоубийствени атентати, вдъхновени от Ал Кайда, срещу системата на обществения транспорт в Лондон на 7 юли 2005 г. Този опустошителен атентат, при който загинаха 52 невинни цивилни, се оказа катализатор за безпрецедентна промяна в политиката на Обединеното кралство за борба с тероризма.



Терористичната атака в Лондон на 7 юли допринесе за засилване на разминаването между географски закотвените специализирани полицейски ресурси и аморфната заплаха от разпръснати нейерархични клетки, свързани с Ал Кайда. Терористичната заплаха сякаш идваше от всички страни, като се внасяше по различни начини в Обединеното кралство или се връщаше от задгранични територии с лица, получили военно обучение или придобили боен опит на арената на военните действия в Ирак и Афганистан. Заплахата идваше и отвътре, от територията на Обединеното кралство; идентифицирана бе зараждаща се вътрешна заплаха, произтичаща именно от общностите, които държавният апарат за борба с тероризма се опитваше да защити. Заплахата беше и виртуална, като терористите се вербуваха, радикализираха, обучаваха и получаваха задачи онлайн в нерегулираната цифрова среда на киберпространството.

Непосредствеността и разнообразието на терористичната заплаха вътре в Обединеното кралство доведе до редица нови предизвикателства. В основата на много от промените, необходими за борба с вдъхновения от Ал Кайда тероризъм стоеше проблематичният преход към превенция или пресичане на тероризма. Този преход се налагаше от самоубийствения елемент в терористичните тактики и беше преход с дълбоки последици за националната сигурност. Полицейската дейност срещу политическото насилие – традиционно категоризирана като полицейска дейност, ръководена от разузнавателна информация и политически чувствителна – имаше исторически създадени структури, които до този момент бяха отдалечени, тайни и специализирани.

Съвременната еволюция на тероризма обаче породи важни нови тенденции и наложи нов подход от страна на полицията. Съвременният тероризъм вече включваше внедрени граждани наред с чуждестранните екстремисти. Макар това явление да не беше ново за други части на света, то със сигурност представляваше значителна промяна във Великобритания.



Начинът, по който членове на общностите в Обединеното кралство се повлияваха от крайния праволинеен наратив на проповядваната от Ал Кайда религиозната идеология беше предмет на сериозна тревога за британското правителство. Този праволинеен наратив, когато се съчетае със сложен комплекс от проблеми, обусловени от социални и икономически фактори, служи за манипулиране на индивидите към екстремистки възгледи, което подхранва заплахата от „домашен“ тероризъм. Да се разбере защо британски граждани се ориентират към екстремистки възгледи и да се създаде алтернатива, която да им позволи да се противопоставят на такива възгледи, беше нещо, което всички признаваха за ключово предизвикателство в борбата със съвременната терористична заплаха.

Като пряк резултат от това на преден план излезе необходимостта от достоверна и приложима разузнавателна информация за наблюдение и предотвратяване на тероризма, която беше добавена към по-традиционната тактика на преследване чрез наказателноправни процедури. Неотложността на преориентирането и реагирането на новите тенденции се прояви в правителствената стратегия „CONTEST“ за борба с международния тероризъм, структурирана в т.нар. „4P“ кампании, които включваха: „*pursue*“ (преследване) – за спиране на терористичните атаки; „*prevent*“ (превенция) – спиране на това хора да стават терористи или да подкрепят насилствените екстремисти; „*protect*“ (защита) – за укрепване на защитата срещу атентати; и „*prepare*“ (подготовка) – за смекчаване на въздействието на дадена атака, когато тя не може да бъде спряна.

Стратегията, която възникна от тази работа, имаше ясната стратегическа цел да даде възможност на обществото да поддържа условия на нормалност, така че хората да могат да си вършат нормалните дела, свободно и с увереност, дори в лицето на самоубийствени атентати. При разработването на структурата „предотвратяване, преследване, защита и подготовка“ на „CONTEST“, стратегията беше лесно разбираема като логичен наратив, превър-



ната в конкретни програми за действие сред всички правителствени структури, частния сектор и доброволческия сектор, и както се видя, способна да бъде актуализирана и разширена в отговор на развитието на заплахата. Важно беше такава широкообхватна стратегия да се опрости и фокусира, тъй като успешното ѝ изпълнение щеше да зависи от съвместен подход и от силата на партньорствата. С развитието на „CONTEST“ се постави допълнителен акцент върху превантивните начини, по които може да се разработи ранно идентифициране на терористична заплаха, произхождаща от Обединеното кралство.



2. Възникване на превенцията – практическо прилагане на политиката

Компонентът „превенция“ на „CONTEST“ беше насочен към борбата с радикализацията на отделни лица. Той си постави за цел да постигне това чрез преодоляване на структурните проблеми в Обединеното кралство и в чужбина, които биха могли да допринесат за радикализация, като например неравенствата и дискриминацията. Беше признато, че предотвратяването на тероризма и неговите основни причини изисква дългосрочен подход. „Превенция“ имаше за цел да възпре онези, които подпомагат тероризма, както и онези, които насърчават другите да станат терористи. Това изискваше промяна в средата, в която действаха екстремистите и онези, които радикализират другите. Освен това компонентът „превенция“ имаше за цел да се включи в борбата на идеите, да спечели сърцата и умовете, като оспори идеологиите, които според екстремистите могат да оправдаят употребата на насилие. Предотвратяването на насилствения екстремизъм остава ключова област на „CONTEST“ и е проактивният елемент на стратегията.

Правителството счита, че Обединеното кралство, подобно на много други страни, е изправено пред предизвикателството на тероризма и насилствения екстремизъм, при което много малка малцинствена група се стреми да навреди на невинни хора в името на идеология, която предизвиква разделение, омраза и насилие. При първото публикуване на „CONTEST“ през юли 2006 г. министър-председателят Тони Блеър изрази загрижеността си относно нарастващия обхват на насилие, вдъхновено от Ал Кайда, като заяви: „Този тероризъм няма да бъде победен, докато не се сблъскаме челно с идеите му, с отровата, която покварява съзнанието на поддръжниците му, в неговата същност, в сърцевината му“³. Ролята на правителството е да предприеме строги мерки за сигурност, необходими за опазването на хората, но се смяташе, че само реакция с мерки за сигурност не е достатъчна, за



да се намали терористичната заплаха. Смяташе се обаче, че една реакция, водена и задвижвана от местните общности, е изключително важен компонент за справяне с вътрешната терористична заплаха, вдъхновена от Ал Кайда. Самата същност на стълба „превенция“ на всяка стратегия за борба с тероризма се стреми да ангажира партньори, които да работят заедно, за да оспорят и разобличат идеологията, която одобрява и насърчава произволното насилие. Вдъхновените от Ал Кайда терористични заговори в Обединеното кралство, разкрити непосредствено след 11 септември и продължили след атентатите в Лондон на 7 юли, подчертаха неотложната необходимост да се спре привличането на хора, особено младежи, към незаконни дейности, свързани с насилствен екстремизъм. Затова „превенция“ определи приоритетите на своята реакция, като показва, че правителството трябва да разобличи и изолира защитниците на насилието и да защити местата, където те действат. Освен това правителството заяви, че местните власти, полицията и техните партньори в училищата, другите образователни институции и навсякъде имат решаваща роля в предотвратяването на насилствения екстремизъм, тъй като те разбират местния контекст. Те са в уникалната позиция да разговарят с местните общности, да изслушват техните тревоги и да дадат възможност на хората да застанат рамо до рамо, уверени в своето отхвърляне и осъждане на насилието.

Стратегията за превенция проникна в сърцевината на британските ценности, като правителството подчерта, че всеки има право да живее в безопасен и гостоприемен квартал, където да се чувства като у дома си. „CONTEST“ показва твърдото убеждение на правителството, че когато хората имат думата при разработването и предоставянето на публични услуги, тези услуги отговарят по-добре на потребностите им. Този набор от убеждения постави британските власти пред истинско предизвикателство: как да предотвратят това хората да възприемат екстремистки възгледи, без да се слагат етикети на тези хора, без да бъдат изолирани или без властите да се дистанцират именно от тези общности, с които искат да си сътрудничат и кои-



то иначе биха могли да помогнат за предотвратяването на появата на огнища на екстремизъм. Беше признато също, че една солидна стратегия за предотвратяване на насилствения екстремизъм, водещ до тероризъм, трябва да се ориентира и да проникне в сложна среда както онлайн, така и в реалния свят. Някои концепции в Обединеното кралство като ангажираност на общността, междуведомствена работа и обществено доверие – които днес са широко приети и практикувани в полицейската дейност в местните общности – трябваше да бъдат пренесени в борбата с насилствения екстремизъм. Следователно всички полицейски служители, а не само специализираните в борбата с тероризма, трябваше да участват в тези задачи, като се имаше предвид мащабът и обхватът на терористичната заплаха от родни радикализирани екстремисти. Така полицейската дейност за борба с тероризма се превърна в задача за всички в полицията, за всички техни стратегически партньори и за цялото общество. В Стратегията за превенция се подчерта, че всеки има право да живее в безопасен и гостоприемнен квартал, където се чувства у дома. Същевременно бе посочено, че никой квартал не може наистина да постигне успех, ако местните хора не определят своето бъдеще, като работят заедно за преодоляване на предизвикателствата, пред които са изправени. Освен това предотвратяването на тероризма в зародиш изискваше цикъл от устойчиви усилия, илюстриран във *фигура 1 – Цикъл на превенцията*, който включва противопоставяне на идеологията на насилствения екстремизъм и подкрепа на гласовете на мнозинството, повишаване на устойчивостта на общностите, справяне с недоволството, от което се възползват насилствените идеологии, прекъсване на дейността на онези, които са набелязани и вербувани за каузите на насилствения екстремизъм, и предоставяне на подкрепа за тях и институциите, за да отхвърлят екстремистките идеологии.

Дългосрочното решение за предотвратяване на тероризма е да се попречи на хората да станат терористи или да бъдат въввлечени в насилствен екстремизъм. Чрез Стратегията за превенция на британското правителство полицията и нейните партньори играят ключова



Фигура 1 – Цикъл на превенцията

роля в работата с местните общности, за да подкрепят хората, които са уязвими и могат да бъдат въввлечени в престъпна дейност, и да се противопоставят на онези, които подкрепят насилствения екстремизъм. Подкрепата за онези, които са уязвими и могат да бъдат въввлечени в насилствен екстремизъм, е ключов елемент от Стратегията за превенция на правителството на Обединеното кралство. За да бъде ефективен, този подход зависи от създаването и поддържането на партньорства, което изисква приемане на споделена отговорност и активно участие – подход, който продължава да бъде подлаган на изпитание заради радикализацията и вербуването на млади хора в полза на насилствени, екстремистки и терористични каузи.



3. Радикализация и вербуване – предотвратяване на терористични заговори на тийнейджъри

През юни 2006 г. бе арестуван Хамад Мунши, 16-годишен ученик от Лийдс в североизточна Англия, който бе обвинен по подозрение в извършване на престъпления, свързани с тероризъм. След ареста му полицията претърси дома на семейството му, като в спалнята откри портфейла му⁴. В него бяха намерени ръчно написани размери на автомат. Мунши притежаваше отлични умения в областта на информационните технологии и беше регистрирал и управляваше собствен уебсайт, на който е продавал ножове и екстремистки материали. Разпространяваше например информация за това как да се пригответи напалм, както и как да се изработят детонатори за импровизирани взривни устройства (IED). Към момента на ареста си Мунши е бил пряко повлиян от излагане на екстремистка реторика и пропаганда в интернет, без семейството му, приятелите му и по-широката му социална мрежа да знаят за това. Към момента на извършване на престъплението Мунши е бил едва 15-годишен и е бил радикализиран от насилствената джихадистка идеология на Ислямска държава, но не само тази екстремистка доктрина е вербувала тийнейджъри за радикални каузи.

На 20 септември 2019 г. кралският наказателен съд в Лийдс осъди на пет години затвор едно момче, което се опитало да изработи бомба на 15-годишна възраст, по обвинения за терористични престъпления. По пътя си към радикализацията Кийрън Клиъри проучвал онлайн материали на крайната десница и антимюсюлмански материали и възхвалявал Адолф Хитлер. Присъдата на Клиъри последва едно изказване на най-висшия полицейски служител в борбата с тероризма в Обединеното кралство, помощник-комисар Нийл Басу от Столична полиция, който предупреди, че десният екстремизъм представлява най-бързо нарастващата терористична заплаха за Обединеното кралство. По време на презентация пред журналисти г-н Басу разкри, че около 10 процента от общо 800 те-



кущи разследвания за борба с тероризма в Обединеното кралство са свързани с крайнодесни екстремисти – значително увеличение в сравнение с предишните години. Той предупреди също така, че все повече тийнейджъри се увличат от крайнодесния екстремизъм. Когато полицейски структури за борба с тероризма в Обединеното кралство арестуваха Клиъри и претърсиха дома му през август 2018 г., те откриха устройство, пълно с шрапнели, което би могло да бъде превърнато в действаща CO2 бомба. В съда бе посочено, че тийнейджърът е проучвал тактики за изработване на бомби в дарк уеб и почти е създал оръжие с радиус на взрива от 30 метра, което би причинило максимални щети и смърт на цивилни.

Прокурорите обясниха пред съда, че Клиъри е казал на приятели, че ще „се развилнее“ и ще „убие много хора“ седмици след като е изработил устройството. Съдебните заседатели разбраха, че Клиъри е попаднал в полезрението на полицията за първи път на 13-годишна възраст и е бил насочен към британската програма за превенция в борбата с екстремизма за подкрепа и интервенция, но усилията за намеса не са успели да го спрат да превърне екстремистките си възгледи в терористични актове. Старши полицейски инспектор детектив Мартин Сноудън, ръководител на полицейската служба за борба с тероризма в североизточна Англия обясни при този тревожен случай, че Клиъри е прекарвал много време сам в интернет, като заяви: „Неговата мания по насилието и смъртта е особено тревожна, като се има предвид възрастта и уязвимостта му.

Въпреки многобройните опити да се отклони това момче от пътя на престъпността, поради ескалацията на поведението му, той беше арестуван и обвинен в тежки престъпления. Неговите онлайн търсения, съчетани с изработването на взривно устройство, имаха потенциал да изложат на риск безопасността на другите и не можеха да останат ненаказани“⁵.

Случаят с Клиъри ясно показва колко уязвими са тийнейджърите в училищна възраст спрямо екстремистката пропаганда в интернет,



но Клиъри не беше най-младият тийнейджър, арестуван и обвинен в престъпления, свързани с тероризъм в Обединеното кралство. Едва на 14 години, един ученик от Дарлингтън стана един от най-младите хора в страната, осъдени по обвинения в тероризъм. Момчето, чието име не може да бъде споменато поради възрастта му, се яви пред магистратския съд в Уестминстър през 2022 г., обвинено в притежание на терористична публикация. Той се призна за виновен по три обвинения в нарушение на раздел 58 от Закона за тероризма от 2000 г., като посочи, че е притежавал информация, която би могла да бъде полезна на лице, извършващо или подготвящо терористичен акт⁶.

Полицията заяви, че обвиненията са свързани с крайнодесен тероризъм. Тенденцията за тероризъм сред тийнейджърите не е характерна само за Обединеното кралство; много страни по света отбелязват увеличение на броя на младите и податливи на впечатления хора, които са заставяни да планират и извършват актове на насилие. През 2025 г. в Австрия осуетеният терористичен заговор на тийнейджъри за избиване на фенове на Тейлър Суифт, които присъстват на концерта от турнето „Era’s Tour“ във Виена, предостави допълнително доказателство, че повтарящите се атаки срещу препълнени обществени места от тийнейджъри терористи – радикализирани и вербувани от забранената терористична групировка „Ислямска държава“ (ИДИЛ) – остават значителна заплаха. Отмяната на концерта беше победа за насилствените екстремисти, които действат в цяла Европа и които активно биват насърчавани от онлайн пропагандата да се възползват от присъщите уязвимости на т.нар. „меки мишени“ като например стадиони и концертни зали – термин, който произтича от тяхната отворена природа и публичен характер.

Арестът на трима тийнейджъри от силите за сигурност в Австрия разкри плановете им за нападение, които, както изглежда, са имали за цел да комбинират използването на самоделни експлозиви с мародерски нападения с нож с намерението да причинят масови жертви, докато феновете се придвижват към мястото на концерта⁷. След



ареста им Владимир Воронков, заместник-генерален секретар на ООН по въпросите на борбата с тероризма, посочи, че Европа е изправена пред по-остра заплаха от „Ислямска държава – провинция Хорасан“ (ISIS-K) – филиал на ИДИЛ, пред който 19-годишен младеж се е заклел във вярност, преди да предприеме терористичния заговор срещу посетителите на концерта на Тейлър Суифт във Виена. Владимир Воронков заяви: „ИДИЛ действа предимно чрез клонове в различни части на света, а този, който бих определил като най-успешен и вероятно единствения, който действа последователно и на Запад и планира терористични атаки там, е ISIS-K. Тази групировка се счита за най-голямата външна терористична заплаха за континента“⁸. Непрекъснатото нарастване на броя на тийнейджърите, които биват индоктринирани от терористични идеологии в Обединеното кралство и в цяла Европа, продължава да буди тревога относно това как полицията и мрежата ѝ от партньори могат по-добре да разработят начини за идентифициране на ранни признаци и индикатори за развитие на радикализация, за да се предотврати привличането на тийнейджъри към терористични каузи.



4. Да играем своята роля – образование срещу екстремизма

Секторът на образованието има важна роля в предотвратяването на насилствения екстремизъм. Първо обаче трябва да приемем една неприятна истина: някои от действащите днес терористични организации са вербували деца за каузата си. Всички отговорни лица трябва да признаят, че терористите, действащи в Обединеното кралство и в цяла Европа, умишлено и систематично набелязват младежи, като вече има случаи на едва 13-14-годишни, замесени в дейности, свързани с тероризъм. В Обединеното кралство повечето от тийнейджърите, арестувани заради свързани с тероризъм престъпления, са получили образование в британски училища, а няколко от тях са проявили степени на уязвимост, докато са били в училищна възраст, преди да бъдат радикализирани като тийнейджъри. Целта на Стратегията за превенция в училищата е просто да се предложат възможности, които да помогнат на младите хора да разберат рисковете, свързани с насилствения екстремизъм, и да развият знания и умения, за да могат да оспорят екстремистките аргументи. Предотвратяването на появата на насилствен екстремизъм сред младежите в училищата подкрепя цикъла на превенция чрез:

- използване на процеса на преподаване и учене, за да се помогне на младите хора да развият знанията и уменията, с които да се противопоставят на екстремистките наративи;
- определяне на начини за предотвратяване на вреди на учениците от лица, групировки или други субекти, които пропагандират насилствен екстремизъм;
- предлагане на програми за подкрепа на учениците, които са в уязвимо положение;
- повишаване на устойчивостта на учениците и училищните общности чрез учебната програма, други възможности за учене или дейности;
- използване на стилове на преподаване и възможности в учебната програма, които позволяват изразяването на недоволство.



Да приемем, че потенциалната радикализация на младежите в училищна възраст е проблем, който трябва да бъде разрешен, е първата и най-важна стъпка в борбата с тази заплаха. Тя не може и не трябва да бъде пренебрегвана, но превантивните мерки в училищата изискват деликатна, внимателна и морално обоснована реакция – и все пак изискват реакция. В цялото правителство, и по-специално ведомствата, които отговарят за училищата, образованието, децата и семействата, се признава, че предотвратяването на насилствения екстремизъм в училищата е предизвикателен въпрос, който трябва да бъде споделено усилие между местните партньори и общности чрез дейности, съобразени с местните нужди. Младите хора представят бъдещето на обществото, което ги образова да разпознават различни рискове като употреба на алкохол, тютюн, електронни цигари, наркотици и хазарт. Важно е също така да се подкрепя благополучието на учениците, които могат да бъдат особено уязвими към вербуване и радикализация. Програмата за превенция в училищата служи за подчертаване на сложността на заплахата от съвременния тероризъм и на необходимия обхват на мерките за противодействие, за да се защити обществеността сега и в бъдеще.

Университетите и коледжите също имат важна роля в предотвратяването на тероризма. Те имат уникална позиция в Обединеното кралство в културно и правно отношение и предлагат цялостно образователно преживяване чрез съчетание от социални и академични възможности. Има обаче моменти, в които университетите се нуждаят от подкрепата на други агенции, за да гарантират благополучието на своите студенти. През 2008 г. Центърът за социална кохезия публикува резултатите от своето задълбочено и новаторско проучване относно нагласите към исляма в британските университетски кампуси.

Това проучване, което все още е най-изчерпателното към днешна дата, установи, наред с други неща, че студентите, които са активни в университетските си ислямски общества, са два пъти по-склонни да поддържат екстремни възгледи в сравнение със студентите, кои-



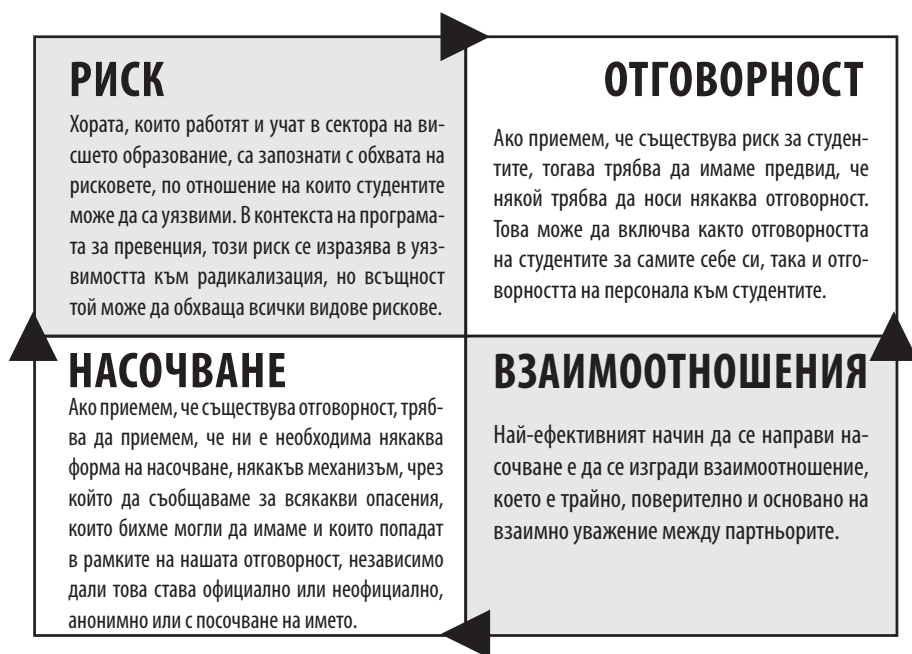
то не са членове на тези общества – включително, че убийството в името на религията е оправдано. Проучванията показват също, че над 30% от лицата, осъдени за терористични престъпления, свързани с Ал Кайда, в Обединеното кралство между 1999 и 2009 г., са посещавали университет⁹. В доклад за резултатите от проучване, публикуван през 2010 г. от Центъра за социална кохезия, със заглавие „Радикалният ислям в британските университети – изчерпателен списък на екстремистки оратори в британските университети“ се установява, че значителен брой студенти и възпитаници на британски университети са извършили терористични актове или са били осъдени за престъпления, свързани с тероризъм, както в Обединеното кралство, така и в чужбина¹⁰.

В доклада също се посочва, че над 30,71% от лицата, замесени в насилствен ислямистки тероризъм в Обединеното кралство, са имали бакалавърска или по-висока степен. От тях 19 души са учили в британски университет; 16 са завършили висше образование; трима са били на следдипломно обучение, а един е придобил следдипломна квалификация. Друго заключение на изследването е, че поне четирима души, замесени в терористични актове в Обединеното кралство, са били членове на ислямското общество на своя студентски съюз, а други шестима са учили в британски университет към момента на ареста им. В редица случаи на тероризъм както в Обединеното кралство, така и в цял свят, се твърди, че замесените лица са били радикализирани в британски университетски кампус.

Макар събраните от Центъра за социална кохезия доказателства да сочат категорично, че радикализацията на младите хора по време на следването им в университета представлява риск, това по никакъв начин не означава, че висшите учебни заведения носят вина за развитие на радикализацията. Предвид големия брой на студентите и тяхното многообразие, някои екстремистки организации се прицелват в конкретни институции с цел да радикализират и вербуват студенти. Като пряк резултат от тази възникваща заплаха, в Стра-



тегията за превенция се посочва, че институциите за по-нататъшно образование и висшите учебни заведения имат роля в намаляването на риска от тероризъм, като работят в партньорство за противодействие на терористичните идеологии, подкрепят тези, които са уязвими към радикализация, и сътрудничат с тези институции, в които се случва радикализацията. За да се изградят ефективни партньорства между полицията, колежа и университетите, полицейските служители трябва да използват показания във фиг. 2 по-долу модел „4R“ за намаляване на риска от радикализация в университетите, който включва основните елементи на процеса, свързани с риска, отговорността, взаимоотношенията и насочването (Risk, Responsibility, Relationships and Referral).



Фигура 2 – Модел за превенция „4R“: намаляване на риска от радикализация в университетите



За ефективното прилагане на Стратегията за превенция е важно полицейските служители, които работят с колежи и университети, да осъзнават, че трябва да зачитат академичната свобода и да осигуряват среда за изследвания и открит дебат, но в този контекст всички лица, заемащи ръководни длъжности в образователните институции, трябва да отчитат следното:

- коледите и университетите притежават някаква форма на риск за своите студенти и персонал;
- персоналят на коледите и университетите, студентите и полицията носят отговорност за това да спомогнат за намаляване и ограничаване на рисковете за обществената безопасност;
- механизмите за обмен на информация и насочване между коледите, университетите и полицията са от решаващо значение;
- партньорствата за сътрудничество и изграждането на взаимоотношения между коледите, университетите и полицията съставляват основата на бъдещата работа по идентифициране, ограничаване, намаляване и управление на риска за обществената безопасност.

Тези теми спомагат за създаването на опростения модел „4R“ за намаляване на риска в университетите. Полицейските служители, които работят с колежи и университети, може да намерят модела за полезен при обсъждането на това как програмата за превенция се вписва в работата със студенти и персонал. Положителният резултат от модела е, че рискът се намалява чрез изграждането на силни професионални взаимоотношения. Използването на модела „4R“ като основен инструмент за изграждане на партньорства между полицейските служби и университетите е ефективна рамка за обяснение как споделянето на информация и повишаването на осведомеността за уязвимостта могат да бъдат разбрани от хората, които работят в университетите. Той предоставя основа, върху която да се изгради положителна и продуктивна работна връзка. На практика изграждането



на дългосрочни стратегически партньорства означава, че колегите от полицията, колежа и университетите трябва да се опознаят, да споделят информация по подходящ начин и да работят заедно за решаване на предизвикателствата. От гледна точка на полицията в контекста на Стратегията за превенция, тези взаимоотношения не се отнасят до събиране на разузнавателна информация, а до обсъждане на рисковете от радикализация и съвместна работа за управление, смекчаване и намаляване на рисковете за обществената безопасност чрез осигуряване на подкрепа на уязвимите граждани като част от защитата на младите и уязвимите в обществото.

За да подчертае значението на превенцията на тероризма от страна на полицията и всички партньори, правителството на Обединеното кралство въведе един законов дълг за превенция чрез Закона за борба с тероризма и сигурността от 2015 г.¹¹. Този дълг изисква местните власти, училищата, колежа, висшите учебни заведения, както и здравните органи, затворите и пробационните служби, а също и полицията да имат предвид необходимостта от защита на хората да не бъдат въвлечени в тероризъм. Дългът стои редом до отдавна установените задължения на професионалистите да защитават уязвимите хора от експлоатация и от редица други злоупотреби.

Дългът за превенция залага в британското законодателство ролята и отговорността на всички институции да защитават лицата, уязвими към радикализация. Този дълг в Стратегията за превенция също така осигурява механизми и рамки за подпомагане на властите и институциите при изпълнението му, включително въвеждане във всички райони на Обединеното кралство на изискването за наличие на местни планове за действие в подкрепа на уязвимите лица; в някои райони тази подкрепа се осигурява чрез процес, известен като „Канал“ („Channel“). „Канал“ предоставя механизъм за подкрепа на лицата, които могат да бъдат уязвими към насилствен екстремизъм, чрез оценка на естеството и степента на потенциалния риск и предоставяне при необходимост на подходящ пакет за подкрепа, съобразен с индивидуалните потребности¹². Една междуведомствена комисия взема



решение относно най-подходящите действия за подкрепа на отделните лица, като отчита обстоятелствата им. Структурата, основана на партньорство, е подобна на съществуващите успешни партньорски инициативи, чиято цел е да подкрепят лицата и да ги предпазят от вреда, например наркотици, участие в нападения с ножове и бандитска култура. Подкрепата на лицата, изложени на най-голям риск да бъдат въввлечени в насилствен екстремизъм, се състои в отклоняването им от потенциалния риск на ранен етап, което предотвратява въвличането им в престъпна дейност. Участието в партньорството гарантира, че лицата в риск имат достъп до широк спектър от подкрепа – от отвличащи вниманието им дейности до осигуряване на достъп до конкретни услуги като образование, жилищно настаняване и заетост. Партньорите могат да включват в зависимост от местните обстоятелства: образователни, здравни, пробационни, затворнически, полицейски, социални служби, служби за деца и младежи, гранични агенции, доброволчески служби, благотворителни организации и членове на общността. При „Канал“ не става въпрос да се докладва или информира за дадени лица с цел те да бъдат наказателно преследвани. Става въпрос за общности, които работят заедно, за да подкрепят уязвимите хора на ранен етап, като предотвратяват въвличането им в насилствен екстремизъм. В момента има 28 местни координатори в повече от 70 местни власти. На хората в общностите, които имат опасения относно лица, които могат да бъдат уязвими, се препоръчва да се свържат с местната власт, полицията или друга надеждна местна организация за допълнителни насоки.

Ключовите фактори за успеха на Стратегията за превенция в училищата, коледжите и университетите са споделянето на опит и предизвикателства, изграждането на партньорства и създаването на платформа, чрез която да се постигне ангажираност и да се повиши осведомеността относно заплахата от тероризъм и насилствен екстремизъм, за да се гарантира, че общностите са по-спокойни и се чувстват в повече безопасност. Въпреки големите усилия на всички партньори в рамките на Стратегията за превенция и наличието на законов дълг за превенция, все още има сериозни проблеми.



Последните данни на Министерството на вътрешните работи на Обединеното кралство, публикувани през 2025 г., показват, че между април 2024 г. и март 2025 г. към програмата на Стратегията за превенция са били насочени 8 778 лица, което е най-високият брой от 2015 г. насам – откакто се води статистика¹³. Това представлява увеличение от 27% в сравнение с предходната година и отразява нарастващата загриженост относно радикализацията и защитата. Това оповестяване на данни съдържа официална статистика в процес на разработване за лица, насочени към програмата за превенция и подкрепени от нея поради опасения, че са податливи на радикализация. След първоначален скрининг и оценка, насочванията могат да бъдат предадени на междудомствена комисия на „Канал“, когато съществува риск от радикализация. Данните на Министерството на вътрешните работи за 2025 г. от програмата за превенция показват, че най-много случаи са насочени от сектора на образованието (3 129; 36%), следван от полицията (2 631; 30%). Тези данни подчертават съществената роля, която играят учителите за осигуряване на ранна подкрепа на лицата, уязвими към радикализация, тъй като повечето сигнали са за лица на възраст от 11 до 15 години, като 36% от всички насочвания в периода 2024–2025 г. (при които възрастта е известна) са за тази възрастова група. Вторият по големина дял на насочванията през изминалата година обхваща лица на възраст от 16 до 17 години (13%). Като цяло данните за насочванията потвърждават съществената роля, която образователният сектор играе в идентифицирането на ранни признаци на радикализация. Те също така сочат към необходимостта от междудомствено сътрудничество, особено когато има пресечна точка с психичното здраве и специалните образователни потребности и увреждания. Ключовият извод от наскоро публикуваните данни от Министерството на вътрешните работи за програмата за превенция е, че междудомственото сътрудничество между партньорите е от съществено значение за успеха на превантивните мерки за защита и преодоляване на проблемите при прилагането на политиката на Стратегията за превенция.



5. Какви са необходимите поуки – проблеми с превенцията

Подобно на много други държави по света, Обединеното кралство е изправено пред реална и трайна заплаха от тероризъм и насилствен екстремизъм. Необходими са строги мерки за сигурност, за да се гарантира безопасността на общностите, но от решаващо значение е и превантивният подход, ръководен и инициран от местни партньори. Стратегията за превенция беше създадена в отговор на това дългосрочно предизвикателство, защото насилствените екстремисти постоянно се стремят да използват нови тактики и технологии както при планирането на нападения, така и при вербуването. Поради това Стратегията за превенция дава възможност на полицията да адаптира и засили своята реакция, за да възпира хората да се присъединяват към редиците на вербуваните. Като пряк резултат от прилагането на Стратегията за превенция, полицията придобива по-добро разбиране за общностите, на които служи, и се ангажира по-активно с общности, които до момента трудно е достигала, и работи по-тесно с ключови партньори — всичко това е от основно значение за изграждането на атмосфера на доверие, а не на недоволство и негодувание.

Прилагането на Стратегията за превенция е несъмнено предизвикателна и сложна област, която изисква цялостен подход за овластяване на общностите, противопоставяне на тези, които подкрепят насилието, и подкрепа на онези, които са уязвими от привличане към насилствен екстремизъм. Тя ще има резултат само ако полицията продължи да изгражда доверие и увереност чрез обновени и последователни дейности за ангажиране. Отговорността на полицията да прилага Стратегията за превенция не е краткосрочен приоритет, който да бъде преустановен, когато нивото на заплаха намалее. Заплахата от тероризъм остава висока в Обединеното кралство и е от основно значение полицейската реакция да остане динамична в отговор на насилствения екстремизъм, откъдето и да се появи той. Стратегията за превенция е нещо, което полицията извършва съв-



местно с партньорите си и всички общности с по-дългосрочна цел. Това е споделена цел и най-важното е, че тя сближава полицията с общностите, на които служи и които защитава.

Ранните усилия и първоначалните подходи на правителството на Обединеното кралство за прилагане на превантивни мерки за борба с тероризма чрез стратегията „CONTEST“ съвсем не бяха посрещнати с одобрение и подкрепа от всички. Мнозина в обществото бяха на мнение, че реакцията на правителството чрез Стратегията за превенция, водена от полицията, е била автоматична и не е успяла да създаде координирана и всеобхватна политика за справяне с терористичната заплаха след атентатите в Лондон на 7 юли. Лицата, които се противопоставяха на първоначалната Стратегия за превенция, бяха на мнение, че тя се възползва от емоциите на широката общественост, за да създаде впечатление, че правителството и полицията са твърди по отношение на тероризма и причините за тероризма, както се подхранваше от медиите и националната преса. Много общности от етническите малцинства също смятаха, че Стратегията за превенция, която представляваше правителствената политика, е насочена единствено към тяхната религия.

При разработването на Стратегията, някои аспекти на политиката за борба с тероризма на ниво местна общност накарала правителството и полицейските служби да се озоват в неизследвана територия. Никога преди това националната политика на централното правителство за борба с тероризма не е била пряко свързана по този начин с проблемите на местните общности. Срецу правителството и полицията бяха отправени обвинения в шпионаж на общностите и в криминализиране на цели общности като терористи, потенциални терористи или потенциални бъдещи терористи поради тяхната вяра и идеология. Въпреки твърдите възгледи против превантивния подход на правителството, трябваше да се преодолее предизвикателството да се защитят младите и уязвимите в обществото от вербуване и радикализация от страна на насилствени екстремисти.



За полицията, ангажирането на общността съвсем основателно представлява важна част от стратегията за превенция, която служи като отговор на по-широкото предизвикателство за борба със съвременния тероризъм и насилствения екстремизъм. Но неизбежно ще има още моменти, когато ще се появят неприятни търкания между полицейските действия, основани на разузнавателна информация и насочени към конкретни заподозрени в тероризъм вътре в общностите, и инициативите на Стратегията за превенция за по-широко взаимодействие с общността. Това вероятно ще бъде повтаряща се тема в работата за противодействие на тероризма във Великобритания през следващите години. Полицейските служби и техните партньори ще трябва да продължат да полагат усилия да обясняват действията си, за да са сигурни, че ще запазят общественото доверие. Не може и не трябва обаче да се позволява на това да отклони полицейските служби и техните партньори от продължаване на разузнавателната работа, която е необходима и съразмерна на терористичната заплаха.

С развитието на Стратегията за превенция все повече се признават многобройните форми на насилствен екстремизъм, с които трябва да се борим в днешна Великобритания, а не само онези, свързани с първоначалната цел на стратегията „CONTEST“ за борба с международния тероризъм от типа на Ал Кайда. Да се гарантира, че стратегиите за интервенция са насочени към най-уязвимите в британското общество, беше от решаващо значение за дългосрочния успех на предотвратяването на насилствения екстремизъм във всичките му форми. Основните предизвикателства в управлението на Стратегията за превенция от полицейските служби бяха спечелването и поддържането на подкрепата от местните власти и други партньори. Сред предизвикателствата пред Стратегията за превенция беше и справянето с обвиненията, че на прицел несправедливо са взети мюсюлманските общности или – още по-лошо – че са шпионирани.



Стратегията за превенция не се приема изцяло също и от университете и студентите, въпреки че целта ѝ е да подкрепи онези, които са уязвими, за да не се превърнат в терористи. Националният съюз на студентите във Великобритания счита, че езикът и подходът на Стратегията са проблематични, докато академичните среди изразяват загриженост относно потенциалното ограничаване на свободата на словото. Важно е полицията да не очаква, че студентите или персоналът ще приемат безрезервно Стратегията за превенция и нейния подход.

Всъщност ако полицията, която работи с колежи и университети, приеме предизвикателството и дебата, като същевременно е наясно с чувствителността, която студентите и академичните среди биха могли да имат, то Стратегията за превенция ще има много по-големи шансове за успех. Много политически и академични коментатори продължават да твърдят, че Стратегията има дефекти, като бъркат прилагането на правителствената политика за насърчаване на интеграцията с правителствената политика за предотвратяване на тероризма. Освен това коментаторите, които са настроени срещу Стратегията, твърдят, че тя не успява да се противопостави на екстремистката идеология, която е в сърцето на заплахата, пред която е изправено Обединеното кралство. Въпреки тези обвинения обаче Стратегията за превенция устоя, като е предмет на редовен независим преглед и актуализация от последователните правителства на Обединеното кралство.



6. От една заплаха към друга – бъдещето на политиката за превенция

Макар Обединеното кралство с право да е направило значителни стъпки към все по-отворена и насочена към обществеността система за национална сигурност, самата същност на борбата с тероризма остава вкоренена в превантивния дух. За да се предотврати тероризмът и да се направи видимо това, което другите не искат да знаем, борбата с тероризма трябва да се ръководи от разузнавателна информация и затова налага използването на тайни методи. Въпреки това не всички контрамерки трябва да бъдат обгърнати в тайна, за да са ефективни, а на съвременната фаза на борба с тероризма са се развили важни нови тенденции, успоредно с осезаеми стъпки към експанзия и локализиране. Борбата с тероризма в днешно време е подход, основан на сътрудничество.

Нито една правителствена агенция или ведомство не могат сами да защитят своята нация от разнородния обхват на терористичните заплахи, с които се сблъскваме у дома и в чужбина. За да се осигури една цялостна реакция, всички власти трябва сега да обединят експертния си опит чрез сътрудничество помежду си в интерес на нацията, което включва разузнавателни агенции, полиция, училища, родители и обществото като цяло, за да се предотврати развитието на екстремистки възгледи, които могат да доведат до насилие и терористични актове. Предотвратяването на тероризма и насилствения екстремизъм остава най-предизвикателният аспект на противодействието на тероризма във всичките му форми. Методите за предотвратяване на тероризма се оказаха противоречиви и не са лишени от недостатъци. Стратегията на Обединеното кралство за превенция се развива и актуализира непрекъснато от първоначалния си вариант, изработен след терористичните атаки на 11 септември в САЩ. Въпреки тези постоянни усилия за превенция, терористич-



ните групировки радикализират и вербуват млади хора за каузите си – проблем, който продължава да съществува.

Наученото от изпълнението на Стратегията за превенция във Великобритания през последните две десетилетия показва, че всички превантивни мерки – било то програми за училища, колежи, университети, пробационни служби, затвори или за широката общественост – изискват споделен, деликатен, внимателен и морално оправдан подход, подкрепен от механизми за непрекъснато наблюдение, за да се гарантира, че реакцията остава подходяща и пропорционална за справяне със сложните терористични заплахи както за безопасността на кварталите, така и за националната сигурност.

Да се признае, че потенциалната радикализация на младите хора в училищна възраст в съвременното общество е проблем на защитата, който трябва да бъде решен, е първата и най-важна стъпка, която всички власти трябва да предприемат, за да се противопоставят на тази постоянна заплаха – тя не може и не трябва да бъде пренебрегвана – и всички училища, колежи и университети се насърчават да предпазват поверените на грижите им деца и младежи, за да не приемат те екстремизма и насилствените идеологии, които могат да доведат до тероризъм.

1 Staniforth, A The Routledge Companion to UK Counter-Terrorism. (2012) Oxford: Routledge (ISBN 9780415685856) Available online: <https://www.routledge.com/The-Routledge-Companion-to-UK-Counter-Terrorism/Staniforth-Sampson/p/book/9780415685856> (Accessed 25 January 2026)

2 HM Government Counter Terrorism Strategy (CONTEST), (2023) Available online: <https://www.gov.uk/government/publications/counter-terrorism-strategy-contest-2023> (Accessed 24 February 2026)

3 Staniforth, A The Routledge Companion to UK Counter-Terrorism. (2012) Oxford: Routledge (ISBN 9780415685856) Available online: <https://www.routledge.com/The-Routledge-Companion-to-UK-Counter-Terrorism/Staniforth-Sampson/p/book/9780415685856> (Accessed 25 January 2026)

4 Staniforth, A Teenage terror: How do we educate the young against extremism? (7 October 2019) Policing Insight Available online: <https://policinginsight.com/feature/opinion/teenage-terror-how-do-we-educate-the-young-against-extremism/> (Accessed 25 February 2026)

5 Staniforth, A Teenage terror: How do we educate the young against extremism? (7 October 2019) Policing Insight Available online: <https://policinginsight.com/feature/opinion/teenage-terror-how-do-we-educate-the-young-against-extremism/> (Accessed 25 February 2026)

6 HM Crown Prosecution Service <https://www.cps.gov.uk/types-crime/terrorism#:~:text=Section%2058%20makes%20it%20an,containing%20information%20of%20that%20kind.>



7 The Independent Taylor Swift Vienna plot arrest (9 August 2024) Available online: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/taylor-swift-vienna-terror-plot-arrest-b2593822.html> (Accessed 2 February 2026)

8 ABC News After Taylor Swift concert plot, UN official calls ISIS-K 'greatest' external terrorist threat to Europe (9 August 2024) Available online: <https://abcnews.com/Politics/isis-greatest-external-terrorist-threat-europe-amid-foiled/story?id=112690609> Available online: (Accessed 15 February 2026)

9 The Guardian Radical Islam gains ground in campuses (27 July 2008) Available online: <https://www.theguardian.com/world/2008/jul/27/islam.highereducation> (Accessed 18 February 2026)

10 The Centre for Social Cohesion Radical Islam on UK Campuses - A Comprehensive List of Extremist Speakers at UK Universities (2010) Available online: <https://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2013/01/RADICAL-ISLAM-ON-CMAPUS.pdf> (Accessed 23 February 2026)

11 HM Government Prevent Duty Guidance: Guidance for Specified Authorities in England and Wales (2023) Available online: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/65e5a5bd3f69457ff1035fe2/14.258_HO_Prevent+Duty+Guidance_v5d_Final_Web_1_.pdf (Accessed 23 February 2026)

12 HM Government Channel and Prevent Multi-Agency Panel (PMAP) Guidance (2026) Available online: <https://www.gov.uk/government/publications/channel-and-prevent-multi-agency-panel-pmap-guidance> (Accessed 21 February 2026)

13 HM Government Prevent Programme Referrals - April 2024-March 2025 (2025) Available online: <https://www.gov.uk/government/statistics/individuals-referred-to-prevent-to-march-2025/individuals-referred-to-and-supported-through-the-prevent-programme-april-2024-to-march-2025> (Accessed 12 February 2026)



ПРЕВЕНЦИЯТА ПРЕДИ РЕПРЕСИЯТА: КАК СЪТРУДНИЧЕСТВОТО МЕЖДУ ПОЛИЦИЯТА И ОБЩНОСТТА ПОВИШАВА ОБЩЕСТВЕНАТА БЕЗОПАСНОСТ И СИГУРНОСТ

Ружа Карлович



1. Резюме

В настоящата статия се предлага подход към управлението, при който превенцията е интегрирана като измерима основна функция на съвременните полицейски системи и е синхронизирана с право-прилагането, а не се противопоставя на него. При съвременната полицейска дейност се изисква стратегическа интеграция на превенцията и правоприлагането, като те се разглеждат като приоритети, които се допълват, а не се конкурират. Макар правоприлагането да е от съществено значение за справянето с непосредствени заплахи, много от съвременните предизвикателства за сигурността – например радикализацията, насилието и хибридните рискове – се развиват постепенно в резултат на сложна социална и дигитална динамика. Да се разчита предимно на един модел на реакция, който се намесва едва на най-разрушителния етап, означава да се ограничи дългосрочната ефективност и да се увеличат както институционалните, така и социалните разходи. Следователно превенцията трябва да бъде структурно вградена в полицейските системи и да не се разглежда като второстепенна или символична дейност. Когато бъде институционализирана чрез сътрудничество в общността, анализ на основата на разузнавателни сведения и многосекторно сътрудничество, превенцията се превръща в оперативна функция, която засилва ранното идентифициране на рисковете и пропорционалната интервенция.

Важно е да се отбележи, че устойчивостта не изисква нови източници на финансиране; тя изисква изрично интегриране на превантивните цели в съществуващото разпределение на ресурсите, а не винаги повече пари, кадрови модели, оперативно планиране и рамки за оценка на ефективността. Тъй като успехът на превенцията често се отразява в рискове, които не ескалират, той обикновено остава институционално невидим. За да се реши този проблем, системите за оценка трябва да съчетават показатели, основани на дейности –



например координация между различни агенции и усилия за защита – с измерване на резултатите, включително намаляване на повторни инциденти, тенденции за стабилизация, резултати от деескалация и нива на доверие сред общността. Като официално признават предотвратената ескалация за измеримо постижение, полицейските организации могат да оценят превенцията наравно с правоприлагането, без да я свеждат до опростена статистика за резултатите. Непрекъснатото професионално обучение също е от основно значение. Чрез включване в програмите за обучение на компетенции в областта на комуникацията, защитата, ранното идентифициране на рискове и аналитичното мислене ние гарантираме, че превенцията се превръща не само в директива на политиката, но и в дълбоко вкоренена професионална нагласа на всички организационни нива.

Една структурирана последователност от превантивни и право-прилагащи мерки, подкрепена от измерими показатели и съгласувано планиране на ресурсите, предлага практически модел на управление. Този подход повишава обществената безопасност, намалява дългосрочната зависимост от принудителни мерки, укрепва легитимността и увеличава институционалната устойчивост в днешните общества, които са ориентирани към риска.

Стратегическият въпрос вече не е дали превенцията има значение, а дали полицейските системи (хората, които в момента са в позицията да вземат решения за признаване на превенцията като не по-малко важна от класическата полицейска работа) са проектирани така, че да дават приоритет на превенцията, да я измерват и ефективно да разпределят ресурси за нея.



2. Колко е важно превенцията да има предимство пред репресията

2.1. Защо превенцията трябва да предшества репресията?

Силното правоприлагане е важно за осигуряването на обществената безопасност, особено при сериозни заплахи или престъпления. Днес обаче много рискове като например радикализацията и свързаното с нея насилие нарастват бавно. Те се формират от чувство за несправедливост, проблеми с идентичността, социална изолация и излагането на екстремни идеи (Moghaddam, 2005; Borum, 2011). Полицейската дейност, която се задейства едва след извършването на престъпление, често се занимава по-скоро със симптомите, отколкото с първопричините.

Това може да доведе до чувство на несправедливост, да засили разделението в обществото и да отслаби сътрудничеството в общността. Фокусирането върху превенцията не намалява отговорността, нито замества необходимостта от правоприлагане. Вместо това има за цел да се действа по-рано, преди да се извършат престъпления. Това помага да се предотврати ескалацията, като същевременно се поддържа справедливостта и легитимността. Опасенията, че превантивните стратегии отклоняват ресурси от основната полицейска дейност пренебрегват доказателствата, че ранната интервенция може да намали повтарящите се инциденти, да подобри качеството на разузнавателната информация и да намали дългосрочната необходимост от мерки за реагиране.

Подходът към полицейската дейност, при който превенцията е на първо място, не представлява отстъпление от авторитета. Това е стратегическа промяна. Прилагането на закона остава от решаващо значение, но дава по-добри резултати, когато е съчетано с ранна идентификация на рисковете, подходящи мерки и силни



партньорства между полицията и общността. Отстраняването на правонарушителите на по-късни етапи, без да се обърне внимание на по-ранните базови условия, води само до ограничена дългосрочна ефективност. Подходите на реагиране може също да имат нежелани отрицателни последици, включително:

- засилване на усещането за несправедливост;
- засилване на социалната поляризация;
- намаляване на споделянето на информация в рамките на общностите.

Следователно превенцията не бива да се разглежда като „мека“ алтернатива на правоприлагането. Напротив, тя представлява стратегически подход, при който:

- рисковете се идентифицират по-ефективно и на по-ранен етап;
- прилагат се пропорционални реакции;
- легитимността укрепва;
- опростява се текущият процес на правоприлагане, като с времето намалява работното натоварване.

3. Увеличаване на капацитета ни за превенция



3.1 Легитимност и сътрудничество

Изследванията систематично показват, че възприятията за справедливост и легитимност насърчават сътрудничеството в обществото (Sunshine & Tyler, 2003; Tyler, 2006; Cram, 2024). Когато общностите смятат полицията за справедлива по отношение на процедурите, те са по-склонни да споделят за ранни предупредителни признаци и доброволно да се съобразяват с правоприлагането.

По този начин легитимността служи като важен превантивен актив. Изследванията показват, че когато хората вярват, че полицията е справедлива и заслужава доверие, с течение на времето те са по-склонни да сигнализират за проблеми в кварталите си. Това означава, че начинът, по който гражданите гледат на полицията, може значително да повлияе на готовността им да сътрудничат и да споделят информация с правоприлагащите органи (Kuen, 2024).

2.2 Ориентирана към общността полицейска дейност и интегриране на разузнавателни сведения

Полицейската дейност, ориентирана към общността, подобрява познанията за местните условия и укрепва доверието вътре в общността. Ефективността ѝ обаче зависи повече от институционалната подкрепа, отколкото от неформалната добра воля (Gill et al., 2014). Когато ориентираната към общността полицейска дейност е интегрирана с полицейска дейност, основана на разузнавателни сведения, тогава:

- ангажирането на общността осигурява контекстуална информация;
- аналитичният капацитет подпомага оценката на риска.

Превантивните интервенции стават по-целенасочени и съразмерни (Bullock, 2013; Carter & Fox, 2019). Полицейската дейност, ориентирана към общността, се фокусира върху изграждането на



връзки и доверие в кварталите. Изследванията показват, че нейният успех зависи повече от това колко добре е интегрирана в официалните практики, отколкото от добрите намерения на отделните лица (Braga & Weisburd, 2022; Telep & Weisburd, 2019). Когато полицейските стратегии, основани на разузнавателни сведения, се съчетаят с организирано ангажиране на общността, те могат да доведат до подобро събиране на информация и по-задълбочено разбиране на местните проблеми. Тази комбинация подобрява способността за предотвратяване на престъпления (Ratcliffe, 2022).

2.3 Радикализацията като социален процес

Радикализацията не бива прекомерно да се опростява само до нивото на идеология. Тя обхваща:

- фактори, които тласкат към радикализация (като недоволство и маргинализация);
- фактори, които привличат към радикализация (включително желанието за принадлежност към група и статут);
- индивидуални уязвимости (Borum, 2011).

Симулационните модели показват, че ранните интервенции в даден контекст са по-устойчиви от повтарящите се отстранявания на късен етап (Pepys, Bowles, & Bouhana, 2020).



4. Европейският нормативен подход

Европейското управление на сигурността премина от реактивен подход в борбата с тероризма към един по-проактивен модел, съсредоточен върху превенцията. Стратегията на ЕС за борба с тероризма, приета през 2005 г., отбелязва тази промяна с рамката си, основана на четири стълба: превенция, защита, преследване и реагиране. При тази рамка се отчита, че заплахи като насилствения екстремизъм се развиват постепенно, а не възникват внезапно. По-новите рамки, на пример стратегията на ЕС за Съюза на сигурност за периода 2020—2025 г., подчертават важни принципи като ранното идентифициране на рисковете, сътрудничеството между ведомствата, изграждането на устойчивост и предприемането на балансирани действия.

Тези принципи се основават на доказателства, че заплахите за сигурността възникват от сложни социални, психологически и дигитални фактори, преди да доведат до престъпни деяния. В политиките на ЕС се прави ясно разграничение между радикални мнения и действително насилие, което спомага да се защитят правата на хората и предупреждава за прекомерна криминализация — нещо, което би могло да влоши недоволството и да отслаби общественото доверие. Европейският кодекс за полицейска етика от 2001 г. подкрепя този подход, като подчертава необходимостта от пропорционалност и обществена подкрепа за ефективна полицейска дейност.

Легитимността не е просто второстепенен въпрос, а е от съществено значение, защото насърчава сътрудничеството, подобрява комуникацията и укрепва превантивните усилия. В цяла Европа моделите на ориентираната към общността полицейска дейност не се отнасят само до видимост и ангажираност, а са изрично описани като част от стратегиите за предотвратяване на престъпността, при които полицейските служители не спират на ниво реактивно правоприлагане, а работят проактивно за намаляване на престъпността и подобряване на местната безопасност и сигурност (Bayerl



et al. (2017). Центърът за знания на ЕС за предотвратяване на радикализацията насърчава обмена на експертен опит в областта на превенцията между различни сектори на европейско равнище. Тези примери показват една обща тема: структурираната превенция дава най-добри резултати, когато има ясна организация, разпределени роли, подходящо обучение и измерим успех. Основният аргумент тук е, че в съвременната демократична полицейска дейност превенцията трябва да е поставена преди репресията.

Макар правоприлагането да е необходимо за справяне с непосредствени заплахи, прекомерното разчитане на мерки за реагиране може да бъде разрушително и скъпоструващо. Целта на превенцията е да укрепи сигурността не чрез заместване на правоприлагането, а чрез свеждане до минимум на необходимостта от принудителни действия и насърчаване на по-ранни и подходящи реакции. За да се приложи ефективно този подход, при който превенцията е на първо място, трябва да се вземат предвид местните условия.

Начинът, по който тази стратегия се прилага на практика, ще се различава в зависимост от: социалната кохезия и доверието вътре в общността, моделите и тенденциите в престъпността, дигиталната среда на заплахите, съществуващото сътрудничество между ведомствата, правните рамки и рамките за отчетност и т.н.

При прилагането на принципа „превенцията преди репресията“ на местно ниво се изискват някои ключови промени:

- Интегриране в полицейската работа.
- Превенцията трябва да бъде включена в ежедневното планиране, кадровото обезпечаване и оценката в полицейските управления, а не да се разглежда като нещо второстепенно.
- Сътрудничество между институциите.
- Необходимо е полицията да установи връзка с училищата, социалните служби и организациите на гражданското общест-



ство, особено за да подкрепи ранната интервенция и да помогне за реинтеграция на лицата.

► Трябва да се отпуснат полицейски ресурси, които да осигурят време за ранна намеса и решаване на проблемите, като в същото време се запази готовност за необходими действия за правоприлагане.

В обобщение, макар превенцията да е основна цел в областта на сигурността, от съществено значение е нейният подход да бъде адаптиран към местните условия. Основната стратегия остава последователна: насърчаването на ранното откриване, прилагането на подходящи реакции и стимулирането на сътрудничеството могат да доведат до по-ефективни дългосрочни резултати при безопасността, отколкото изчакването проблемите да ескалират преди да се приложи закона.

Така усвояването на концепцията „превенцията преди репресията“ е не само идеал, към който да се стремим, но и практически подход. Когато е адаптирана, за да отразява местните реалности, тя значително подобрява сигурността и подкрепя демократичните ценности.



5. Ускоряване на превенцията: модел на сътрудничество при операциите на ниво полицейско управление

За ефективна превенция се изисква нещо повече от неформална ангажираност на общността или правоприлагане чрез реагиране. Изисква се структуриран модел на ниво полицейско управление, при който ясно се разграничават разузнавателните функции и те са съгласувани с целите на полицейската дейност в общността. Службите, които развиват капацитет за полицейска дейност, насочвана от разузнавателната информация, трябва да създадат официални системи за обмен на информация, аналитични продукти и специализирани канали за комуникация вместо да прибавят разузнавателни задачи към съществуващите структури за полицейска дейност в общността без стратегическа яснота (Fox, 2018). Концептуалното разграничение между полицейска дейност, ориентирана към общността и полицейска дейност, насочвана от разузнавателна информация, повишава ефективността: ориентираната към общността полицейска дейност укрепва легитимността на местно ниво и информационния поток, докато насочваната от разузнавателна информация полицейска дейност структурира и анализира тази информация, за да даде посока на определянето на приоритетите и интервенциите.

За да може превенцията да се приведе в действие, във всяко полицейско управление следва да се внедри „клетка за работа с общността/превенция“, която се състои от ръководител екип и определени за целта служители по превенция с териториална отговорност. Основните функции включват редовен контакт с общността, идентифициране на местните приоритетни рискове, ранно разпознаване на ескалация, насочване към служби за закрила и структурирана междуведомствена координация. Дигиталните превантивни функции трябва да допълват, а не да заменят ангажирането на общността, и да останат ясно отделени от разследването на киберпрестъпления.



Обучението представлява институционалният гръбнак на този модел. Служителите трябва да притежават компетенции в областта на комуникацията, деескалацията, културната осведоменост, процесите на радикализация и механизмите за защита, докато ръководството трябва да е подготвено да управлява случаи, в които участват различни институции, да провежда оценки и да прилага стратегии за дигитална превенция (CEPOL, 2021).

Превенцията също трябва да бъде измерима. Тримесечният мониторинг трябва да проследява дейността на партньорствата, показателите за доверие на общността, тенденциите за повтарящи се инциденти в микролокации, пренасочванията за осигуряване на закрила, резултатите от деескалацията и показателите за дигитално ангажиране (Sherman, 2013; Hinkle et al., 2020). Този модел не премахва правоприлагането, а по-скоро променя подхода ни към него.

Фокусирането върху превенцията преди правоприлагането е по-ефективна стратегия. Това включва интегриране в операциите на полицейските управления на ранна интервенция, цялостен анализ и работа в екип. Когато превенцията е вградена в системата, наблюдава се и се финансира адекватно, с течение на времето тя намалява необходимостта от силови действия. Освен това повишава обществената безопасност и укрепва доверието в демократичните процеси. Превенцията служи едновременно като стратегия и тактика. Акцентирането върху микронивото е от решаващо значение, тъй като радикализацията и престъпността винаги са свързани с конкретен местен контекст.



6. Мониторинг и оценка

За да подобрят усилията си за превенция на престъпността, полицейските служби трябва да въведат структурирана система за мониторинг, която да надхвърля рамките на устните ангажименти. Основаните на факти изследвания в областта на полицейската дейност показват, че систематичните оценки са от решаващо значение за ефективни и устойчиви превантивни стратегии (Sherman, 2013; Hinkle et al., 2020). Измеримата превенция е ключът към постигането на реални резултати.

Тримесечните оценки могат да се фокусират върху ясни показатели, включително качество на партньорствата със заинтересованите страни в общността, проучвания на доверието на общността относно възприятията за справедливост на процедурите (Jackson et al., 2012), тенденции при повтарящи се инциденти в горещи точки на престъпността (Weisburd, 2015), пренасочвания с цел закрила на лица в риск, документираны резултати от деескалация (Engel et al., 2020) и ефективност на стратегиите за дигитална ангажираност (Европейска комисия, 2020). Освен това от съществено значение е непрекъснатото инвестиране в образование и професионално развитие. Текущото обучение на всички нива — от служителите на първа линия до ръководството — ще гарантира общо разбиране за индикаторите за риск, справедливостта на процедурите и стратегиите за ангажиране на общността.

Интегрирането на компетентностите за превенция в набирането на кадри и обучението е от основно значение за насърчаване на култура, ориентирана към превенцията. Чрез включването на показатели за ефективност и изисквания за обучение в рамките на отговорността полицейските служби могат да оценяват резултатите от превенцията наред с показателите за правоприлагане, което води до по-проактивен и ефективен подход към безопасността в общността.



7. Препоръки за политики

Превенцията все повече се признава за стратегически приоритет в рамките на управлението на европейската сигурност и — в по-широк смисъл — в съвременните общества, ориентирани към риска. Не е достатъчно обаче само формално признаване. То трябва да бъде съпътствано от последователно прилагане, институционална интеграция и способност да се покаже измерим ефект.

За да се предотвратяват ефективно престъпността, радикализацията и насилието, полицейските системи се нуждаят от структурирани механизми за наблюдение. Основаните на факти изследвания в областта на полицейската дейност потвърждават, че инструментите за систематична оценка са от основно значение за устойчивата превенция (Sherman, 2013; Hinkle et al., 2020). Редовната оценка — за предпочитане на тримесечие — трябва да включва показатели като: ниво на сътрудничество с партньори от общността; доверие на общността, измерено чрез проучвания за справедливост на процедурите (Jackson et al., 2012); тенденции за повтарящи се инциденти в райони с висока престъпност (Weisburd, 2015); пренасочвания за закрива; резултати от деескалация (Engel et al., 2020); показатели за дигитална ангажираност, съобразени със съвременните стратегии за сигурност (Европейска комисия, 2020). Превенцията трябва да бъде измерима, за да не остане само на ниво реторика.

„Превенцията преди репресията“ не е призив за по-мек подход в полицейската дейност, а за по-разумно поддръждане на мерките. Макар че точното съотношение между превантивните и правоприлагащите мерки може да варира в различните държави членки в зависимост от социалните условия и правния мандат, всички демократични системи за полицейска дейност трябва да гарантират, че превенцията е структурно интегрирана, стратегически измервана и институционално оценявана.



За да се превърне превенцията в основна функция на съвременната полицейска дейност, се препоръчват следните мерки:

- Превенцията да бъде институционализирана в рамките на стратегическото планиране и системите за ефективност, като се гарантира, че тя се признава за съществен и измерим компонент на полицейската дейност.
- Целите на превенцията да бъдат интегрирани в съществуващите модели за разпределение на ресурсите и кадровото обезпечаване, така че превенцията да намира отражение в оперативното планиране, без това винаги да изисква нови потоци на финансиране.
- Да се установят ясно определени роли за превенция на ниво полицейско управление с посочени териториални отговорности и структури за докладване.
- Да има съгласуваност между ориентираната към общността полицейската дейност и насочваната от разузнавателна информация полицейската дейност чрез координация на управлението, като се поддържа концептуална яснота и същевременно се осигурява функционална взаимна допълняемост.
- Междуведомствените механизми за пренасочване и закрила, особено на младежи и уязвими лица, да се направят официални, включително сътрудничество с училища, социални служби, пробационни служби и затворнически власти.
- Да се повиши капацитетът за дигитална превенция, като в онлайн средата се включи мониторинг за ранно предупреждение, като същевременно се запази разграничението с функциите по разследване на киберпрестъпления.
- В обучението и професионалното развитие да се интегрират



компетентности за превенция, включително по комуникация, деескалация, закрила, аналитично мислене и цифрова грамотност.

- Да се гарантира, че превантивната работа е официално призната в рамките на системите за ефективност, включително показатели, които отразяват предотвратената ескалация, тенденциите за стабилизация и резултатите по отношение на доверието в общността.
- В екосистемата на превенцията да се интегрират местата за лишаване от свобода и процесите на реинтеграция, за да се гарантира непрекъснатост между интервенциите за лишаване от свобода и тези в общността.
- Да се ангажира гражданското общество в разработването и оценката на стратегиите за превенция, за да се подобри обективността, легитимността и координацията със споделените потребности на общността.

От стратегическа гледна точка предизвикателството вече не е в това превенцията да бъде обоснована като приоритет — тя вече е призната за такъв. Истинската задача се състои в това да се укрепи капацитета за изпълнение и да се демонстрира оперативната стойност на превенцията чрез структурирани показатели и видими резултати. Само като интегрират превенцията в системите за управление, планиране на ресурсите, професионално обучение и оценяване, полицейските институции могат да преминат от декларативни ангажменти към устойчива практика.



8. Заключение

Не може да се постигне устойчива обществена безопасност само чрез правоприлагане. Обширните проучвания в областта на процесуалното правосъдие, полицейската дейност, насочвана от разузнавателна информация и радикализацията систематично показват, че легитимността, доверието и ранната интервенция са решаващи фактори за дългосрочни резултати в сигурността. Полицейските системи, които се намесват едва след като е преминат прагът на престъплението, действат на най-разрушителния и скъпоструващ етап от развитието на риска. Макар правоприлагането чрез реагиране да остава незаменимо, непропорционалното разчитане на принудителни мерки може неволно да задълбочи недоволството, да отслаби сътрудничеството и да намали потока на информация за ранно предупреждение, което е от съществено значение за превенцията.

Следователно полицейската дейност, водена от превенцията, не бива да се възприема погрешно като нормативна цел или по-мек алтернатива на правоприлагането. Тя представлява стратегическо и основано на факти преосмисляне на съвременната полицейска дейност. Чрез институционализиране на структурирани партньорства между полицията и общността, интегриране на аналитичния капацитет с работата на терен и внедряване на пропорционални механизми за ранна интервенция, полицейските организации могат да повишат оперативната си ефективност, като същевременно затвърдят демократичната си легитимност.

Основният въпрос вече не е дали превенцията е важна, а дали полицейските системи са структурно проектирани така, че да й дават приоритет, да я измерват и да разпределят съответните ресурси. Съгласуването на превенцията с управлението, рамките за ефективност, професионалното обучение и планирането на ресурсите е от съществено значение за преминаване от декларативни ангажменти към оперативна реалност.



Наблягането на превенцията преди репресията не само е в съответствие с управлението на европейската сигурност, но и отразява един финансово отговорен, стратегически обоснован и социално стабилизиращ подход към обществената безопасност в обществата, ориентирани към риска. Бъдещата устойчивост на демократичните институции в областта на сигурността зависи от способността им да действат своевременно, пропорционално и в сътрудничество.



9. Литература

- 1) Bayerl, P. S., Karlović, R., Akhgar, B., & Markarian, G. (Eds.). (2017). Community policing: A European perspective – Strategies, best practices and guidelines. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-53396-4>
- 2) Borum, R. (2011). Radicalisation into violent extremism II: A review of conceptual models and empirical research. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 37–62.
- 3) Bullock, K. (2013). Community, intelligence-led policing and crime control. *Policing and Society*, 23(2), 125–144.
- 4) Carter, J. G., & Fox, B. (2019). Community policing and intelligence-led policing: Examining the relationship between two policing models. *Policing: An International Journal*, 42(3), 446–462.
- 5) CEPOL (European Union Agency for Law Enforcement Training). (2021). European Union strategic training needs assessment 2022–2025. Publications Office of the European Union. <https://www.cepola.eu>
- 6) Council of Europe HELP Programme. (2023). Radicalisation prevention course: European standards for justice and related professionals. Council of Europe. <https://rm.coe.int>
- 7) Council of Europe. (2001). European Code of Police Ethics (Rec(2001)10).
- 8) Council of Europe. (2001). European code of police ethics (Recommendation Rec(2001)10). Council of Europe Publishing.
- 9) Cram, F. (2024). Fairness, relationships and perceptions of police legitimacy in the context of integrated offender management. *Policing and Society*, 34(4), 250–267. <https://doi.org/10.1080/10439463.2023.2267733>
- 10) Engel, R. S., McManus, H. D., & Isaza, G. T. (2020). Moving beyond “best practice”: Experiences in police reform and a call for evidence to reduce officer-involved shootings. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 687(1), 146–165. <https://doi.org/10.1177/0002716219889328>



- 11) European Commission. (2020). EU security union strategy 2020–2025. European Commission. <https://eur-lex.europa.eu>
- 12) European Commission. (2023). EU Knowledge Hub on Prevention of Radicalisation. Directorate-General for Migration and Home Affairs. <https://home-affairs.ec.europa.eu>
- 13) Fox, B. H. (2018). Community policing and intelligence-led policing: Distinct philosophies or convergent practices? *Policing: An International Journal*, 41(6), 834–849. <https://doi.org/10.1108/PIJPSM-07-2018-0105>
- 14) Gill, C., Weisburd, D., Telep, C., Vitter, Z., & Bennett, T. (2014). Community-oriented policing to reduce crime, disorder and fear. *Campbell Systematic Reviews*.
- 15) Hinkle, J. C., Weisburd, D., Telep, C. W., & Petersen, K. (2020). Problem-oriented policing for reducing crime and disorder: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*, 16(3), e1089. <https://doi.org/10.1002/cl2.1089>
- 16) Jackson, J., Bradford, B., Hough, M., Kuha, J., Stares, S., Widdop, S., Fitzgerald, R., Yordanova, M., & Galev, T. (2012). Trust in justice: Topline findings from the European Social Survey. European Commission.
- 17) Kuen, K. (2024). Reassessing the process-based model: Do procedural justice and police legitimacy lead to reporting neighborhood problems to the police over time? *Journal of Criminal Justice*, 95, 102290. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2024.102290>
- 18) Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism. *American Psychologist*, 60(2), 161–169.
- 19) Pepys, R., Bowles, R., & Bouhana, N. (2020). A simulation model of the radicalisation process. *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, 23(4).
- 20) Ratcliffe, J. H. (2022). *Intelligence-led policing* (2nd ed.). Routledge.
- 21) Sherman, L. W. (2013). The rise of evidence-based policing: Targeting, testing, and tracking. *Crime and Justice*, 42(1), 377–451. <https://doi.org/10.1086/670819>



- 22) Stephens, W., & Sieckelinck, S. (2021). Resiliences to radicalisation. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 66.
- 23) Sunshine, J., & Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy. *Law & Society Review*, 37(3), 513–548.
- 24) Telep, C. W., & Weisburd, D. (2019). Is problem-oriented policing effective? *Criminology & Public Policy*, 18(2), 269–289.
- 25) Tyler, T. R. (2006). *Why People Obey the Law*.
- 26) Weisburd, D. (2015). The law of crime concentration and the criminology of place. *Criminology*, 53(2), 133–157. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12070>



Съфинансирано от
Европейския съюз

РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ ЗА ЕКСТРЕМИСТКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Холгер Нитиш



1. Въведение

Социалните медии доведоха до революция в комуникацията, позволявайки бързо споделяне на информация и улеснявайки глобалната свързаност. Тези платформи обаче са използвани и от екстремистки организации за разпространение на пропаганда, вербуване на нови членове и координиране на дейности. В допълнение, екстремистките групи използват социалните медии не само за гореспоменатите цели, но и за финансиране на дейността си и осъществяване на сътрудничество, а понякога и за манипулирането на информация. Последното може да върви ръка за ръка с манипулирането на информация от чуждестранни държавни субекти, като крайната цел е разделяне на демократичните общества. Това, от своя страна, дава повече възможности за вербуване на нови членове, придобиване на допълнителни ресурси, както и за обслужване на емоционалните цели на организациите.

Уязвимите към манипулация и вербуване групи от обществото могат да бъдат идентифицирани главно като юноши между 14 и 30-годишна възраст. Разбира се, има изключения, които са под или над тази възраст, но те спадат към същата целева група, чиято уязвимост се определя от използването на социалните медии във всичките им аспекти. Особено по време на кризата с Covid-19 социалните медии бяха пълни с материали с неточна или невярна информация относно пандемията и последиците от нея. Тази дезинформация съчетаваше конспиративни теории с екстремистки идеологии.

Пример за това е приемането от страна на десни групи на конспиративни теории като част от тяхната онлайн комуникация, за да спечелят повече симпатизанти и последователи във виртуалната среда. Това, на свой ред, доведе и до бързото развитие на редица други престъпления. И макар тъмната мрежа обикновено да е голям техен двигател, социалните медии са перфектното пространство за достигане до голям брой хора, привличане на внимание и намиране на последователи.



Няколко форума като „4 chan“ и „8 chan“ са използвани за споделяне на екстремистко съдържание, а „8 chan“ е използван и за излъчване (streaming) на атаки на живо, например в Крайстчърч, Нова Зеландия. Но не всичко спира дотам. В днешно време дезинформация и екстремистко съдържание се споделят във всяка една социална медия. Често срещани са групите в „Telegram“, но също така и „Instagram“ и други платформи. Тази статия разглежда ролята на социалните медии за екстремизма, като предоставя подробен преглед на литературата и казуси по темата, анализирайки как екстремистките групи използват социалните медии, механизмите на онлайн радикализацията и настоящите политически предизвикателства.



2. Литературен преглед

В литературата социалните медии се определят като „процъфтяваща субкултура“, където екстремистите общуват, споделят пропаганда и вербуват нови членове (Meleagrou-Hitchens et al., 2017). Платформи като „YouTube“, „Instagram“ и „Facebook“ са използвани за „прославяне“ на терористични фигури и разпространение на идеологии, свързани с насилие. Възможностите, които социалните мрежи дават за коментиране, споделяне и изпращане на лични съобщения, насърчават „жизнена виртуална общност на джихадистите“, улеснявайки бързо идентифициране и ангажиране на симпатизанти (Meleagrou-Hitchens et al., 2017).

2.1. Социалните медии като инструмент за екстремистка пропаганда и вербуване

Екстремистките организации по целия свят използват социалните медии, за да разпространяват своите идеологии и да вербуват последователи. Насилствени екстремистки групировки като Ал-Шабаб (Al-Shabaab), Боко Харам (Boko Haram) и Ислямска държава (ISIS; ИД) активно използват социалните медии, за да споделят съобщения, видеоклипове и пропаганда с цел достигане до глобална аудитория (UNDP, 2022). Екстремистките групи все по-често използват сложни техники за онлайн маркетинг и ИТ експертиза, за да създават и разпространяват висококачествени пропагандни материали. Според Zeiger и Gyte (2023) терористичните организации активно търсят квалифицирани онлайн маркетингози и ИТ експерти, които да ръководят техните пропагандни кампании, които се разпространяват предимно чрез социални медии като „Facebook“, „Twitter“ и „YouTube“ (стр. 359). Въпреки усилията на платформите за премахване на екстремистко съдържание, свързано с насилие, тези групи са умели в избягването на изображения или видеоклипове с открито насилие, които задействат механизмите за цензуриране на съдържа-



нието, и вместо това се фокусират върху споделяне на лични разкази или истории, които резонират емоционално с потенциалните новобранци (Zeiger & Gyte, 2023).

Например анализ на 1000 профила във „Facebook“, които изразяват подкрепа за ИД, в 96 държави през 2018 г. показва, че „Facebook“ мрежите на ИД продължават да се разрастват в световен мащаб въпреки усилията на платформите за премахване на профили (Zeiger & Gyte, 2023). Тези платформи се използват не само за пропагандни цели, но и за споделяне на личен опит на екстремистки дейци, което насърчава масово подражание и емоционална ангажираност – мощен инструмент за вербуване.

2.2 Стратегии за вербуване и таргетиране на уязвими лица

Екстремистките дейци, които вербуват нови членове, използват социалните медии, за да идентифицират и да се свържат с лица, които считат за податливи на радикализация. Интерактивните функции на социалните медии им позволяват да се ангажират с потенциални новобранци, като подклаждат недоволство, предлагат алтернативни идентичности и осигуряват чувство за принадлежност, което на потенциалните вербувани лица може да им липсва офлайн (Zeiger & Gyte, 2023). Въпреки това, за да избегнат полицейско наблюдение, те често преместват разговорите към криптирани приложения за съобщения като „Telegram“ след като се осъществи първоначален контакт (Zeiger & Gyte, 2023).

Изследвания в Индонезия подчертават как терористични групи като ИД, Хизб ут-Тахрир (Hizb ut-Tahrir; HTI) и Джамаа Аншарут Даулах (Jemaah Ansharut Daulah; JAD) използват социалните медии, за да се насочват към младежи, които са особено уязвими, тъй като формират своята идентичност и търсят цел в живота си (Jain & Vaidya, 2021). Тези групи използват алгоритми на социалните медии, които усилват съдържанието, което привлича вниманието, много-



кратно облъчвайки потребителите с екстремистки перспективи и улеснявайки процеса на саморадикализация (Jain & Vaidya, 2021). Емоционалният и провокативен език, използван от екстремистите – думи като „борба“, „жертва“ и „победа“ – предизвиква чувство за героизъм и неотложност, тласкайки аудиторията към екстремистки действия (Anas, 2020).

2.3. Дигитална трансформация на вербуването – от физически мрежи до дигитални екосистеми

В исторически план вербуването на екстремисти разчиташе до голяма степен на физическа близост, живи социални мрежи и директен контакт. Възходът на социалните медии премахна тези географски и социални бариери, позволявайки на екстремистките групи да достигнат до глобалната аудитория мигновено. Според Института за проучване на междурегионалната престъпност и правосъдие на ООН (UNICRI) терористичните и насилствените екстремистки групи са се възползвали от пандемията COVID-19 и последвалите от нея социална изолация и засилена дигитална ангажираност по време на периодите на локдаун, за да разширят усилията си за онлайн вербуване (UNICRI, 2023).

Социалните медии като „Facebook“, „Twitter“, „YouTube“, „Telegram“ и гейминг платформите са се превърнали в основни места за вербуване, позволявайки на екстремистите да разпространяват пропаганда, да участват в разговори и да изграждат виртуални общности (Australian Government, 2025). Преминаването от традиционно вербуване към дигитални екосистеми е ускорило времевата линия на радикализацията, намалявайки времето от първоначалното излагане на такъв тип съдържание до активното участие в екстремистки дейности (Vision of Humanity, 2025). Важно е да се осъзнае, че в миналото физическият контакт е бил от решаващо значение в повечето случаи на радикализация от определен момент нататък. Към настоящия момент това се променя, тъй като контактът лице в лице вече не е необходим поради новите технологии.



3. Таргетиране на уязвими лица: Психологически и социални измерения

3.1 Характеристики на уязвимите лица

Екстремистките дейци, които са ангажирани с вербуване на нови членове, се фокусират върху лица, проявяващи уязвимости като социална изолация, икономически трудности, кризи на идентичността, политическо лишаване от избирателни права и психологически стрес. Тези уязвимости създават плодородна почва за екстремистки наративи, обещаващи принадлежност, цел и овластяване (Vision of Humanity, 2025). Младите хора са особено податливи поради етапа си на развитие, който включва изследване на идентичността и повишена нужда от социално приемане. Европейската комисия подчертава, че младите хора, изправени пред отчуждение или маргинализация, са основни целеви групи за радикализация чрез социалните медии (European Commission, 2023).

Въпреки това винаги има изключения. Решаващото значение при анализа на проучванията е наличието на известно недоволство у индивидите, свързано основно със силно чувство за несправедливост. Това обикновено е „входната точка“ за екстремистките идеологии.

3.2 Техники за психологическа манипулация

Екстремистките групи използват сложни психологически тактики, за да манипулират уязвими индивиди. Те включват:

- **Рамкиране на наративи:** Представяне на екстремистката идеология като решение на лични и обществени проблеми;
- **Емоционални призови:** Използване на провокативен език за предизвикване на чувства на несправедливост, гняв и неотложност (Anas, 2020);



- Социално валидиране: Създаване на онлайн общности, които подсилват екстремистките убеждения и предоставят социална подкрепа (Jain & Vaidya, 2021);
- Постепенна индоктринация: Постепенно излагане на индивидите на екстремистко съдържание, за да се намали чувствителността и да се задълбочи ангажираността (Vision of Humanity, 2025).

Тези тактики често са персонализирани, като екстремистите адаптират посланията си въз основа на произхода, интересите и онлайн поведението на индивида, към когото са насочени (Zeiger & Gyte, 2023). Тези техники могат да бъдат приложени в различна рамка с цел радикализиране на лицата. Екстремистите често използват комбинация от методи, за да променят мисленето и личността на новобранците. Една от възможностите е менталното програмиране. То се основава на психологическата концепция за ментално програмиране, която има за цел да промени мнението, мислите и вярванията на индивидите. Този принцип е открит от културните изследвания на Хофстедес, но може да бъде използван от екстремистки организации за екстремистки цели.

Менталното програмиране се характеризира с три етапа. При първия етап се извършва т.нар. „размразяване“, което означава, че лицето е доведено до състояние на умствено объркване чрез различни средства като лишаване от сън, злоупотреба с наркотични вещества, пренасищане със сензорни впечатления и използване на страх и тревожност. В следващата стъпка нагласата на индивида се променя чрез повторение, генериране на чувства на омраза, монотонност или създаване на нов език. Последната стъпка е „повторно замразяване“, за да се направи новият начин на мислене дълготраен. Предимството на тази методология е, че тя е гъвкава във времето и може да бъде адаптирана към индивидуалните нужди на тези, към които се прилага (Mansour 2022; Psychologie heute 2010).



4. Стратегии за вербуване в социалните медии

4.1 Създаване и разпространение на съдържание

Екстремистките организации инвестират във висококачествено, емоционално-ангажиращо съдържание, предназначено да привлече и задържи вниманието на потенциалните новобранци. Това включва видеоклипове, мемета (memes), лични препоръки и интерактивни публикации, които наблягат на теми, свързани с борба, героизъм и жертвоприношение (Zeiger & Gyte, 2023).

Използването на лични разкази и призови за масово подражание насърчава потребителите да се идентифицират с „бойци“ и „мъченици“, което спомага за създаването на емоционална свързаност между екстремистите и аудиторията, а това, на свой ред, улеснява вербуването (Zeiger & Gyte, 2023).

4.2 Възползване от функциите и алгоритмите на социалните медии

Екстремистите се възползват от начина на действие на алгоритмите на социалните медии, които дават приоритет на ангажиращото съдържание, а това често води до т.нар. „ехо-стай“, където потребителите многократно са изложени на подобни екстремистки наративи (Prisgunanto et al., 2023). Това алгоритмично подсилване ускорява процеса на радикализация, като нормализира екстремистките възгледи в социалните медии на потребителя.

Интерактивните функции на социалните медии – коментари, лични съобщения, групови чатове – позволяват на екстремистите да инициират персонализирано взаимодействие, да изградят доверие и да преместят разговорите към криптирани приложения за съобщения като „Telegram“ за по-задълбочено индоктриниране (Zeiger & Gyte, 2023).



4.3 Използване на най-новите технологии: изкуствен интелект и виртуална реалност

Изкуственият интелект се превърна в ключов фактор във вербуването на екстремисти. Групировки като Ислямска държава – Хорасан (ISKP; ИД-Х) използват изкуствен интелект, за да автоматизират и персонализират усилията за вербуване, като използват чатботове, които имитират човешкото взаимодействие и приспособяват пътищата за радикализация въз основа на поведението на потребителите (GNET Research, 2025).

Виртуалната реалност (VR) се очертава като инструмент за имерсивна индоктринация и обучение, позволявайки на новобранците да преживеят симулирани бойни и тактически сценарии, като по този начин задълбочават психологическата ангажираност (Vision of Humanity, 2025).



5. Вербуване в специфични дигитални среди

5.1 Социални медии

Основните платформи като „Facebook“, „YouTube“ и „Twitter“ остават централни за вербуването въпреки усилията за модериране на съдържанието. Екстремистите се адаптират, като използват кодиран език, мемета и индиректни послания, за да избегнат това да бъдат засечени от платформите (Европейска комисия, 2023 г.). Тази комуникационна стратегия може да бъде разширена чрез „Instagram“, „Snapshot“ и гейминг платформи и е силно подкрепена от „Telegram“ и „TikTok“.

5.2 Приложения за криптирани съобщения

Приложения като „Telegram“ и „Signal“ осигуряват защитена среда за лична комуникация, позволявайки на екстремистите да участват в директни, ненаблюдавани разговори с потенциални новобранци. Тези платформи улесняват прехода от потребление на публична пропаганда към частна индоктринация и оперативно планиране (Zeiger & Gyte, 2023).

5.3 Онлайн игри и други подобни платформи

Онлайн игрите и свързаните с тях онлайн социални пространства са се превърнали в неочаквани места за вербуване. Насилствените екстремисти използват чат стаи във видео игрите и услуги за предаване на живо (streaming услуги), за да идентифицират и радикализират млади геймъри, като използват интерактивния и завладяващ характер на игрите, за да нормализират екстремистките наративи (Australian Government, 2025).

5.4. Фрагментация и хибридизация на екстремистките идеологии

Екстремисткият пейзаж е все по-фрагментиран и хибридизиран, като младите радикали са повлияни от смесица от идеологии, конспиративни теории и хибридни движения, които съчетават крайнодесен национализъм, религиозен екстремизъм, антиправителствени убеждения и антиглобалистки конспирации (Vision of Humanity, 2025). Тази идеологическа флуидност усложнява мониторинга на вербуването и съответно интервенцията.



6. Казуси

Следват кратки описания на казуси, всеки от които разглежда различен начин на вербуване в дигиталното пространство.

Казус 1: Стратегия за вербуване на Ислямска държава – Хорасан (ИД-Х), основана на изкуствен интелект

Ислямска държава – Хорасан (ИД-Х) е пример за интегрирането на изкуствен интелект (ИИ) във вербуването на екстремисти. ИД-Х използва ИИ, за да създава многоезична пропаганда, да оптимизира видимостта на съдържанието чрез стратегии за ключови думи и хаштагове и да профилира потребителите за целенасочени съобщения (GNET Research, 2025).

Този подход, подобрен с ИИ, позволява на ИД-Х да заобикаля антитерористичния мониторинг, да поддържа идеологическа сплотеност и да разширява базата си за вербуване въпреки териториалните загуби. Използването на чатботове, задвижвани от ИИ, с цел осъществяване на непрекъснато взаимодействие представлява нов етап в автоматизираното вербуване (GNET Research, 2025).

Казус 2: Ислямска държава (ИД) и пропаганда в социалните медии

Ислямска държава (ИД) е един от най-продуктивните потребители на социални медии за екстремистки цели. Групата използва платформи като „Twitter“, „Facebook“ и „Telegram“, за да разпространява висококачествени пропагандни видеоклипове, да набира чуждестранни дейци и да координира атаки в световен мащаб (NIJ, 2020 г.). Тяхното онлайн присъствие създаде „виртуален халифат“, привличайки хиляди новобранци по целия свят. Въпреки поредица от премахвания на профили и съдържание на ИД от социалните медии, ИД се адаптира, като мигрира към криптирани приложения за съобщения. Това илюстрира предизвикателството при премахването на съдържание – дори да се отстрани неподходящо съдържа-



ние в определени социални медии, екстремистите преминават към криптирани приложения.

Казус 3: Крайнодесен екстремизъм в Съединените щати

Данните от PIRUS (2011-2016) показват, че 73,2% от екстремистите в САЩ са използвали социални медии в своя процес на радикализация, като 16,9% разчитат предимно на социални медии (START, 2018). Социалните медии улесниха комуникацията, споделянето на пропаганда и мобилизацията. Следва да се отбележи, че крайнодесните екстремисти широко използват „Facebook“, като често така допълват офлайн мрежите си. Например лицето, извършило пресстрелка в църквата в Чарлстън, и нападателят на джамията в Нова Зеландия са използвали социалните медии, за да предават на живо или да публикуват своите атаки (Съвет за международни отношения, 2019 г.).

Казус 4: Използването на социални медии от Ал-Шабаб в Африка

Ал-Шабаб използва социалните медии, за да разпространява пропаганда, да вербува дейци и да сплашва местното население в Източна Африка (UNDP, 2022 г.). Групата използва „Facebook“ и „Twitter“, за да споделя видеоклипове, целящи „прославяне“ на терористички атаки и разпространение на идеологически наративи. Социалните медии помагат на Ал-Шабаб да запази влияние въпреки военния натиск, показвайки как онлайн платформите поддържат екстремистки групи в конфликтни зони.

Казус 5: Радикализация на десни екстремисти в Европа

Изследване в Холандия и Германия разкрива, че социалните медии са били използвани за разпространение на поляризиращо съдържание, което граничи с екстремистка реторика (WODC, 2021 г.). Въпреки че експлицитното екстремистко съдържание е намалено чрез модерирание на платформата, съдържание, което е на границата,



продължава да поляризира потребителите и да допринася за радикализацията. Алгоритмите на социалните медии, които действат на базата на препоръчване на съдържание, понякога допринасят за увеличаване на излагането на поляризиращо съдържание, улеснявайки формирането на „ехо-стаи“, които засилват екстремистките възгледи.

Десният екстремизъм в Европа представлява сложна и развиваща се заплаха, която все повече използва социалните медии и онлайн платформите за разпространение на идеология, вербуване на последователи и координиране на дейности. Това явление се характеризира с хетерогенен пейзаж от групи и идеологии, вариращи от привърженици на превъзходството на бялата раса и неонацисти до идентитарни движения и антиправителствени военни формирования, често взаимосвързани през националните граници (Европейска комисия, 2021).



7. Онлайн екосистема и комуникационни стратегии

Десните екстремисти в Европа се приспособиха към дигиталната ера, като експлоатираха широка гама от онлайн инструменти, включително основни платформи като „Facebook“, „Twitter“ и „YouTube“, както и периферни и криптирани пространства като „Gab“, „Telegram“, „4chan“ и „BitChute“ (Европейска комисия, 2022). Тези платформи служат като „сигурни убежища“ за екстремистко съдържание, позволявайки на групите да разпространяват пропаганда, да споделят прояви на насилие и да координират атаки с относителна анонимност и минимален надзор.

Интернет също даде възможност за новаторски оперативни стратегии, включително усъвършенствано финансиране чрез криптовалута и групово финансиране (crowdfunding), както и тактики за виртуален тормоз като доксинг и троллинг, насочени към противници или малцинствени групи (Европейска комисия, 2021 г.). Някои групи, като Atomwaffen Division и нейните европейски разклонения, са формирани и организирани почти изцяло онлайн, илюстрирайки преминаване към предимно дигитални екстремистки мрежи (Европейска комисия, 2021 г.).



8. Механизми на онлайн радикализацията

Радикализацията не е просто излагане на екстремистко съдържание, а включва сложни социални и психологически процеси. Изследванията подчертават, че радикализацията изисква както усилия за подсилване на радикалните възгледи, така и социално взаимодействие, като и двете често са улеснени от социалните медии (Science Advances, 2023 г.). Уязвимите индивиди – изпитващи изолация, безпокойство или отхвърляне – са таргетирани чрез персонализирани съобщения, които предлагат принадлежност и цел (ACT Early, 2021 г.).

Алгоритмите на социалните медии могат да допринесат за формирането на „ехо-стаи“ или „кибербалканизация“, където потребителите са изложени предимно на съдържание на други потребители с подобни възгледи, засилвайки екстремистките вярвания (Meleagrou-Hitchens et al., 2017). Някои проучвания сочат, че алгоритмите рядко препоръчват директно екстремистко съдържание, но радикализираните потребители все пак могат да имат достъп и да споделят такива материали (Science Advances, 2023 г.).

8.1. Видове вербуване и комуникация според пола

Екстремистките групи също използват социалните медии, за да се насочат към определени демографски групи, включително жени и деца. Изследване на вербуването на ИД подчертава специфична за пола пропаганда, предназначена да се хареса на жените във връзка с техните ценности и социални роли, като използва кампании в социалните медии, за да ги подготвя и убеждава (NIJ, 2020 г.). Този целенасочен подход използва индивидуалните склонности и социални контексти, улеснени от онлайн взаимодействията.

В Германия се реализира изследователски проект, който се концентрира върху образователния стандарт в салафистките семейства



и анализира образователни ръководства и онлайн източници (все още непубликувани).

8.2. Социални медии и крайнодесен екстремизъм

Крайнодесните екстремистки групи в Съединените щати и Европа все повече използват социалните медии за радикализация, мобилизиране на дейци и координиране на дейности. Анализът на онлайн форумите показва различни идеологически перспективи в крайнодясната общност, като социалните медии играят ключова роля в комуникацията и планирането (NIJ, 2020 г.). Социалните медии също са използвани за предаване на живо на атаки и разпространение на реч на омразата, допринасяйки за насилието в реалния свят (Съвет за международни отношения, 2019 г.).

8.3. Влиянието на социалните медии върху насилието и поляризацията

Съществува документирана връзка между речта на омразата в социалните медии и пиковите на проявите на насилие. Например атаките срещу бежанците в Германия и междуобщностното насилие в Индия и Шри Ланка са свързани с онлайн кампании, насърчаващи омраза (Council on Foreign Relations, 2019). Екстремистките извършители често се саморадикализират онлайн и използват социалните медии, за да разпространяват публична информация за насилствени действия, с което увеличават тяхното въздействие (Съвет за международни отношения, 2019 г.).

8.4. Етични и професионални предизвикателства

Професионалистите, работещи за противодействие на екстремизма, са изправени пред етични дилеми поради публичния и често нерегулиран характер на социалните медии. Психолозите и социалните работници следва да отчитат и рисковете за неприкоснове-



ността на личния живот, докато осъществяват своята професионална дейност, свързана с онлайн борбата срещу радикализацията (Американската асоциация на психолозите, 2021 г.).

Тактики, свързани с нормализирането и популяризирането на екстремистките идеологии

Ключова стратегия, използвана от десните екстремисти в Европа, е нормализирането на техните идеологии чрез „метаполитически“ подходи, насочени към изместване на публичния дискурс и разширяване на границите на приемлив политически дебат (Европейска комисия, 2021)2. Движения като идентитаристкото движение се фокусират по-малко върху изборната политика или насилствените улични действия и повече върху влиянието върху „доминиращия дух на времето“ чрез въвеждане на термини като „ремиграция“ и „джендъризъм“ в обществения дебат.

Тези групи често използват хумор, сарказъм, мемета и конспиративни теории, за да опаковат екстремистките възгледи в „просто шегички“, като по този начин ги правят по-приемливи за по-широка аудитория и същевременно се предпазват от критика (Европейска комисия, 2021). Това стратегическо използване на онлайн културата улеснява разпространението на фалшиви новини и подкопаването на експертния опит, допринасяйки за поляризирана и фрагментирана информационна среда.

Транснационални мрежи и офлайн връзки

Десните екстремистки движения в Европа не са ограничени от национални граници. Например конфликтът в Източна Украйна се превърна в своеобразен център за чуждестранни бойци и физически контакт за десни екстремистки мрежи (Европейска комисия, 2021 г.). Освен това екстремистите участват в международни митинги, концерти и събития, за да изградят лични и организационни връзки, укрепвайки транснационална екстремистка субкултура.



Влияние на социалните медии върху политическия популизъм и екстремизма

Скорешни проучвания показват, че социалните медии значително влияят върху възхода на популистки и екстремистки политически движения в цяла Европа. Изследване, публикувано в „ScienceDirect“ (2024), демонстрира как социалните медии са изиграли важна роля за увеличаване на крайнодесните популистки гласове и разпространение на екстремистки наративи, допринасяйки за политическа поляризация и ерозия на демократичните норми (ScienceDirect, 2024)1.

Скорешни тенденции и предизвикателства

Пандемията COVID-19 и свързаните с нея конспиративни теории като тези около 5G технологията бяха присвоени от десни екстремисти, за да разширят обхвата си и да вербуват нови последователи (Европейска комисия, 2021 г.)2. Движения като протестите на „жълтите жилетки“ в някои страни са инфилтрирани от екстремисти, размивайки границите между легитимното несъгласие и екстремистката мобилизация.

Европейският съюз и страните членки осъзнаха нарастващата заплаха от десния екстремизъм. Докладът на „Европол“ за ситуацията и тенденциите в тероризма за 2020 г. подчертава нарастващото използване на интернет от десните екстремисти за предаване на живо на атаки, разпространяване на манифести и радикализиране на лица в световен мащаб (Европейска комисия, 2021 г.). Транснационалният характер на тези групи налага координиран обмен на разпознавателна информация и съвместни усилия за борба с тероризма.



9. Предизвикателства и отражение върху политиките

Рисковете за сигурността и безопасността са очевидни и ключовият въпрос е какво е необходимо за смекчаване на рисковете, произтичащи от радикализацията и бързото технологично развитие на социалните медии и злоупотребата с тях. Технологичните иновации се развиват с огромна скорост и противодействието на, за съжаление, иновативната злоупотреба на екстремистките организации със социалните медии е от решаващо значение. Отразявайки изложението до момента, това води до следните предизвикателства и препоръки за политики.

9.1 Предизвикателства

Накратко, има няколко ключови предизвикателства, свързани със смекчаване на риска и противодействие на възникващата заплаха:

Ограничения на модерирването на социалните медии: Използването на кодиран език от екстремистите, от една страна, и преминаването към криптирани платформи, от друга, ограничава ефективността на премахването на неподходящо за социалните медии съдържание (Zeiger & Gyte, 2023).

Алгоритмично усилване: Алгоритмите на социалните медии автоматично подсилват екстремистко съдържание, показвайки го на повече потребители, тъй като са устроени така, че да дават приоритет на ангажираността (Prisgunanto et al., 2023).

Екстремистко съдържание, генерирано от младежи: Все по-често самите младежи създават и споделят екстремистки материали, усложнявайки традиционната динамика жертва-извършител (Australian Government, 2025).

Технологична сложност: Технологиите с изкуствен интелект и виртуална реалност повишават сложността на вербуването, изпреварвайки настоящите контрамерки (GNET Research, 2025).



9.2 Препоръки за политики

Да се противодейства на насилствения екстремизъм и радикализацията, като се има предвид влиянието на социалните медии в тези процеси, е от съществено значение за създаването на безопасна и сигурна обществена среда. Няколко препоръки за политики произтичат от предизвикателствата и описаните по-горе методологии, рискове и заплахи:

- Повишаване на дигиталната грамотност: Да се осигурят възможности за повишаване на уменията за критично мислене сред младежите, за да могат да разпознават и да се съпротивляват на екстремистки наративи (Etumnu & Williams-Etumnu, 2023);
- Засилване на отчетността на платформите: Да се въведе прозрачност при модерирането на съдържание и сътрудничеството с правоприлагащите органи (Европейска комисия, 2023);
- Разработване на контрамерки, базирани на изкуствен интелект: Инвестиране в инструменти, базирани на изкуствен интелект, за откриване и противодействие на екстремистка пропаганда (GNET Research, 2025);
- Насърчаване на партньорства с множество заинтересовани страни: Правителствата, технологичните компании, преподавателите и гражданското общество следва да си сътрудничат, за да се справят с предизвикателствата, свързани с вербуването (Australian Government, 2025);
- Подкрепа за устойчивостта на общността: Изграждане на мрежи за социална подкрепа за намаляване на уязвимостите, от които екстремистките групи се възползват (Vision of Humanity, 2025).



10. Заключение

Социалните медии играят ключова роля в дейността на екстремистките организации, като позволяват разпространението на пропаганда, вербуването, радикализацията и координирането на насилствени прояви. Литературата и представените казуси демонстрират сложността на онлайн радикализацията и предизвикателствата при спазването на баланса между обезпечаване на сигурността и защита на свободата на изразяване. Ефективните политически отговори изискват многостранни подходи, включващи регулиране на технологиите, общностно-базирани интервенции и международно сътрудничество.

Ролята на социалните медии като подпомагащо средство за дейността на екстремистките организации, особено на десните екстремисти в Европа, е многостранна и има дълбоки последици. Дигиталната среда се е превърнала в критично бойно поле, където екстремистките идеологии се разпространяват, нормализират и привеждат в действие. Десните екстремисти използват обхвата и анонимността на социалните медии, за да разпространяват наративи, свързани с омразата, да вербуват уязвими лица и да координират насилствени действия, често надхвърляйки националните граници и използвайки както онлайн, така и офлайн мрежи.

Прегледаната литература и представените казуси подчертават, че социалните медии не действат изолирано, за да доведат до радикализация, а служат като мощни фактори, позволяващи и ускоряващи екстремистките процеси. Алгоритмите и дизайнът на платформите могат автоматично, макар и без тяхната цел да е такава, да усилят поляризиращо съдържание, като същевременно екстремистките групи умело използват мемета, хумор и кодиран език, за да интегрират идеите си в тях, избягвайки механизмите за модериране на онлайн съдържанието.

Следователно политическите отговори следва да бъдат всеобхватни и адаптивни, балансирайки императива за защита на де-



мократичните общества от прояви на екстремизъм и насилие с необходимостта от поддържане на свободата на изразяване и неприкосновеността на личния живот. Това включва повишаване на отчетността на платформите, регулиране на алгоритмичните процеси, инвестиране в дигитална грамотност и насърчаване на международното сътрудничество. Освен това, справянето със социално-икономическите и психологическите уязвимости, които екстремистите експлоатират, остава от съществено значение.

Възходът на десния екстремизъм в Европа, както се вижда от скорошните инциденти, свързани с насилие, онлайн мобилизацията и интегрирането на екстремисткия дискурс, изисква спешно и продължително внимание както от страна на политиките, така и от гражданското общество и технологичните компании. Само чрез координирани многоизмерни стратегии могат да бъдат ефективно смекчени сложните предизвикателства, породени от използването на социалните медии за екстремистки цели, като се запази социалното сближаване и демократичната устойчивост.

В допълнение, необходимо е ИТ специалистите да предадат част от своята експертиза за използването на онлайн инструменти за анализ на интернет съдържание на социалните учени (Scrivens et al. 1, 2020: стр. 1417-1435). Някои социолози и криминолози посочват, че изследванията, свързани с радикализацията, в социалните науки не следва да се свеждат единствено до сферата на сигурността. Необходимо е да се анализира и мотивацията на екстремистите, възможностите, които им се предоставят, както и тази тема да излезе отвъд науката, преминавайки на ниво, където радикализацията се превръща в когнитивен проблем на обществото. Интернет помага за разбирането на нови форми на приемане на определени ценности и норми, принадлежащи на друга култура. Социалните мрежи (напр. „Twitter“, „Facebook“) се използват също и за прекъсване на връзки с близки хора и установяване на контакти с непознати (Khosrokhaver, 2014).



11. Източници:

- 1) Act Early (2021): Radicalisation and the Internet
- 2) American Psychological Association (2021). Ethical challenges in social media and extremism.
- 3) Anas, M. (2020). Emotional and Provocative Language in Extremist Propaganda. Journal of Terrorism Studies.
- 4) Australian Government (2025). Australia's Counter-Terrorism and Violent Extremism Strategy.
- 5) Council on Foreign Relations (2019). The role of social media in extremism.
- 6) European Commission. (2021). Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU.
- 7) European Commission (2023). Prevention of radicalisation.
- 8) GNET Research (2025, April 11). Automated Recruitment: Artificial Intelligence, ISKP, and Extremist Radicalisation.
- 9) Hassan, R., et al. (2022). Marketing Strategies of Extremist Groups on Social Media. Journal of Digital Extremism.
- 10) International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) (2023). Right-wing & anti-government extremism.
- 11) Jain, S., & Vaidya, S. (2021). A Study on the Role of Social Media in Radicalization and Terrorism. Akta, 419-430.
- 12) Jati, R., & Mamoto, A. (2021). Covert Communication Strategies in Online Extremism. Cybersecurity Review.
- 13) Khosrokhaver, F., (2014). Radicalisation. Paris: MSH PARIS.
- 14) Mansour, A (2022). Interview, Psychologie heute Ausgabe 3
- 15) Meleagrou-Hichens, A. et al. (2017). The impact of digital communications technology on radicalization and recruitment. Chatham House.
- 16) Prisgunanto, H., et al. (2023). Social Media and Self-Radicalization Among Youth. International Journal of Security Studies.
- 17) Psychologie heute Ausgabe 3/2010



- 18) Ressa, M (n.d.). How to stand up a dictator. Goodreads.
- 19) Saltman, E., & Smith, M. (2015). Women and Online Jihadist Propaganda. *Studies in Conflict & Terrorism*.
- 20) ScienceDirect (2024). Online social media and populism in Europe.
- 21) Scrivens R., Gill P., Conway M. (2020) The Role of the Internet in Facilitating Violent Extremism and Terrorism: Suggestions for Progressing Research. In: Holt T., Bossler A. (eds) *The Palgrave Handbook of International Cybercrime and Cyberdeviance*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-78440-3_61
- 22) Shaw, A. (2023). Social media, extremism and radicalization. In *Science Advances*
- 23) United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI). (2023). Malicious use of social media by terrorists, extremists, and criminals.
- 24) United Nations fact finding Mission (2019): Hate Speech on Social Meddia. In Council of Foreign Relations.
- 25) Vision of Humanity (2025, March 21). Youth Radicalisation: A New Frontier in Terrorism and Security.
- 26) Winter, C. (2015). Women in ISIS: Propaganda and Recruitment. International Centre for the Study of Radicalisation.
- 27) Zeiger, S., & Gyte, D. (2023). Prevention of Radicalization on Social Media and the Internet. In *Handbook of Terrorism Prevention and Preparedness* (pp. 359-370). International Centre for Counter-Terrorism.



КАК ОНЛАЙН СРЕДАТА СЕ ИЗПОЛЗВА ЗА ВЕРБУ- ВАНЕ ЗА ЦЕЛИТЕ НА РЕЛИГИОЗНИЯ ЕКСТРЕМИ- ЗЪМ И КАКВИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ МОГАТ ДА СЕ НА- ПРАВЯТ ВЪВ ВРЪЗКА С ПРЕВЕНЦИЯ ОТ СТРАНА НА ПОЛИЦИЯТА?

Холгер Шмидт



1. Въведение, цели и методология

1.1. Въведение

Понастоящем вербуването на млади хора от религиозни екстремисти се осъществява до голяма степен чрез дигитална комуникация (RAN 2022). Социалните мрежи, приложенията за съобщения и видео платформите позволяват на екстремистите да достигнат до много различни целеви групи за кратък период от време, да изградят взаимоотношения с тях и постепенно да ги интегрират в радикалните среди (Gill et al. 2017; RAN 2022). Това повдига въпроси пред полицейските служби, органите по сигурността и гражданското общество, свързани с начина на функциониране на онлайн вербуването, от една страна, и къде е възможно да бъдат направени ефективни намеси, от друга (RAN 2022).

225-те случая от периода 2016-2018 г., които имат отношение към сигурността и са анализирани в рамките на баварска програма за излизане от екстремистките среди, показват, че и към онзи момент социалните медии представляват входен пункт към ислямистка екстремистка радикализация за голям брой от засегнатите (Schüler 2017). В много случаи процесът започва с използване на пропагандни видеоклипове на проповедници, например на салафистки дейци, чието съдържание е насочено към начина, по който младежката аудитория възприема и интерпретира подобни послания (Schüler 2017). Въз основа на това младежите установяват контакт с членовете на екстремистки групи чрез социалните мрежи, което в някои случаи може да доведе до драстични промени в нагласите, конфликти в семейната среда и прояви, криещи риск за сигурността, при това в рамките само на няколко седмици (Schüler 2017).

Този модел е надлежно илюстриран от случая с 13-годишната „Мари К.“ (псевдоним), която е израснала в малък баварски град в семейство, което няма мигрантски произход. След период на ин-



тензивно използване на компютри и смартфони майка ѝ забелязва значително социално отдръпване и промени в нагласите. Поводът за безпокойство е бил разгорещен спор, в който Мари нарича майка си „неверница - улиčníца“ („kuffar slut“) – термин, който майка ѝ е успяла да идентифицира едва след като е потърсила задълбочено информация в интернет. Проведеното проучване по случая разкрива, че Мари първоначално е влязла в екстремистка среда чрез онлайн проповеди на салафистки деятел, след което специално се е свързала с лица с екстремистки профил чрез социалните мрежи. В рамките на около два месеца тя е развила интерес към ислямистко екстремистко съдържание, който, макар и повърхностен, е крил рискове за сигурността, а това на свой ред е наложило бърза намеса от съответните центрове за консултиране и полицията (Schüler 2017).

Преплитането между онлайн комуникацията, която е част от света на младите хора, и екстремизма става още по-ясно в случая с 18-годишния „Тим К.“. Той публикува съобщение в училищна група в „WhatsApp“, в което заявява, че „мечтата на живота му“ е да „умре в джихад“, и едновременно с това издълбава логото на т.нар. „Ислямска държава“ върху училищни чинове. Последвалото разследване разкрива интензивно онлайн ангажиране с джихадистка пропаганда и онлайн проповедници, както и контакти с лица на т.нар. „пунктове за разпространение на Корана“ (Schüler 2017). Случаят илюстрира как импулсите за онлайн вербуване - пропаганда и установяване на контакт - могат да се преплетат с младежки бунт, търсене на статус и провокативно поведение и да доведат до ситуации, изискващи полицейска намеса (Schüler 2017).

В същото време анализът на подбрани тематични казуси показва, че онлайн вербуването рядко се случва изолирано (Schüler 2017; RAN 2022). В почти всички разгледани казуси са установени лични контакти с представители на екстремистки среди - често след първоначално дигитално ангажиране - които стабилизират и задълбочават процеса. Например 15-годишната „Лиза-Мари А.“ пър-



воначално използва социалните медии, за да компенсира самотата след преместване в селски район, което води до влизането ѝ в контакт със салафистки екстремисти. Така се стига до изграждане на кодирани (представени като романтични) онлайн взаимоотношения, които улесняват навлизането ѝ в салафисткия начин на живот и затрудняват дистанцирането ѝ от него в продължение на години (Schüler 2017). Тези и други случаи подчертават следното: макар онлайн вербуването често да е видимият първоначален импулс, трайното утвърждаване на радикални нагласи почти винаги е свързано с изграждането на взаимоотношения - както онлайн, така и офлайн (RAN 2022).

Синтезите на емпирични данни на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (Radicalization Awareness Network; RAN) достигат до сходни заключения (RAN 2022). Основният доклад на RAN „Какво знаем за онлайн радикализацията“ подчертава, че интернет следва преди всичко да се разбира като катализатор и усилвател на вече съществуващи процеси на радикализация, като позволява разпространение на пропаганда, създаване на мрежи, вербуване на нови членове, както и изпълнение на организационни функции с бърза скорост и широк обхват (RAN 2022). Същевременно RAN подчертава, че наличните доказателства са ограничени, както и че е необходимо онлайн радикализацията и вербуването винаги да се разглеждат във връзка с индивидуалните уязвимости на засегнатите лица, социалния контекст и офлайн взаимоотношенията (RAN 2022; Gill и др. 2017).

1.2. Цели и методология

С оглед на гореописания контекст, настоящата статия има следните две цели:

Първата цел е да установи по какъв начин конкретно религиоз-



ните екстремисти използват онлайн средата за вербуване на привърженици: кои комуникационни пространства и платформи се използват, кои наративи и естетически форми доминират и каква роля играят връстниците/социалната среда, „микро-инфлуенсърите“ и личните взаимоотношения (RAN 2022; RAN 2021).

Второ, въз основа на резултатите от изследванията на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) и академичната литература, статията има за цел да разработи практически изводи за превенция и интервенция, които са от особено значение за полицията, органите по сигурността, програмите за излизане от екстремистки среди и други първи звена за контакт (RAN 2022; El Difraoui и др. 2021).

Статията съчетава знания в три направления:

- Публикации на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) относно онлайн радикализацията и ролята на дигиталните комуникационни пространства в процесите на вербуване.
- Най-актуалните научни изследвания в международен план, свързани с онлайн екстремизма, стратегиите за вербуване чрез социалните медии и процесите на радикализация в джихадисткия религиозен екстремизъм.
- Казуси от практиката на баварска програма за излизане от екстремистки среди, които вече са публикувани в редактиран вид и които предоставят конкретни изводи за динамиката на онлайн вербуването и дерадикализацията.



2. Понятия, контекст и рамка на изследването

2.1. Онлайн вербуване

За целите на настоящата статия „онлайн вербуване“ се отнася до използването на дигитални комуникационни пространства - по-специално социални медии, приложения за съобщения, форуми, видео платформи и платформи за игри - с цел систематично въвеждане на индивиди в религиозно екстремистки среди, обвързването им с тези среди и привличането им в дългосрочен план към подкрепящи или активистки екстремистки дейности (RAN 2022; Gill и др. 2017).

Това включва повече от просто „излагане“ на екстремистко съдържание: решаващи са преходът от обща онлайн пропаганда към целенасочено идентифициране на уязвими лица, установяването на личен контакт (често чрез лични съобщения или затворени групи) и изграждането на стабилни и обикновено емоционално наситени взаимоотношения (RAN 2022).

Разгледаните казуси от Бавария показват, че социалните медии изпълняват поне три роли: като средство за разпространение на публична информация и пропаганда; като сцена за изразяване на бунт и комуникация на определен статус; и като усилвател на емоционално въздействие и катализатор за изграждане на взаимоотношения (Schüler 2017). В много случаи развитието започва с гледане на видеа, които имат екстремистки характер (напр. проповеди на салафистки дейци), продължава с участие в коментарни секции, групи и чатове и кулминира в индивидуално насочен контакт и предложения за ангажираност (Schüler 2017). Процеси на радикализация и вербуване без осъществяване на контакт в реалния живот остават по-скоро изключение; интернет функционира предимно като ускорител и разширител на обхвата на дейността на екстремистите, включително вербуването, а не като единствен фактор (RAN 2022; Schüler 2017).



В по-тесен смисъл онлайн вербуването следователно се разбира като под-процес на онлайн радикализацията: то следва първоначалното излагане на екстремистко съдържание, използва дигиталните пространства за създаване на чувство за принадлежност и идентичност и често подготвя прехода към присъединяването към онлайн мрежи (RAN 2022).

2.2. Религиозен екстремизъм, ислямизъм и салафизъм

За настоящия анализ е от съществено значение да се изясни терминологията, тъй като понятия като „религиозен екстремизъм“, „ислямизъм“ и „салафизъм“ не се използват еднозначно в академичните среди, практиката и публичното пространство (Pfahl-Traugher 2019; El Difraoui и др. 2021).

В съответствие с Федералната служба за защита на конституцията на Германия (Federal Office for the Protection of the Constitution), екстремизмът се дефинира като стремеж към премахване на основните ценности на свободния демократичен конституционен ред (BfV 2017). В допълнение, социалните науки подчертават, че екстремистките идеологии обикновено се характеризират със следните: светоглед, възприеман като превъзхождащ всички други; абсолютна претенция за истина; крайни възприятия от типа „приятел-враг“; и подчиняване на индивида на предполагаемо по-висш колективен интерес (Neumann 2016; Abou-Taam 2014).

Ислямизмът може да бъде разбран в смисъла на Pfahl-Traugher като събирателен термин за политически възгледи и действия, които се стремят да установят социален и политически ред, легитимиран единствено чрез религията на исляма (Pfahl-Traugher 2019). Целта е теократичен ред, при който ислямът не е само индивидуален начин на живот, а и задължителен принцип за държавата и обществото (Roy 2003). Употребата на насилие не е задължителна характеристика; ислямистите могат да действат законово, мисионерски или благотво-



рително, докато движенията, свързани с насилие, се класифицират като джихадистки тероризъм (Neumann 2016; Doosje и др. 2016).

Салафизмът, от своя страна, представлява специфичен вариант на сунитския ислямизъм, който е от особено значение за контекста в Германия (Bauknecht 2018; Abou-Taam 2014). Салафистите пропагандират връщане към предполагаемо „оригинална“ форма на исляма, отхвърлят западните концепции за демокрация и човешки права и твърдят, че представляват „истинския ислям“ (BfV 2012; Neumann 2016). В Германия салафистката сцена се е развила в рамките на няколко години от малка мрежа от проповедници до движение, оформено от особено-стите на младежката култура, което е особено привлекателно за тий-нейджъри и млади хора поради умелата си онлайн комуникация, лесните отговори и решения, които предлага, както и силната си групова идентичност (Abou-Taam и др. 2016; El Difraoui и др. 2021).

Религиозният екстремизъм в по-тесен смисъл тук се разбира като обобщаваща категория, в рамките на която джихадисткият ислямизъм и по-специално насилственият салафизъм заемат централно място (Doosje и др. 2016). Следователно настоящата статия се фокусира върху процесите на онлайн вербуване в този спектър, без да пренебрегва други форми на религиозно мотивиран екстремизъм.

2.3. Онлайн радикализацията

В продължение на изследванията на Schmidt и тези на Schüler радикализацията може да бъде описана като процес, при който индивидите постепенно стават по-възприемчиви към крайни идеологии и в някои случаи развиват готовност да приемат насилието като легитимно средство за постигане на политически и религиозни цели (Schüler 2017). Не съществува „типичен“ път към радикализация или единен набор от стандартни фактори; напротив, модели като тези на Fathali M. Moghaddam, Mitchell D. Silber / Arvin Bhatt, Tinka Precht, Marc Sageman и Randy Borum показват разнообразие от възможни развития и фактори на влияние (Moghaddam 2005; Silber/



Bhatt 2007; Sageman 2004; Borum 2011). От съществено значение е радикализацията да се разбира като динамичен процес, който е зависим от контекста и който има индивидуални, социални, политически и идеологически измерения (Doosje и др. 2016).

В своето качествено изследване на процесите на радикализация при ислямисти, Schüler идентифицира ключови области на влияние, включително религия/идеология, чувство за общност, лица за контакт, политически възприятия, склонност към насилие, личностни предпоставки и наличието на специфичен контекст като затвор, интернет и целенасочено вербуване (Schüler 2017).

От особено значение за онлайн вербуването са резултатите от научни изследвания, свързани с чувството за общност и първоначалните контакти със средата: много от лицата, които участват в изследванията, са преживели кризи на идентичността или житейски трудности преди да се насочат към салафистката среда, търсейки житейска посока, принадлежност и ясни правила, които намират в дихотомния светоглед на салафизма (Schüler 2017; Pfundmair/Schmidt 2019). Интернет често служи като „входен пункт“ и пространство за осъществяване на първи контакт със съмишленици (Schüler 2017).

В изследванията на Schüler, както и в антологичния принос на Schmidt, онлайн пространството се описва като важен, но не и като единствен определящ фактор (Schüler 2017; Schmidt 2018). Интернет и социалните медии допринасят за премахването на географските граници, изграждането на идентичност чрез мрежи и емоционалното представяне на конфликти; същевременно разгледаните казуси и проведените интервюта показват, че процеси на радикализация, които са изцяло онлайн, са редки и че личните контакти играят централна роля за тяхното затвърждаване (Schüler 2017). Тази оценка съответства на резултатите от изследванията на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN), според които интернет действа предимно като катализатор, който улеснява про-



пагандата, преживяването, свързано с чувството на общност, и вербуването на участници, без да заменя онлайн взаимоотношенията (RAN 2022).

2.4. Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) като аналитична и практическа рамка

От 2011 до 2024 г. Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) предоставя основната рамка за настоящия анализ (RAN 2022). През този период RAN обединява практики от полицията, съдебната система, работата, свързана със социално подпомагане, образованието, научните среди и гражданското общество в цяла Европа с цел да обобщи знанията за радикализацията, превенцията и дерадикализацията и да ги направи достъпни под формата на доклади, наръчници и сборници с добри практики (RAN 2021). В хода на 2024 г. RAN постепенно е заменена от Центъра за знания на ЕС за предотвратяване на радикализацията (EU Knowledge Hub on Prevention of Radicalisation) като новата централна структура на ЕС в тази област (Start Insight 2024).

По отношение на онлайн вербуването, две направления в работата на RAN са от особено значение:

Тематичният доклад „Какво знаем за онлайн радикализацията“ („Online Radicalisation – What we know“), който обобщава емпиричните данни за ролята на интернет в процеса на радикализация и прави разграничение между функции като пропагандиране, създаване на мрежи, вербуване и внедряване. Наред с другото, той подчертава, че качеството на наличните доказателства е ограничено, че онлайн и офлайн средите се преплитат в хибриден характер на радикализацията и че съществува необходимостта онлайн явленията да се разглеждат в по-широк социален контекст (RAN 2022).



Дейността на Работната група „Комуникация и наративи“ в рамките на RAN (RAN C&N) е свързана с екстремистки наративи, онлайн комуникация, стратегии в социалните медии, контранаративи и алтернативни наративи и предоставя практически инструмент за планиране и оценка на комуникационни кампании чрез модела GAMMMA+ (RAN 2021).

RAN не разглежда онлайн вербуването като изолиран технически процес, а като комуникационната практика на екстремистите, свързана с изграждането на взаимоотношения (RAN 2022). Следователно използваните тук концептуални дефиниции - за онлайн вербуване, религиозен екстремизъм, ислямизъм/салафизъм и радикализация - се основават на концепциите на RAN, но са конкретизирани чрез емпирични анализи на казуси на Schmidt и качествените резултати на Schüler (Schüler 2017; Schmidt 2018). Целта е да се гарантира, че по-нататъшното изложение е едновременно съвместимо с европейския дискурс и пряко обвързано с практиките за превенция и дерадикализация в Германия.



3. Текущо развитие на научните изследвания, свързани с онлайн радикализацията и онлайн вербуването

3.1. Онлайн радикализацията: преглед

Ранните изследвания на тероризма в интернет описват онлайн пространството като многофункционален инструмент за психологическа война, пропагандиране, събиране на данни, финансиране, вербуване, мобилизация, създаване на мрежи и оперативна координация (Conway 2006; Marc Sageman 2004). Още през 2004 г. Sageman предупреждава за възможността онлайн общностите да създават тесни връзки между дадени лица и виртуалните среди - улеснени от незабавната обратна връзка, липсата на балансиращи противоположни мнения и предоставянето на привидно прости идеологически решения (Sageman 2004).

Актуалните научни прегледи - като доклада на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) „Какво знаем за онлайн радикализацията“ („Online Radicalisation - What we know“) - очертават много по-нюансирана картина (RAN 2022). Насилствени групи систематично използват интернет за разпространение на информация, изграждане на мрежи, вербуване, финансиране и събиране на данни (RAN 2022; Gill и др. 2017). В същото време анализиратите казуси показват, че ролята на интернет силно зависи от конкретния случай: в някои разгледаните биографии на засегнатите лица онлайн измерението има централно влияние, в други - допълващо, а в трети - почти незначително (RAN 2022).

Поради това Whittaker и други автори обикновено класифицират функциите на интернет в процеса на радикализация в няколко категории: предоставяне на информация (пропаганда), изграждане на общност и формиране на идентичност, вербуване и мобилизация, осигуряване на логистична подкрепа и събиране на информация (Whittaker 2022). Важно е да се отбележи, че онлайн радикализацията обикнове-



но не е линеен, изцяло дигитален процес, а остава тясно преплетена с офлайн преживявания на маргинализация, лични кризи, групова принадлежност и физически контакти (RAN 2022; Gill и др. 2017).

3.2 Социални медии и радикализация: изводи от литературни прегледи

Няколко систематични литературни прегледа изследват как социалните медии влияят върху процесите на радикализация. Akram и Nasar обобщават 82 рецензирани научни изследвания по темата „радикализация чрез социалните медии“ и идентифицират две основни направления: определящите фактори на радикализацията в социалните медии и мерките за ограничаване и дерадикализация на съдържание (Akram/Nasar 2020). Техният анализ показва, наред с другото, че политическите интереси, загубата на доверие в държавните институции и активното търсене на радикално съдържание са важни движещи фактори, докато излагането на такова съдържание само по себе си обикновено не е достатъчно (Akram/Nasar 2020).

Литературният преглед (на Akram и Nasar) също така подчертава, че социалните медии насърчават основно три вида дейности: първо, разпространението на пропаганда и конспиративни наративи с широк обхват; второ, формирането на т.нар. „ехо-стаи“ и хомофилни мрежи; и трето, осъществяването на лесен контакт между екстремисти и техните потенциални съмишленици (Akram/Nasar 2020). В същото време авторите идентифицират съществени пропуски в изследванията: ефектите варират в зависимост от регионалния контекст и целевата група, а експерименталните изследвания или такива, насочени към интервенции, все още са рядкост (Akram/Nasar 2020).

Друг литературен преглед - „Онлайн екстремизмът: изследователски тенденции в интернет активизма, радикализацията и противодействието“ - показва, че организациите, ориентирани към насилие, използват онлайн инструменти предимно за пропагандиране, вер-



буване, логистика, финансиране и хакерска дейност, докато лица с екстремистки възгледи, които не са част от екстремистки мрежи, използват интернет най-вече за социализация, учене и формиране на идентичност (Conway и др. 2019). Съществуващите изследвания потвърждават, че интернет може да улесни радикализацията, но същевременно подчертават, че ясни причинно-следствени връзки - в смисъла на „интернет води до радикализация“ - са трудни за емпирично доказване (RAN 2022; Radicalization Awareness Network; Conway и др. 2019).

3.3 Онлайн вербуване за целите на религиозния екстремизъм

Що се отнася до религиозните екстремисти, особено джихадистите, може да се каже, че една от основните функции, за която използват интернет, е онлайн вербуването (Gill и др. 2017; Radicalization Awareness Network 2022). Както докладът на RAN, така и различни емпирични изследвания показват, че организации като „Ислямска държава“ (ИД) са използвали интензивно социалните медии, за да постигнат международен обхват и да таргетираят симпатизанти (RAN 2022; Conway и др. 2019). Съгласно някои изследвания, в определени периоди е имало десетки хиляди акаунти в „Twitter“, подкрепящи ИД, както и напуснали страните си екстремистки дейци, които са предавали на живо онлайн (streaming) живота си в конфликтни зони към аудиторията на страните си на произход, при това почти в реално време (Berger/Morgan 2015; RAN 2022).

Разгледаните казуси и индивидуалните анализи илюстрират типични канали за вербуване: най-напред, широко разпространявана и често естетически привлекателна пропаганда се публикува в отворени платформи (напр. „YouTube“, „Instagram“, „TikTok“), апелираща към емоции като възмущение, гордост, принадлежност и силно желание за приключения (Gill и др. 2017). Заинтересовани или уязвими индивиди се идентифицират чрез харесвания, коментари и споделено съдържание и след това се прехвърлят към полу-публич-



ни или затворени комуникационни канали (напр. „Facebook“ групи, „Telegram“ канали, лични чатове) (RAN 2022). Там лицата, които вербуват, и други членове на дадената екстремистка среда задълбочават взаимоотношенията си с потенциалния привърженик, реагират в отговор на негови лични кризи, както и на религиозни и политически въпроси и създават усещане за общност от специално избрани хора (Gill и др. 2017; RAN 2022).

Разгледаните казуси от Бавария подчертават тази логика на процеса: в огромното мнозинство от разгледаните 225 случая социалните медии първоначално служат като средство за пропаганда и контакт, преди да се установят лични контакти в реалния свят (Schüler 2017). В случая на „Мари К.“ например видеа с проповеди на салафистки проповедник, в комбинация с контакти в социалните медии, водят до ясно забележима идеологическа промяна и сериозни семейни конфликти в рамките на два месеца, без в този период да е налице установено участие във физически мрежи (Schüler 2017). Други случаи, като този на „Армин О.“, показват, че онлайн вербуването може да доведе до дълбока идеологическа радикализация и при лица без директен достъп до локални среди - в неговия случай до активно подпомагане на джихадистки дейци чрез създаване и поддържане на профили в социалните медии (Schüler 2017).

Качествените интервюта на Schüler с лица, излезли от екстремистки среди, и с експерти потвърждават, че интернет и социалните медии често осигуряват първия контакт със салафистката сцена и играят важна роля в процеса на вербуване (Schüler 2017). Въпреки това неговите анализи показват, че за процеси на радикализация, които се развиват в пълен потенциал, почти винаги е необходимо „стабилизиране“ чрез лица за контакт, локални групи или харизматични лидери (Schüler 2017). Онлайн вербуването по този начин се явява „входен пункт“ и ускорител - решаващият фактор остава дали и как тези контакти се прехвърлят в реални мрежи от взаимоотношения (Schüler 2017; RAN 2022).



3.4 Доказателства, ограничения и противоречия

Както Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN), така и литературните прегледи подчертават, че въпреки нарастващия обем литература доказателствената база относно онлайн радикализацията и онлайн вербуването остава ограничена и хетерогенна (RAN 2022; Akram/Nasar 2020). Много изследвания се основават на публично достъпни онлайн данни, отделни казуси или експертни оценки; систематичните надлъжни или интервенционни изследвания са рядкост (Conway и др. 2019). Предизвикателствата, свързани с методологията, произтичат от защитата на данните, етични въпроси, ограничения достъп до затворени групи и трудността да се направи ясна връзка между дадени онлайн взаимодействия и участващите в комуникацията конкретни лица или биографични истории (RAN 2022; Gill и др. 2017).

RAN изрично посочва, че ролята на интернет като „движеща сила“ на радикализацията често е била и продължава да бъде надценявана (RAN 2022). Докладът подчертава, че онлайн факторите винаги следва да се разглеждат във връзка с индивидуални уязвимости (напр. кризи на идентичността, психологически натиск), социални контексти (семейство, връстници, училище, общност) и политически условия (преживявания на дискриминация, конфликти) (RAN 2022; Doosje и др. 2016). Екстремисти, които действат индивидуално и са „радикализирани изцяло онлайн“, остават изключение; много по-често онлайн и офлайн преживяванията се преплитат - извод, потвърден от анализа на биографии на радикализирани лица (Schüler 2017).

Особено противоречиви в литературата са следните въпроси:

- До каква степен социалните медии трябва да се разглеждат като самостоятелен рисков фактор в сравнение със съществуващите тенденции, свързани с радикализацията (Akram/Nasar 2020; RAN 2022).



- Дали определени платформи или формати (напр. гейминг среди, криптирани приложения за съобщения, приложения за кратки видеа) действително създават качествено нови възможности за вербуване или по-скоро представят познати модели в нова технологична форма (Whittaker 2022; Conway и др. 2019).
- До каква степен мерки като отстраняване на неподходящо съдържание, алгоритмични филтри или кампании с контранаративи могат измеримо да повлияят върху процесите на радикализация и вербуване (RAN 2021; Gill и др. 2017).

За практиците това означава, че изследванията, направени до момента, предоставят набор от надеждни знания за функциите на интернет и типичните начини за вербуване, но позволява несигурни заключения относно причинно-следствените връзки и ефективността на отделните мерки за противодействие (RAN 2022; Akram/Nasar 2020). Това прави още по-важно комбинирането на емпирични данни с практически казусни изследвания - като тези на Schmidt, свързани с програмата за излизане от екстремистките среди - за да се изгради реалистична картина, която нито надценява, нито подценява въздействието на онлайн вербуването (Schüler 2017).



4. Механизми и практики на онлайн вербуването

4.1 Комуникационни пространства и платформи

Днес онлайн вербуването за целите на религиозния екстремизъм се осъществява в екосистема от отворени, полу-публични и затворени пространства (Radicalization Awareness Network 2022; Conway и др. 2019). Отворени платформи като „YouTube“, „Instagram“, „TikTok“ и публични „Facebook“ страници служат предимно като витрина за пропаганда, видеа с проповеди, кампании и символични представления (Gill и др. 2017). Полу-публични и затворени комуникационни пространства - като приложения за съобщения, групови чатове или частни канали - се използват за таргетиране на онлайн потребители, които проявяват особена възприемчивост към екстремистки послания, като след това комуникацията преминава към по-голяма интензивност (RAN 2022).

Разгледаните казуси от Бавария ясно илюстрират това (Schüler 2017). „Мари К.“ влиза в контакт със съдържание, повлияно от салафизма, чрез онлайн разпространявани проповеди и впоследствие използва „Facebook“, за да се свърже с членове на дадената екстремистка среда, които целенасочено търсят млади хора като нея (Schüler 2017). „Тим К.“ използва училищен „WhatsApp“ чат, за да публикува джихадистки кодирано послание („Мечтата на живота ми е да умра в джихад“), като същевременно активно търси съдържание на проповедници и контакти на екстремисти чрез социалните медии (Schüler 2017). И в двата случая отворените и полу-публичните пространства функционират като платформа за вербуване и като среда, в която първоначалните сигнали могат да бъдат изпращани и разпознавани (Schüler 2017).

По-нова тенденция засяга платформите за видеоигри и стрийминг услугите (Europol 2023; RAN 2022). В случая с 18-годишния извършител на нападението в Мюнхен на 5 септември 2024 г., кой-



то се опитва да атакува полицаи и, както се предполага, дипломатическата мисия в близост до Генералното консулство на Израел и Центъра за документация на националсоциализма, разследващите органи откриват, наред с другото, по-стари видеа от компютърни игри с ислямистко съдържание и символи на групировката „Hayat Tahrir al-Sham“ (HTS) на неговите устройства (Bayerisches LKA 2025). Младежът е използвал такива символи още на 14-годишна възраст в компютърни игри; иззетите клипове показват как сцени на ислямистко насилие са били пресъздавани под формата на игра (Bayerisches LKA 2025). Случаят показва как гейминг средите могат да функционират като входни пунктове, в които екстремистки символи, сцени на насилие и наративи първоначално се възприемат в „иронична“ или експериментална форма и впоследствие се идеологизират (Europol 2023).

Европол и други заинтересовани страни подчертават, че гейминг и стрийминг платформите все по-често се използват за разпространение на екстремистко съдържание и за вербуване, особено сред млади хора (Europol 2023; RAN 2021). Инсценирани възстановки на терористични атаки в 3D игра, съпроводени с екстремистка музика и символика, се записват, обработват и разпространяват в масови платформи (Conway и др. 2019). Така част от ранните етапи на вербуване се преместват в пространства, които дълго време са били подценявани от практиците в сферата на превенцията и от органите по сигурността (RAN 2022).

4.2 Наративи, естетически форми и емоционални апели

Публикации на RAN и емпирични изследвания показват, че онлайн вербуването силно разчита на наративи и емоционални апели (RAN 2021; RAN 2022). Типични примери включват дихотомни наративи от типа „ние срещу тях“, наративи, свързани с чувството на жертва („глобалната ислямска общност е потискана“), истории, които представят определени ислямистки дейци като герои, както и



обещания за спасение и смисъл (Doosje и др. 2016; Neumann 2016). Това съдържание се представя в естетически привлекателни формати: висококачествени видеа, музика, мемета, кратки клипове и сторита (в социалните мрежи, които целенасочено следват младежките модели на възприемане на съдържание (Conway и др. 2019).

Разгледаните казуси показват как тези наративи отговарят на индивидуални потребности (Schüler 2017). „Мари К.“ търси одобрение и житейски насоки; чрез видеа на известен салафистки проповедник тя открива прости и абсолютни „истини“, ясни правила и предложение да принадлежи към една „чиста“ общност (Schüler 2017). „Сара Ф.“ - белязана от самота, психическа нестабилност и липса на семейна подкрепа - използва социалните мрежи, за да установи контакти с хора, които обсъждат пътувания до Сирия и Ирак и ѝ представят идеализиран салафистки начин на живот, включително романтизирани представи за партньорство и семейство (Pfundmair/Schmidt 2019). В нейния случай потребността от любов, защита и принадлежност се преплита с онлайн наративи за това, че е избрана от религията, както и наративи за силата на общността (Pfundmair/Schmidt 2019).

„Лиза-Мари А.“, която страда от самота след преместване в селски район, първоначално използва социалните мрежи като компенсация за липсата на контакти (Schüler 2017). Чрез няколко профила, някои от тях анонимни, тя изгражда взаимоотношения, влюбва се онлайн в салафист от чужбина и постепенно се потапя в паралелен салафистки свят, в който любовта, лоялността и религиозният дълг се преплитат (Schüler 2017). Това показва как онлайн вербуването комбинира теми, които вълнуват младежите (любов, взаимоотношения, бунт) с религиозно-екстремистки мотиви (RAN 2021).

Емоционалните и социалните фактори играят централна роля и в случая от Мюнхен от 13 февруари 2025 г., при който 24-годишен афганистанец, който търси убежище, се връзва с автомобил в демонстрация на „Verdi“, ранявайки десетки хора (Bayerisches LKA 2025).



Според разследването радикализацията му започва около шест месеца преди атаката, провокирана от нарастващи дългове, липса на перспектива и сериозни проблеми с интеграцията (Bayerisches LKA 2025). При липса на стабилни реални контакти той все повече се изолира в онлайн форуми, където се сблъсква с екстремистко съдържание и ислямистки идеологии; комуникацията му съдържа препратки към такива мотиви, но не са доказани стабилни организационни връзки с екстремистки дейци (Bayerisches LKA 2025). Случаят подчертава как онлайн наративите могат да предоставят смисъл в ситуации на субективно личностно претоварване и едновременно с това да легитимират насилието като привидно логичен отговор (RAN 2022).

4.3 Каква роля имат: лицата, представители на екстремистки групи, които вербуват нови привърженици; социалната среда на потенциалните вербувани лица; и т.нар. „микро-инфлуенсъри“

Онлайн вербуването рядко е резултат от анонимна масова комуникация; по правило в него участват: конкретни лица, представители на екстремистките среди, които са ангажирани с дейността на вербуване на нови привърженици; определена социална среда/връстници; или „микро-инфлуенсъри“ (Radicalization Awareness Network 2021; Gill и др. 2017). В изследването на Schüler, проведено с подкрепата на Баварската криминална служба, както и в анализиранияте казуси на Schmidt, се открояват три групи (Schüler 2017):

- Идеологически подготвени представители на екстремистки среди, които целенасочено търсят уязвими лица и ги привличат чрез социални медии, приложения за съобщения или платформи за видеоигри.
- Връстници/представители на дадена възрастова групи или социална среда, които споделят, коментират и нормализират



екстремистко съдържание, като по този начин служат като „входен пункт“ към екстремистките среди.

► Популярни проповедници или инфлуенсъри, чиито видеа и публикации създават своеобразен „идеологически фон“, върху който се надграждат личните контакти.

В случая на „Мари К.“ тази структура е ясно разпознаваема: първоначално има влияние от известен проповедник, последвано от свързване с членове на дадената екстремистка среда чрез „Facebook“ и опити за въвличане в по-радикално онлайн пространство (Schüler 2017). При „Тим К.“ на преден план излиза ролята на връстниците/социалната среда: съобщението в общия чат на класа цели провокация, търсене на статус и разграничение от групата - в контекст, в който джихадистко съдържание вече е налично (Schüler 2017).

Въз основа на наличните към момента данни извършителят на стрелбата в Мюнхен от 5 септември 2024 г. изглежда е бил по-скоро „въдъхновен“, отколкото организационно обвързан (Bavarian State Office of Criminal Investigation 2025). Въпреки че органите са открили ислямистки символи и съдържание в компютърни игри и на неговия мобилен телефон, не са установени надеждни доказателства за пряк контрол от страна на екстремистка група (Bavarian State Office of Criminal Investigation 2025). В случая с нападението с автомобил срещу демонстрация на „Verdi“ през 2025 г. разследващите също изхождат от предположението, че извършителят е действал самостоятелно и че неговата онлайн комуникация сочи към ислямистки мотивирана радикализация, без да могат да се установят ясни връзки с конкретни организации (Bavarian State Office of Criminal Investigation 2025).

При тези стечения на обстоятелствата, при които има самостоятелно действащи извършители на престъпления, които се радикализират в онлайн среда без устойчиви организационни връзки - представляват особено предизвикателство за превенцията и противоприлагането (RAN 2022). В същото време опитът от практиката



по излизане от екстремистки среди показва, че дори при предполагаеми „самостоятелни извършители“ често съществуват поне временни онлайн взаимоотношения с радикализирани лица или групи, например под формата на затворени чат групи или общности от симпатизанти (Schüler 2017).

4.4 Логика на процеса на онлайн вербуване

Въз основа на материали на RAN, международни изследвания и анализи на казуси може да се очертае типична - макар и не строго линейна - логика на процеса на онлайн вербуване (RAN 2022; Gill и др. 2017):

Излагане на съдържание

Първи контакт с екстремистко съдържание чрез отворени платформи (видеа, мемета, постове, гейминг платформи), който често се случва в периоди на лични търсения, кризи или скука (RAN 2022). В случая на „Армин О.“ това включва онлайн видеа на салафистки проповедник, а при извършителя от 5 септември 2024 г. — гейминг съдържание с ислямистки кодирани елементи (Bayerisches LKA 2025).

Чувство на разбиране и идентификация

Определени наративи или символи предизвикват чувство на разбиране: усещане за справедливост, принадлежност, бунт, сила или духовен смисъл (Doosje и др. 2016). В случаите на „Сара Ф.“ и „Лиза-Мари А.“ самотата и търсенето на любов и принадлежност са централни точки на свързване, към които се насочват онлайн предложенията за това да бъдат част от общност и определени взаимоотношения (Pfundmair/Schmidt 2019; Schüler 2017).

Установяване на контакт и селекция

Екстремистите установяват, че определени лица имат интерес към екстремистко съдържание на базата на тяхната онлайн актив-



ност - харесвания, коментари, споделяния или лични съобщения (Gill и др. 2017). Екстремисти, които са специално ангажирани с дейността на вербуване, или привърженици, които са част от дадена социална среда, установяват контакт, канят в чатове, групи или канали и проверяват реакциите на таргетираните лица (RAN 2022). В много от разгледаните случаи комуникацията бързо се премества от отворени платформи към приложения за съобщение като „WhatsApp“ (Schüler 2017).

Задълбочаване на отношенията и предоставяне на подкрепа

В полу-публични или затворени пространства взаимоотношенията се задълбочават: постоянна наличност, отговаряне на религиозни и политически въпроси, емоционална подкрепа и изграждане на чувство за сплотеност (RAN 2022). Анализите на казуси показват, че в някои случаи са изпращани стотици съобщения дневно, за да се създаде емоционална обвързаност (Schüler 2017).

Преход към офлайн структури или криптирани онлайн мрежи

Когато е възможно, се организират срещи на живо (напр. на пунктове за разпространение на Корана, в джамии, жилища) или контактите се прехвърлят към по-трудностъпни структури (криптирани приложения за съобщения, по-малки групи) (Gill и др. 2017). В случая на „Анна Б.“ например онлайн поръчка на Коран води до посещение на салафистки активисти и започване на интензивни офлайн усилия по изграждане на взаимоотношения с нея (Schüler 2017).

Мобилизация към действие

В последния етап може да се стигне до мобилизация за конкретни действия - от пропаганда и логистична подкрепа до актове на насилие (RAN 2022). „Армин О.“ например създава и управлява профили в социалните мрежи на дейци на ИД, докато извършителите в Мюнхен през 2024 и 2025 г. осъществяват насилствени атаки, кои-



то вероятно са били идеологически легитимирани онлайн (Schüler 2017; Bayerisches LKA 2025).

RAN подчертава, че тези фази не протичат задължително в строго определен ред и могат да се припокриват; освен това индивидите могат да „влязат“ в процеса на различни етапи или да го прекъснат (RAN 2022). Данните от казусите и интервютата, както и изводите на Schüler, показват, че преходът от онлайн към офлайн - т.е. от дигитални контакти към лични взаимоотношения - е критична точка, в която превенцията и интервенцията могат да бъдат особено ефективни (Schüler 2017).



5. Дерадикализация и излизане от екстремистките среди на базата на германски модел – ролята на полицията

Работата по излизане от екстремистки среди в Бавария е част от т.нар. „индикирана превенция“ и е насочена към лица, които вече са ясно радикализирани или са изложени на значителен риск от радикализация (Schmidt 2018). От съществено значение е да се прави разграничение между дерадикализация (когнитивна промяна в нагласите) и дезангажиране (прекратяване на поведението, без непременно да се отхвърля идеологията) (Horgan 2008; Biene/Junk 2017).

5.1 Структурна рамка: Център за компетентност по дерадикализация

В Бавария общата отговорност на провинциално ниво за превенцията на ислямистката радикализация е възложена на Центъра за компетентност по дерадикализация към Баварската криминална служба (BLKA) (Schmidt 2018). Той е част от „Баварската мрежа за превенция и дерадикализация срещу салафизма“, в рамките на която общата превенция (ръководена от Федерално министерство на труда и социалните въпроси) и дерадикализацията (ръководена от Министерството на вътрешните работи/полицията) са организирани на принципа на разделение на функциите (StMI/StMAS 2017).

Центърът за компетентност действа като:

- централен координационен пункт за всички въпроси, свързани със сигурността и процесите на излизане от екстремистки среди в Бавария,
- технически интерфейс между полицията, Федералната служба за защита на конституцията на Германия, съдебната власт, органите, свързани със закрила на младежта, институциите, отговорни за миграцията, както и гражданските организации,



- и оперативна структура с мултидисциплинарен екип (служители по национална сигурност, психолози, учени в областта на ислямизма, социални педагози) (Schmidt 2018).

За да се обхване цялата провинция, във всички полицейски управления са назначени децентрализирани служители по дерадикализация, чиято задача е да идентифицират потенциални случаи в ранен етап и да ги насочват към съответните структури за подкрепа (Schmidt 2018).

5.2 Полицейски задачи в процеса на излизане на екстремистки среди

Schmidt описва три основни роли на полицията в работата по излизане от екстремистки среди: оценка на риска, управление на случая и осигуряване на достъп (т.нар. „функция на отваряне на врати“) (Schmidt 2018).

Оценка и управление на риска

Полицията е отговорна за оценката на значимостта на всеки отделен случай от гледна точка на сигурността (заплаха за обществената безопасност, възможни тежки престъпления) (Schmidt 2018). За тази цел се използват структурирани инструменти като RADAR-iTE, VERA-2R или DyRiAS-Screener Islamism, но резултатите се комбинират с казусно-аналитични и биографично ориентирани оценки (с цел осигуряване на „вътрешна логика“ на развитието на радикализирането на дадено лице) и се извършват конкретни анализи на риска (Pressman/Flockton 2012; ВКА 2017; Schmidt 2018). По-специално Центърът за компетентност прилага оперативен анализ на случаи, психологически анализ на поведението и проблемите (S-O-R-C), както и елементи от теорията за консистентността, за да балансира рисковите и защитните фактори и да идентифицира т.нар. „прозорци на възможност“ за интервенция (Grawe 2004; Schmidt 2018).



Координация на случаите и взаимодействие с институциите

При случаи, носещи заплахи за сигурността, Центърът за компетентност към Баварската криминална служба (BLKA) поема управлението на случая и координира действията на службите за закрила на детето, органите по миграцията, затворите, училищата, социалните служби и гражданските организации, за да се избегнат паралелни и несъгласувани мерки (Schmidt 2018). Полицията осигурява ясно разпределение на ролите (кой отговаря за сигурността, кой за консултирането, кой за социално-педагогическата подкрепа) и непрекъснат мониторинг на случая през целия процес (Schmidt 2018).

Достъп до засегнатите лица и мотивационна работа

Първоначалният контакт, що се отнася до случаи, свързани с ислямизма, често се осъществяват чрез полицията или Федералната служба за защита на конституцията на Германия, тъй като засегнатите рядко търсят помощ доброволно с намерение да излязат от екстремистките среди (Schmidt 2018; Schüler 2017). Schmidt подчертава значението на ранните „разговори за поставяне на граници“: предложения за разговор от страна на полицията, при които ясно се очертават правните граници и възможните последици, като същевременно се предоставя информация за леснодостъпни консултативни услуги (напр. VPN) (Schmidt 2018). В неясни случаи, когато контактът не е инициран от самото лице, се използват техники на мотивационното интервюиране: структурирана преценка на предимствата и недостатъците от оставането в дадената екстремистка среда или излизането от нея (Schmidt 2018).

5.3 Сътрудничество с граждански организации

Един от основните стълбове на баварския модел е договорно регламентираното сътрудничество между Центъра за компетентност към Баварската криминална служба и гражданската организация „Мрежа за превенция на насилието“ („Violence Prevention Network“)



(Schmidt 2018). Разпределението на задачи се осъществява по следния начин:

Полиция

- Противодействие на рискове и заплахи, оценка на риска, координация на случаи;
- Ангажиране и информирание на други институции, които имат отношение по случая;
- Осигуряване на достъп (например: след предварителни проверки, чрез информация от съответните институции);
- Обезпечаване на сигурността на засегнатите лица и техните консултанти (Schmidt 2018).

Граждански организации:

- Индивидуално консултиране във връзка с дерадикализация и излизане от радикални/екстремистки среди (на идеологическо, емоционално и прагматично ниво);
- Консултиране на близки и роднини, както и подкрепа и обучение за работещите в институции (училища, социалните услуги за закрила на младежта);
- Работа на терен и дългосрочна помощ (Schmidt 2018; El Difraoui et al. 2021).

Holger Schmidt откроява следните фактори като успешни за това сътрудничество: ясно разпределение на отговорностите и случаите, добре дефинирани комуникационни канали, координиран подход за защита на личните данни и взаимно признаване на различните роли (органите в сферата на сигурността и други заинтересовани страни) (Schmidt 2018).



5.4 Ролята на полицейските структури във връзка с препоръките на Wolfgang Schüler's

Schüler извършва качествен анализ на процесите на радикализация и дерадикализация сред ислямистки дейци и извежда конкретни насоки за полицейските структури и органите на реда (Schüler 2017). Основните препоръки включват:

Ранна намеса извън наказателния контекст

Schüler анализира различни казуси, за да покаже, че ранната полицейска намеса, дори при липса на извършено престъпление, може да има съществено значение за излизане от екстремистките среди, ако съчетава ясно поставяне на граници с предоставяне на специализирано консултиране (Schüler 2017). В същото време той предупреждава за смесени репресивни мерки и превантивни методи в рамките на една и съща структура, тъй като възприемането на намесата като чисто с наказателна цел може да доведе до задълбочаване на радикализацията (пример P8) (Schüler 2017). От това той извежда препоръката за осъществяването на тези дейности чрез „неутрална“ полицейска структура (например: компетентен център, а не разследваща служба по национална сигурност) (Schüler 2017).

Използване на „периоди на съмнение“ като възможност за намеса

В своите интервюта Schüler идентифицира чести фази на съмнение, временно оттегляне от радикалните среди или „пауза“, по време на която засегнатите лица биха били отворени към диалог, или поне така споделят в ретроспекция (Schüler 2017). Той препоръчва систематичното използване на информация от службите за сигурност и Федералната служба за защита на конституцията на Германия за идентифициране на такъв тип периоди и отправяне на целенасочени, ранни предложения за диалог, по възможност в сътрудничество с граждански организации (Schüler 2017).



Специфична роля на полицейските структури в контекста на задържането

Schüler показва, че изолацията може да провокира процеси на излизане от екстремистките среди, но предлаганите в местата за лишаване от свобода услуги често не съответстват на биографичния и социален профил на задържаните (езиково, религиозно, културно) (Schüler 2017). Той препоръчва по-тясно сътрудничество между затворническите администрации и подходящи организации с оглед на включване на мюсюлмански духовници и лица, вече напуснали екстремистките среди, като полицейските структури и Федералната служба за защита на конституцията на Германия изпълняват ролята на посредници по отношение на обмяна на информация, както и ролята на партньори при оценката на риска (Schüler 2017).

Полицейските структури като катализатор на ресурси от гражданското общество

При домашно насилие в салафистките среди (например: P4,P9), случаите са били третирани от полицейските структури като стандартни случаи на защита на жертвите. Schüler препоръчва системно насочване към програми за консултиране за излизане от екстремистките среди (HAYAT, VPN и др.), както и публикуване на съответните детайли за контакт с такъв тип организации в полицейските структури, младежките центрове и социалните служби (Schüler 2017). По този начин той утвърждава разбирането за полицията като катализатор и посредник между превенция на заплахите от страна на службите по сигурността и практиките за дерадикализация, установени в гражданските организации – роля на полицията, която е институционализирана в Бавария като Център за компетентност по дерадикализация (Schmidt 2018).

5.5 Практика, насочена към модели: Pfundmair/Schmidt и психологическите механизми



Приносът на Pfundmair и Schmidt съчетава социално-психологически модел на радикализация и дерадикализация с практически казуси от работата на Центъра за компетентност (Pfundmair/Schmidt 2019). Те разграничават:

- Индивидуални процеси (потребност от значимост; загуба на контрол; търсене на превъзходство);
- Групови процеси (внедряване в радикални мрежи; формиране на групова идентичност);
- Катализиращи процеси (дистанциране от емоционалността; дехуманизация; подготовка за извършването на насилствени актове) (Pfundmair/Schmidt 2019).

Дерадикализацията е възприета като „обръщане на причините за радикализация“ на две нива (Garfinkel 2007; Laub/Sampson 2001; Pfundmair/Schmidt 2019).

Работа върху индивидуалното лишение

В случаите на „Али Х.“ и „Мустафа Р.“ полицейските структури и гражданските организации са адресирали проблеми като самота, липса на стабилна семейна среда, ограничени образователни и професионални перспективи и търсене на религиозен смисъл (Pfundmair/Schmidt 2019). Полицията е осъществила координация по случаите, извършила е оценка на риска и е включила в процеса Службата за подпомагане на младежкия съд и прокуратурата, докато гражданските организации са осигурили консултиране на терен, работа с членовете на семейството и са подпомогнали двамата младежи при изграждането на нови образователни и професионални възможности (Pfundmair/Schmidt 2019).

Създаване на нови социални среди

Особено показателен е случаят на Сара Ф., който ясно демонстрира, че излизането на дадено лице от екстремистките среди, без



изграждане на стабилни алтернативни взаимоотношения и структури, е обречено на неуспех (Pfundmair/Schmidt 2019). Едва втората координирана намеса, която включва завръщане в Бавария и тясно сътрудничество между Службата за закрила на младежта - звено „Майка и дете“, гражданските организации и координиращото полицейско звено, води до устойчиво излизане от екстремистките среди (Pfundmair/Schmidt 2019).

Pfundmair/Schmidt подчертават, че дерадикализацията, по аналогия с концепцията за отказване от престъпни действия в криминологията, не е еднократно действие, а е продължителен процес, който изисква дългосрочни усилия за стабилизация и зависи от продължаващото сътрудничеството между полицейските структури, академичните среди и практиците от гражданските организации (Gadd/Farrall 2004; Pfundmair/Schmidt 2019).

5.6. Полицейските структури и службите за сигурност в европейския контекст

Препоръките за третична превенция на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) се фокусират върху мултидисциплинарно сътрудничество, което се основава на работа в мрежи от заинтересовани страни, в което службите за сигурност имат ясно дефинирана, но ограничена роля (RAN 2022). Полицейските структури и вътрешните разузнавателни служби следва основно да извършват оценка на риска, да предоставят информация, свързана със сигурността, и да осигуряват защита на засегнатите лица и консултантите, без да поемат водеща роля в идеологическата или терапевтичната работа (RAN 2022).

В този контекст баварският подход чрез Центъра за върхови постижения по дерадикализация към Баварската криминална служба (BLKA) е в съответствие с насоките на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN): полицейските структури се



фокусираат върху анализ на риска, превенция на заплахи и управление на случаи. Същинската работа във връзка с дерадикализацията и излизането от екстремистките среди се поема от специализирана гражданска организация (Schmidt 2018; El Difraoui et al. 2021). Ясното разграничаване на ролите между координационното звено на службите за сигурност и консултативната дейност на гражданските организации, включването на социалните служби, затворническата система, държавните органи в сферата на миграцията и училищата в структурирани обсъждания на конкретни казуси, както и съвместен анализ на рисковете и нуждите, свързан с всеки отделен казус, са в съответствие с подхода за „управление на случаи“, описан от Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN 2021).

RAN и свързаните с мрежата концепции от практиката в Германия също подчертават, че службите за сигурност трябва да отчитат не само рисковете за обществото, но и потенциалните заплахи за консултантите, като при необходимост предприемат превантивни защитни мерки (RAN 2022; El Difraoui et al. 2021). В същото време полицейските структури и Федералната служба за защита на конституцията на Германия се разглеждат като ключови партньори в обмена на знания, като допринасят със своята експертиза, стъпваща на практически опит, без да претендират за „монопол върху истината“ относно процесите на радикализация (RAN 2022). Тази идея за постоянен обмен на знания между експертите от практиката, службите за сигурност и научните изследователи намира отражение в Баварския център за компетентност и в национални и европейски форуми за обмен на знания и опит (Schmidt 2018; El Difraoui et al. 2021).

Направените препоръки от Wolfgang Schüler конкретизират тези принципи на микро ниво в полицейската практика: ранни подходи извън наказателното производство, ясно разграничаване между разследващи функции и превантивен диалог, системно използване на „фазите на съмнение“ като възможности за намеса, както и съзнателно институционално разграничаване между разследващите струк-



тури на националната сигурност и „неутралните“ контактни звена, като всичко това съответства на модела на RAN за „ранна, минимално инвазивна и кооперативна“ намеса (Schüler 2017; RAN 2021).

Така полицията не се превръща във фактор, който пряко влияе върху дерадикализацията в процеса на излизане от екстремистките среди, а функционира като движеща сила и катализатор в рамките на системата за сигурност в пълно съответствие с европейските препоръки - осигурява достъп, управлява рискове и мрежи, докато същинските когнитивни и биографични промени протичат основно в рамките на гражданските организации и социално-образователните практики (Schmidt 2018; El Difraoui et al. 2021).



6. Обобщение

Тази статия демонстрира, че дерадикализацията и излизането от екстремистките среди могат да бъдат разглеждани като многоизмерни явления, като процеси, които обхващат идеологическия, емоционалния и ежедневието аспект от живота на дадено лице и не могат да бъдат обобщени в бинарни категории като „радикализиран“ и „дерадикализиран“ (Horgan 2008; Pfundmair/Schmidt 2019). Подходи, които са ориентирани към модели, правят разграничението между индивидуални, групови и катализиращи фактори на радикализация и разглеждат дерадикализацията като обратен на тези процеси, предоставяйки надеждна основа за разработване и оценка на стратегии за намеса (Pfundmair/Schmidt 2019).

В баварския подход полицията – и по-конкретно Центърът за компетентност по дерадикализация – не е нито изключена от процеса, нито претоварена институция, а по-скоро играе специфична роля в оценката на риска, координацията на казусите и управлението на достъпа (Schmidt 2018). Преди всичко нейната роля се осъществява чрез: ранни подходи, които имат подкрепяща функция, но и поставят граници на намесата; прилагането на биографична интервенция в подходящи условия; включването на Службата за закрила на младежта, затворническата система и гражданските организации в процеса; както и осигуряването на защита за консултантите. Полицията се превръща в орган за сигурност, който е движещата сила зад системата за излизане от екстремистките среди, която на свой ред се основава на множество заинтересовани страни, които си взаимодействат (Schüler 2017). Следователно в една успешна национална програма за излизане, полицията е по-скоро движеща сила, задаваща ход, отколкото просто участник, който изпълнява дадени функции.

Препоръките от проведените изследвания (Pfundmair/Schmidt, Schüler) и тези на Мрежата за осведоменост по въпросите на радикализацията (RAN) в голяма степен се припокриват. Те подчертават



необходимостта от ясно разграничение на ролите, мултидисциплинарни обсъждания по специфични казуси, навременни и пропорционални намеси, както и взаимен обмен на знания между службите за сигурност, практиците и академичната общност (RAN 2018; El Difraoui/Trautmann/Wiedl 2021). В този контекст баварският подход може да се разглежда като пример за успешното прилагане на модел, който е съвместим с принципите на RAN, в който полицията използва своите правомощия, за да гарантира сигурност и свързване на заинтересованите страни, с цел допринасяне към процесите на дерадикализация и излизане от екстремистките среди (Schmidt 2018; Pfundmair/Schmidt 2019).



7. Библиография:

Abou-Taam, M. (2014): Salafism in Germany – A Challenge for Democracy. *Journal of International Criminal Law*, 9(9), 442–449.

Abou-Taam, M., Gerlach, R., & Ruf, M. (2016): *Salafism in Germany – Causes, Dynamics, Recommendations for Action*. Wiesbaden: Springer VS.

Akram, M. & Nasar, A. (2023): Systematic Review of Radicalization through Social Media. *Ege Academic Review*, 23(2), 279–296.

Bauknecht, B. R. (2018): Salafism – A Variation of Islamism. In: El Difraoui, A., Trautmann, C., & Wiedl, N. (Eds.), *Deradicalization and distancing work. Companion book to the qualification course on counseling in the field of Islamist-based extremism* (pp. 13–18). Nuremberg: BAMF.

Berger, J. M. & Morgan, J. (2015): *The ISIS Twitter Census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter*. Washington, DC: Brookings Institution.

BfV – Federal Office for the Protection of the Constitution (2012): *Salafism in Germany – Manifestations and dangers*. Cologne.

BfV – Federal Office for the Protection of the Constitution (2017): *2016 Report on the Protection of the Constitution*. Berlin.

Biene, J. & Junk, J. (2017): What works? Deradicalization in theory and practice. In: El-Mafaalani, A., Toprak, A. & Worbs, S. (Eds.), *Deradicalization. Scientific perspectives and practical experiences* (pp. 95–120). Bonn: bpb.

Borum, R. (2011): Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 7–36.

Conway, M. (2006): Terrorism and the Internet: New media – new threat? *Parliamentary Affairs*, 59(2), 283–298.

Conway, M., Scrivens, R., & Macnair, L. (2019): *Right-Wing Extremists' Persistent Online Presence: History and Contemporary Trends*. ICCT Policy Brief. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.



Dantschke, C. & Kiefer, M. (2013): Ways out of extremism – exit programs in the field of Islamism. In: Ceylan, R. & Kiefer, M. (Eds.), *Salafism – Fundamentalist movements and radicalization prevention* (pp. 93–110). Wiesbaden: Springer VS.

Doosje, B. et al. (2016): Terrorism, Radicalization, and Deradicalization. *Current Opinion in Psychology*, 11, 79–84.

El Difraoui, A., Trautmann, C., & Wiedl, N. (Eds.) (2021): *Deradicalization and distancing work. Companion book to the qualification course on counseling in the field of Islamist-based extremism (Contributions to Migration and Integration, Volume 9)*. Nuremberg: Federal Office for Migration and Refugees.

El-Mafaalani, A., Toprak, A., & Worbs, S. (Eds.) (2016): *Deradicalization. Scientific perspectives and practical experiences*. Bonn: Federal Agency for Civic Education.

Europol (2023): *Online gaming platforms, live streaming, and extremism. The Hague: Europol Trend Report*.

Gadd, D. & Farrall, S. (2004): Criminal careers, desistance and subjectivity: Interpreting men's narratives of change. *Theoretical Criminology*, 8(2), 123–156.

Garfinkel, R. (2007): *Personal Transformations: Moving from Violence to Peace*. Washington, DC: United States Institute of Peace.

Gill, P. et al. (2017): *The Role of the Internet in Facilitating Violent Extremism and Terrorism: Suggestions for progressing research*. National Institute of Justice, Final Report.

Grawe, K. (2004): *Neuropsychotherapy*. Göttingen: Hogrefe.

Horgan, J. (2008): *Deradicalization or Disengagement? A Process in Need of Clarity and a Counterterrorism Initiative in Need of Evaluation*. *Perspectives on Terrorism*, 2(4), 3–8.

Klausen, J. (2015): Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(1), 1–22.



Laub, J. H. & Sampson, R. J. (2001): Understanding Desistance from Crime. *Crime and Justice*, 28, 1–69.

Moghaddam, F. M. (2005): The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration. *American Psychologist*, 60(2), 161–169.

Neumann, P. R. (2016): *Terror is among us. Jihadism and radicalization in Europe*. Berlin: Ullstein.

Pfahl-Traugher, A. (2019): *Islamist extremism. Manifestations, causes, countermeasures*. Bonn: bpb.

Pfundmair, M. (2018): *Ostracism promotes a terroristic mindset. Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*.

Pfundmair, M. & Schmidt, H. (2019): *The path to radicalization and back: Deradicalization and its psychological mechanisms in practice*. Unpublished manuscript, University of Ulm/Bavarian State Criminal Police Office.

Pressman, E. & Flockton, J. (2012): *Calibrating Risk for Violent Political Extremism: The VERA 2 Structured Assessment*. *The British Journal of Forensic Practice*, 14(4), 237–251.

RAN – Radicalization Awareness Network (2018): *RAN Activities in Communication & Narratives*. Amsterdam: RAN Centre of Excellence.

RAN – Radicalisation Awareness Network (2021): *RAN C&N: RAN guidelines for effective alternative and counter-narrative campaigns (GAMMMA+)*. Amsterdam: RAN Centre of Excellence.

RAN – Radicalisation Awareness Network (2022): *Online Radicalisation – What We Know*. Amsterdam: RAN Centre of Excellence.

Roy, O. (2003): *EuroIslam: The Jihad Within? The National Interest*, 71, 63–73.

Sageman, M. (2004): *Understanding Terror Networks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Schmidt, H. (2018): *Indicated Prevention: Goals, Target Groups, and Approaches in the Field of Politically Motivated Radicalization*. In: El-Mafaalani, A., Toprak, A., & Worbs, S. (Eds.), *Deradicalization: Scientific*



Perspectives and Practical Experiences (pp. 203–224). Bonn: bpb.

Schüler, W. (2017): Radicalization and Deradicalization of Islamists. A Qualitative Analysis of Case Files and Expert Interviews from the Competence Center for Deradicalization of the Bavarian State Criminal Police Office. Unpublished master's thesis, University of Public Service in Bavaria.

StMI/StMAS (2017): Bavarian Network for Prevention and Deradicalization against Salafism. Munich: Bavarian State Ministry of the Interior / Bavarian State Ministry of Labor and Social Affairs.

Whittaker, J. (2022): Online Radicalization: What We Know. In: RAN Centre of Excellence (ed.), Online Radicalization – What We Know (background paper). Amsterdam: RAN.



ЗАСИЛЕНАТА РОЛЯ НА ЕВРОПОЛ В БОРБАТА С КОНТРАБАНДАТА НА МИГРАНТИ И ТРАФИКА НА ХОРА

Надя Димитрова



Въведение

В глобален контекст борбата с контрабандата на мигранти се разглежда като съществен компонент от националните стратегии за управление на миграцията. Този подход често се основава на разбирането, че организирани мрежи за контрабанда следва да бъдат идентифицирани, пресичани и неутрализирани с цел защита на мигрантите от експлоатация и ограничаване на незаконната миграция.

Предотвратяването и противодействието на контрабандата на мигранти и трафика на хора са сред ключовите приоритети на Европейския съюз и имат решаващо значение за ефективното управление на незаконната миграция. Престъпните мрежи се възползват от уязвимостта и отчаянието на хората, като използват сухопътни, морски и въздушни маршрути за улесняване на незаконното преминаване на държавни граници. Тези дейности не само застрашават живота и сигурността на мигрантите, но и са насочени към максимизиране на финансовите печалби на извършителите.

По-голямата част от хората, които преминават незаконно външните граници на ЕС, го правят с помощта на контрабандисти на мигранти. Макар да се приема, че мигрантите се съгласяват да бъдат контрабандирани, е известно, че те са изложени на повишен риск и потенциална опасност да станат жертви на трафик на хора. Целта на трафика на хора е експлоатацията на жертвата. Както контрабандата на мигранти, така и трафикът на хора се считат за престъпна дейност съгласно правото на ЕС, като и в двата случая извършителите действат с цел финансова или друга материална облага.



Законодателната рамка на ЕС и новите инициативи

През ноември 2023 г. Европейската комисия представя законодателно предложение за актуализиране и укрепване на рамката на Европейския съюз за противодействие на контрабандата на мигранти, известно като „Пакет Facilitators“. Съществуващата дотогава правна рамка, приета през 2002 г., установява общото определение на престъплението „улесняване на неразрешено влизане, транзит и пребиваване“, както и наказателноправен режим, насочен към предотвратяване и санкциониране на това деяние.

През декември 2024 г. Съветът на Европейския съюз постигна общ подход по предложението, с което бе въведен съвременен инструмент на наказателното право на ЕС. Новата рамка цели ясно дефиниране и ефективно санкциониране на организирани престъпни мрежи, отговорни за контрабандата на мигранти, хармонизиране на наказанията с оглед тежестта на престъплението, разширяване на юрисдикционния обхват, увеличаване на ресурсите на държавите членки за борба и превенция, както и подобряване на събирането и докладването на данни.

Предложението предоставя на държавите членки значителна свобода при определянето и санкционирането на престъплението „контрабанда“. Въпреки че текстът включва хуманитарна клауза - например за помощ на близки членове на семейството или за подкрепа, продиктувана от хуманитарни съображения - и изрично посочва, че мигрантите не следва да бъдат наказателно преследвани единствено поради това, че са били обект на контрабанда, националните власти запазват широка дискреция. Това включва и възможността съдилищата да налагат санкции, определени съгласно националното право.

В този контекст следва да се отбележи, че Службата на ООН по наркотиците и престъпността (UNODC) - пазител на Протокола срещу контрабандата на мигранти - многократно е изразявала загриженост относно отклоненията на националните и регионалните определения от целите и духа на Протокола.



Засилване ролята на Европол

Общата цел на законодателното предложение, превърнало се в Регламент през декември 2025 г., е засилване на ролята на Европол в борбата с контрабандата на мигранти и трафика на хора, и по-специално укрепване на Европейския център за борба с контрабандата на мигранти.

Регламентът модернизира взаимодействието между държавите членки и Европол чрез хармонизирана правна и техническа рамка, задължителен обмен на информация в реално време и по-ясни механизми за координация. Европол получава разширени правомощия, включително възможност да подпомага и инициира трансгранични операции, да разгръща експертни екипи и да предоставя стратегически и оперативни анализи, насочени към разбиване на престъпните мрежи, техните финансови потоци и логистична инфраструктура.

Регламентът предвижда и засилване на оперативния капацитет чрез съвместни обучения, формализирани оперативни протоколи и целево финансиране от ЕС за технологии и човешки ресурси. В условията на системно използване на правни и оперативни пропуски от страна на трафикантските мрежи, инициативата подчертава необходимостта от координиран европейски отговор, като същевременно поставя акцент върху защитата на основните права, ролята на гражданското общество, както и необходимостта от прозрачност и отчетност при прилагането на новите мерки. Чрез регламента се разширяват оперативните правомощия на Европол, осигурява се по-ефективен обмен на данни и се създават условия за по-бързи и по-добре координирани трансгранични действия.



Цел и съдържание на Регламента

Регламент (ЕС) 2025/2611, който изменя Регламент (ЕС) 2016/794, е приет на 16 декември 2025 г. с цел укрепване на капацитета на Европол за предотвратяване, разкриване и разследване на незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора. Той разширява подкрепата на Европол за държавите членки в оперативен, аналитичен, технически и съдебно-експертен аспект, предвижда създаването и укрепването на специализирани съюзни центрове за експертиза и изяснява инструментите за трансграничен обмен на информация, включително чрез системата SIENA и мрежата от имиграционни служители за връзка.

Регламентът е приет на 16 декември 2025 г. и е публикуван в Официалния вестник на Европейския съюз през декември 2025 г., като бележи съществена стъпка към по-интегриран и ефективен европейски подход в борбата с две от най-тежките форми на трансгранична организирана престъпност.

Този регламент актуализира правната рамка, уреждаща дейността на Европол — агенцията на Европейския съюз за полицейско сътрудничество. Неговата основна цел е да подпомогне държавите членки да си сътрудничат по-ефективно и координирано в борбата с две от най-тежките форми на трансгранична организирана престъпност:

- контрабандата (незаконното превеждане) на мигранти;
- трафика на хора.

Поради своя трансграничен характер тези престъпления надхвърлят капацитета на отделните държави членки за самостоятелно противодействие, което налага засилен общоевропейски подход и активна роля на Европол.



Контрабанда на мигранти и трафик на хора - две различни престъпления

Терминът „контрабанда на мигранти“ често се бърка или се използва като синоним на „трафик на хора“, въпреки че става дума за различни престъпления.

Контрабандата на мигранти се определя като улесняване на незаконното влизане на лице в държава, различна от неговата собствена, срещу материална облага.

Трафикът на хора представлява набиране, транспортиране, прехвърляне, укриване или приемане на лица чрез сила, измама или злоупотреба, с цел тяхната експлоатация за печалба.

Съществуват няколко съществени разлики между двете престъпления. Контрабандата на мигранти винаги включва преминаване на държавни граници, докато трафикът на хора може да се осъществява както в рамките на една държава, така и през граници. Протоколът на Службата на ООН по наркотиците и престъпността (UNODC) относно контрабандата разглежда мигрантите като обект на контрабандата, а самото деяние — като престъпление срещу държавата, а не срещу личността. За разлика от това, Протоколът на UNODC относно трафика определя трафика на хора като престъпление срещу личността.

Въпреки това се признава, че макар контрабандираните мигранти да не са „жертви“ на престъплението контрабанда, те могат да станат жертви на други престъпления в хода на контрабандирането, включително сексуално и физическо насилие, отвлечане, кражба, убийство, непредумишлено убийство и самия трафик на хора.

Контрабандата на мигранти и трафикът на хора могат да се припокриват и да се случват едновременно при незаконното движение на хора/мигранти. Например лице, което доброволно наема услугите на посредник за контрабанда, може да попадне в ситуация на трафик, когато по време на транзита му бъде наложено или бъде принудено



да работи (често в други престъпни дейности), за да изплати допълнителни разходи, които не са били включени в първоначалното споразумение. От своя страна, жертви на трафик могат да се окажат в положение, при което единственият начин да напуснат, преминат транзитно или пристигнат в друга държава е чрез услугите на посредник за контрабанда, който срещу заплащане ги транспортира до друго място.

Изследванията показват, че млади хора и деца, които се стремят да пътуват до дестинации в рамките на ЕС и които доброволно са наели услугите на контрабандист, често получават — и приемат — намаляване на таксите си, ако поемат управлението на плавателни съдове или превозни средства. За мнозина поемането на управлението на лодка или друго транспортно средство спасява живота им и този на хората на борда.

Въпреки че Протоколът за контрабандата предвижда, че лицата не следва да бъдат наказвани единствено за това, че са обект на контрабанда, държави в целия ЕС систематично прибегват до повдигане на обвинения срещу контрабандирани мигранти (включително непълнолетни, пътуващи сами) за улесняване на контрабандата.

В този контекст регламентът не следва да се разглежда като изолиран законодателен акт, а като естествено продължение и доразвитие на усилията на Европейския съюз за засилване на оперативното сътрудничество в борбата с трансграничната организирана престъпност. След като очертава разширената роля на Европол и инструментите за подкрепа на държавите членки, регламентът поставя акцент върху начина, по който тези механизми функционират на политическо и институционално равнище. Именно в този смисъл следва да бъдат разгледани и основните постижения на регламента, както и неговото значение за формирането на последователен и устойчив европейски подход в борбата с незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора.



Какво постига този регламент

Регламентът засилва координацията на равнище Европейски съюз в борбата срещу незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора, без да засяга или променя политиките в областта на миграцията и убежището. Вместо това той утвърждава ролята на Европол като централен координационен механизъм за оперативно и аналитично сътрудничество между държавите членки, без да разширява правомощията на националните органи за правоприлагане.

Регламентът отразява ясен политически избор тези престъпления да бъдат преследвани чрез засилено сътрудничество в областта на сигурността и правоприлагането, а не чрез по-нататъшно хармонизиране на националното наказателно законодателство.

Значение на регламента на равнище политики

На равнище политики регламентът признава, че мрежите за незаконно превеждане на мигранти и трафик на хора функционират отвъд националните граници и изискват устойчиви и постоянни структури за координация на равнище ЕС. В този смисъл той предлага стабилно институционално решение чрез създаването на постоянен специализиран център в рамките на Европол, като заменя досегашните временни и ad hoc механизми за сътрудничество.

Същевременно регламентът укрепва и надгражда съществуващите инструменти и рамки на ЕС, като Европейската мултидисциплинарна платформа срещу престъпните заплахи (ЕМРАСТ), вместо да въвежда нови паралелни структури, като по този начин допринася за по-голяма ефективност, последователност и институционална устойчивост на европейската политика за сигурност.



Ключови компромиси в политиките

Регламентът отразява редица съзнателни политически компромиси, които балансират между засилената ефективност на правоприлагането и защитата на основните права. На първо място, той предвижда по-силна координация между правоприлагащите органи на равнище ЕС, което неизбежно поражда опасения, свързани със защитата на личните данни и зачитането на основните права.

На второ място, регламентът утвърждава подход, воден предимно от съображения за вътрешна сигурност, който се фокусира върху оперативното противодействие на престъпните мрежи, за сметка на по-цялостни политики, насочени към справяне с първопричините за незаконната миграция.

На трето място, ускореният обмен на разузнавателна и оперативна информация между държавите членки и Европол поставя въпроса за баланса между ефективността на трансграничното сътрудничество и запазването на националния контрол върху чувствителни данни и оперативни решения.

Основен извод за политиката

В обобщение регламентът представлява поетапно, но стратегически значимо надграждане на управлението на вътрешната сигурност в Европейския съюз. Той въвежда по-висока степен на координация, по-интензивно споделяне на данни и засилен капацитет на равнище ЕС, без да води до формално централизиране на полицейските правомощия. По този начин регламентът очертава модел на „интегрирана, но децентрализирана“ сигурност, който вероятно ще продължи да оформя европейските политики в тази област и в бъдеще.

Тези политически компромиси намират своето конкретно изразяване не само на равнище цели и приоритети, но и в самата правна конструкция на регламента. Балансът между засилената координа-



ция на правоприлагането и защитата на основните права, между ефективността на трансграничното сътрудничество и запазването на националния суверенитет, е материализиран именно чрез измененията в Регламента за Европол. Затова анализът на правните последици на новата рамка е ключов за разбирането на реалния обхват и ограничения на регламента.

Какво се променя в правно отношение

Регламентът изменя Регламент (ЕС) 2016/794 (Регламента за Европол), като актуализира правната рамка, уреждаща мандата и дейността на агенцията. С него се разширяват възложените на Европол задачи във връзка с предотвратяването, разкриването и подпомагането на разследвания, свързани с незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора. В този контекст регламентът формализира създаването на постоянен специализиран център в рамките на Европол и разширява обхвата на законосъобразното обработване на данни за конкретни цели, пряко свързани с борбата с тежката и организирана престъпност.

Ключови правни моменти

Въпреки разширения мандат, Европол запазва статута си на подпомагач, а не изпълнителен орган. Агенцията не разполага с правомощия за извършване на арести или прилагане на принудителни мерки, като оперативните действия остават изцяло в компетентността на националните органи.

Обработването на данни от страна на Европол следва да продължи да бъде в пълно съответствие с Регламента за Европол, приложимото право на Европейския съюз в областта на защитата на данните и Хартата на основните права на Европейския съюз. Държавите членки запазват пълната отговорност за провеждането на разследвания и наказателни преследвания, както и за начина, по който разузна-



вателната и аналитична информация, предоставена от Европол, се използва в рамките на националните производства.

Области на правна чувствителност

Наред с предвидените гаранции регламентът повдига редица въпроси с повишена правна чувствителност. Сред тях се открояват принципите на пропорционалност и необходимост при разширеното използване и споделяне на данни, както и ефективният надзор върху обработването на биометрични и трансгранични данни.

Особено внимание привлича рискът от т.нар. „разширяване на функциите“ (*function creep*) при полицейската дейност, основана на разузнавателна информация, при което първоначално ограничени правомощия могат постепенно да бъдат разширени отвъд първоначалния им обхват. Допълнително, липсата на пълна оценка на въздействието от страна на Европейската комисия - обстоятелство, често отбелязвано от правни анализатори, засилва необходимостта от последващ мониторинг и критична оценка на прилагането на регламента на практика.

Значение за оперативните правоохранителни органи, анализатори и координатори

Какво се променя на практика

С прилагането на регламента Европол се утвърждава като по-активен и интегриран оперативен партньор, особено при случаи с ясно изразено трансгранично измерение. Очаква се обменът на информация между националните органи и Европол да стане по-бърз, по-систематичен и по-пълен, като се намалят фрагментацията и забавянията при споделянето на данни.

Новосъздаденият постоянен специализиран център в рамките на Европол предоставя концентриран капацитет под формата на спе-



циализирани анализатори, централни разузнавателни продукти и структурирана подкрепа за оперативна координация между участващите държави.

Какво се постига за правоохранителните служби

За националните правоохранителни органи регламентът създава условия за по-качествена и свързана разузнавателна картина, която позволява обединяване на данни и случаи от различни държави членки. Това води до по-силна подкрепа за съвместни операции и много-национални оперативни групи, както и до по-ясни и формализирани канали за координация с други ключови агенции на ЕС, включително Фронтекс, Евроджъст и релевантни оперативни мрежи.

Същевременно се намалява зависимостта от временни, *ad hoc* или неформални структури за сътрудничество, което повишава предвидимостта и устойчивостта на оперативните взаимодействия.

Какво се запазва

Въпреки засилената роля на Европол, националните органи запазват пълния си оперативен суверенитет. Те продължават да ръководят разследванията, да определят оперативните тактики, както и да извършват арести и повдигат обвинения. Европол изпълнява подпомагаща и координираща функция, без да поема управление на национални операции.

Оперативен извод

От оперативна гледна точка регламентът има за цел да направи трансграничното сътрудничество по-плавно, по-предвидимо и по-структурирано. За екипите, работещи по трансгранични случаи, Европол е замислен като партньор „по подразбиране“, а не като допълнителна или изборна опция, което съществено променя практическата логика на съвместната работа в рамките на ЕС.



Примери за типични случаи с най-голям оперативен ефект

1. Многонационални мрежи за контрабанда по основните миграционни маршрути

При случаи, в които организирани престъпни групи оперират едновременно в няколко държави членки - например по маршрутите от Западните Балкани, Централното Средиземноморие или Източното Средиземноморие, новата рамка позволява Европол да обединява оперативна и разузнавателна информация от различни национални източници в единна аналитична картина. Това улеснява идентифицирането на ключови организатори, логистични посредници и финансови потоци, които често остават незабелязани при изолирани национални разследвания.

2. Случаи с връзки между контрабанда на мигранти и трафик на хора

Когато първоначално разследване на незаконно превеждане на мигранти разкрие елементи на експлоатация - например трудова или сексуална експлоатация след пристигането, постоянният специализиран център в Европол може да осигури бърз аналитичен преход между двата вида престъпления. Това позволява навременно преназначаване на разследването, по-добра защита на потенциални жертви и по-ефективно използване на съществуващите инструменти срещу трафика на хора.

3. Разследвания, включващи цифрови платформи и социални мрежи

Все по-често контрабандистките мрежи използват криптирани комуникационни приложения, социални мрежи и онлайн платформи за набиране на клиенти, координация на маршрути и плащания. В такива случаи Европол може да предоставя специализирана експертиза в областта на цифровите разследвания, анализ на комуникационни модели и връзки между онлайн и офлайн дейности, като подпомага националните органи при свързването на дигитални доказателства от различни юрисдикции.



4. Съвместни операции с участието на няколко агенции на ЕС

При комплексни операции, включващи граничен контрол, наказателни разследвания и съдебна координация, новата рамка улеснява по-тясното взаимодействие между Европол, Фронтекс и Евроджъст. Типичен пример са операции срещу мрежи, които организират незаконно преминаване, използвайки фалшиви документи или злоупотреби с визови режими, при които е необходима едновременно оперативна, правна и аналитична подкрепа.

5. Бързо развиващи се случаи с оперативна спешност

В ситуации, при които има непосредствен риск за живота и здравето на мигранти - например при опасни морски превози или задържане на лица с цел изнудване, засиленият и формализиран обмен на информация с Европол позволява по-бърза трансгранична реакция. Централизираната координация подпомага синхронизирането на действията между държавите членки и намалява времето за оперативно вземане на решения.

Ролята и задачите на Европол

Преди 2026 г. (Регламент 2016/794)

- Европол подпомагаше националните правоохранителни органи чрез улесняване на сътрудничеството и обмена на информация при тежки трансгранични престъпления и тероризъм.
- Задачите на агенцията бяха основно аналитични и координационни - например анализ на данни, изготвяне на оценки на заплахите и поддържане на криминални досиета.
- Европол можеше да подпомага оперативни дейности, но само косвено и без формална роля в конкретни области на престъпност като незаконното превеждане на мигранти.
- Фокусът на Европол беше върху подкрепата на разследванията на държавите членки, а не върху ръководенето на операции.



Извод: Европол функционираше като координационен център, а не като оперативна полицейска служба.

След 2026 г. (Регламент 2025/2611)

- Мандатът на Европол се разширява, като изрично включва подкрепа при случаи на незаконно превеждане на мигранти и трафик на хора.
- Агенцията вече може да координира, организира и подпомага разследващи и оперативни действия в подкрепа на държавите членки, включително:
 - о създаване на съвместни екипи за разследване;
 - о участие в оперативни работни групи;
 - о разполагане на служители на Европол в държавите членки.
- Това надхвърля чисто аналитичната дейност и включва по-активна оперативна подкрепа, докато остава в рамките на законовите ограничения.
- Европол получава формална отговорност да подпомага трансграничния обмен на информация и координацията на разследванията в тези конкретни области на престъпност.

Обмен на информация

Преди 2026 година

- Обменът на информация между държавите членки и Европол беше доброволен и се фокусираше върху обща криминална разузнавателна информация.
- Липсваха изрични изисквания държавите членки да споделят определени видове данни (например от оперативни работни групи или имиграционни служители за връзка) с Европол.



След 2026 година

- Държавите членки са задължени да споделят с Европол информация, свързана с незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора, включително:
 - данни от имиграционни служители за връзка в трети държави;
 - оперативна информация от съвместни дейности.
- Целта е да се намалят пропуските и забавянията в потока на данни, които могат да отслабят ефективността на трансграничните разследвания.

Ключов извод: Регламентът след 2026 г. превръща Европол от аналитично подпомагащ център в по-активен и структурирано координиращ партньор, с ясно определени правомощия и задължения за обмен на информация в областта на миграционната престъпност.

Създаване на постоянен център

Преди 2026 година

- В рамките на Европол не съществуваше специализиран център, фокусиран върху незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора.
- Европол разполагаше с други специализирани звена (на пример Европейски център за киберпрестъпност), но нямаше структура, посветена конкретно на контрабандата на мигранти.

Извод: Подходът до този момент беше базиран на временни работни групи и аналитична подкрепа, без изградена постоянна експертиза.

След 2026 година

- Регламентът създава Европейски център срещу контрабандата на мигранти (ECAMS) като постоянна структура в рамките на Европол.



- Основните функции на центъра включват:
 - о осигуряване на стратегическа, оперативна и техническа подкрепа за националните органи;
 - о координиране на действията с държавите членки;
 - о взаимодействие и сътрудничество с други агенции на ЕС като Фронтекс и Евроджъст.
- Целта е изграждане на устойчива експертиза и структурирани процеси, които заменят ad hoc подхода с постоянни и предвидими механизми.

Използване на данни и аналитика

Преди 2026 година

- Европол можеше да обработва данни, необходими за изпълнението на основните му функции, но обработката на биометрични данни (например пръстови отпечатъци и лицеви данни) беше ограничена и не беше специално насочена към случаи на контрабанда на мигранти.
- Споделянето и използването на данни се регулираха от общите разпоредби на Регламента за Европол и правото на ЕС за защита на личните данни.

След 2026 година

- Европол получава изрично овластяване да обработва биометрични данни за подпомагане на борбата с незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора, като се прилагат гаранции за:
 - о необходимост и пропорционалност;
 - о защита на личните данни и основните права;
 - о спазване на стандартите на ЕС за сигурност и поверителност.



- Актуализираният регламент поставя акцент върху разширени аналитични инструменти и ресурси, които подпомагат превенцията, разследванията и координацията между държавите членки.

Ключов извод: Създаването на постоянен център и разширените възможности за обработка на данни превръщат Европол в по-структуриран и ефективен партньор за трансграничните разследвания, като същевременно гарантират съответствие с правата на човека и защитата на личните данни.

Координация и подкрепа за държавите членки

Преди 2026 година

- Европол подпомагаше държавите членки чрез:
 - о стратегически анализи;
 - о оценки на заплахите;
 - о координационни платформи като SIENA.
- Агенцията нямаше формално правомощие да възлага задачи или да ръководи операции в конкретни области на престъпността, като незаконното превеждане на мигранти или трафика на хора.

Извод: Европол беше основно аналитичен и координационен партньор, без активна роля в оперативното планиране.

След 2026 година

- Подкрепата на Европол се разширява и включва активно структуриране и координация на оперативните усилия срещу незаконното превеждане на мигранти и трафика на хора.
- Европол вече може да предоставя:
 - о оперативна и техническа подкрепа;
 - о съдебно-експертна помощ;



о финансова подкрепа за съвместни дейности и трансгранични операции.

- Това означава, че Европол вече не само анализира и съветва, но и подпомага практическото изпълнение на разследванията и координацията между държавите членки.

Ключов извод: Регламентът след 2026 г. превръща Европол в по-активен и структуриран интегриран партньор за трансгранични операции, като същевременно запазва националния контрол върху ръководството на разследванията.

Какво остава непроменено

- Национални правомощия: Европол все още не може да извършва арести или да прилага закона — тази роля остава изцяло за държавите членки.
- Защита на данните и основните права: Всички действия по обработка на данни се регулират от принципите за защита на личните данни и Хартата на основните права на ЕС.
- Отговорност за наказателно преследване: Държавите членки продължават да водят разследвания, да повдигат обвинения и да ръководят съдебните производства.

Ключов извод: Регламентът 2025/2611 укрепва капацитета на Европол за координация, оперативна подкрепа и обмен на информация при трансгранични случаи на контрабанда и трафик, като същевременно запазва националния контрол и гаранциите за правата на човека.

Заклучение

Новият регламент, който във финалната си версия се съобразява и с опасенията на организациите на гражданското общество, е премерен и балансиран отговор на необходимостта Европол да разполага с



Обобщение на промените за Европол

АСПЕКТ	ПРЕДИ РЕГЛАМЕНТ 2025/2611	СЛЕД РЕГЛАМЕНТ 2025/2611
Мандат на Европол	Широка подкрепа за тежки трансгранични престъпления и тероризъм	Изрична подкрепа за борба с контрабандата на мигранти и трафика на хора
Оперативна роля	Основно аналитична и координационна	По-активна оперативна подкрепа в рамките на законовите ограничения
Обмен на информация	Доброволен и общ	Подобрен, структуриран и задължителен за определени видове данни
Специализиран център	Няма конкретен център	Създаден е постоянен Европейски център срещу контрабандата на мигранти (ECAMS)
Обработка на биометрични данни	Ограничена	Разширена с гаранции за защита на данните (необходимост, пропорционалност, спазване на стандартите на ЕС)
Функции за подкрепа	Стратегически и координационни	Стратегически+оперативни+технически+съдебно-експертни



по-ефективни оперативни инструменти в условията на нарастващи трансгранични заплахи. Законодателят съзнателно запазва съществуващата строга рамка за защита на данните, включително по отношение на биометричните данни, като не отслабва действащите гаранции, а дори въвежда допълнителни предпазни механизми. Текстът на регламента не променя стандартите за защита, които агенцията е длъжна да спазва. Вместо това той осигурява допълнителни ресурси и инструменти, при запазване на действащия надзор и контрол.

Регламентът може да бъде оценен като разумен компромис между две ключови цели: от една страна, укрепване на оперативния капацитет на Европол като силна правоохранителна агенция на ЕС, а от друга – гарантиране на високо ниво на защита на личните данни и основните права. Именно този баланс ще бъде определящ за практическото прилагане и обществената легитимност на реформата.

Регламент 2025/2611 представлява стратегическо надграждане на капацитета на Европол:

- По-структурирана и активна роля в трансграничните операции срещу контрабандата на мигранти и трафика на хора;
- По-бърз, задължителен и систематизиран обмен на информация;
- Постоянна експертиза чрез Европейския център срещу контрабандата на мигранти;
- Увеличен капацитет за обработка на данни и аналитична подкрепа, с гаранции за защита на правата на човека.

В същото време се запазва националният контрол върху разследванията, наказателното преследване и правомощията за арести. Така Европол се превръща в ключов, надежден и интегриран партньор за държавите членки в борбата с трансграничната престъпност.



Източници:

- 1) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202502611
- 2) [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/765777/EPRS_STU\(2025\)765777_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2025/765777/EPRS_STU(2025)765777_EN.pdf)
- 3) https://sieps.se/media/qedbmd5f/2025_6epa.pdf
- 4) (The Facilitation Proposal: Assessing the EU's response to the smuggling of migrants Gabriella Sanchez)
- 5) <https://eucrim.eu/news/edps-raises-concerns-over-planned-police-cooperation-in-migrant-smuggling/>
- 6) https://protectnotsurveil.eu/uploads/ProtectNotSurveil-Europol_Paper.pdf - A position paper on the European Commission's proposal for a Regulation to enhance Europol's support in 'preventing and fighting migrant smuggling' STOPPING THE UNFETTERED EXPANSION OF EUROPOL'S DIGITAL SURVEILLANCE POWERS AGAINST MIGRANTS
- 7) <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-serious-and-organised-crime-centre-esocc/european-migrant-smuggling-centre-emsc>

Тази аналитична статия е създадена в рамките на проект „Укрепване на капацитет, обмен на опит и изследователска дейност в сферата на сигурността“, с номер BG65ISPR001-3.004-0002, по договор № 812108-68-02.10.2024, финансиран по Програмата на Република България по фонд „Вътрешна сигурност“ за периода 2021 – 2027 г.

Цялата отговорност за съдържанието на материала е на неговия автор и фондация „Европейски институт“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на ЕС и Отговорния управляващ орган.



ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА ТРАФИКА НА ХОРА: НОВОВЪЗНИКВАЩИ РИСКОВЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОТГОВОРИ И ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Антоанета Василева



1. Въведение

Трафикът на хора днес е широко признат като една от най-сериозните и доходоносни форми на организирана престъпност, нареждаща се до трафика на наркотици и оръжие, с приблизителни годишни печалби, достигащи около 31 милиарда евро. В продължение на години редица държави отричаха съществуването на съвременни форми на робство или подценяваха техните последици. Днес обаче повече от 180 държави в света признават трафика на хора като системен проблем и са приели законодателни мерки, насочени към неговото криминализиране и предотвратяване.

Въпреки тези усилия, трафикът на хора с различни форми на експлоатация продължава да се развива и процъфтява - сексуална експлоатация, трудова експлоатация, принудително извършване на престъпления, отнемане на органи и др. Престъплението влияе върху миграционните процеси, поражда нови предизвикателства пред сигурността в Европейския съюз и води до сериозни икономически и социални последици за жертвите. Еволюиращият характер на това престъпление все повече поставя под въпрос ефективността на традиционните подходи, тъй като трафикът се осъществява през граници, икономически сектори и правни режими, като често използва пропуски в законодателните и институционалните рамки.

Бързото развитие и широкото разпространение на информационните и комуникационните технологии — и конкретно интернет — въведоха ново измерение в трафика на хора. Дигиталните технологии оказват влияние върху всички етапи на престъплението — от набиране и експлоатация до контрол, превенция и противодействие. Макар интернет да осигурява бърза, достъпна и дори евтина комуникация независимо от географското местоположение, през последните петнадесет години Мрежата демонстрира и значителен потенциал да улеснява престъпна дейност по безпрецедентен начин.



Днес трафикантите разполагат с високоефективни, често анонимни и в голяма степен нерегулирани дигитални инструменти, които позволяват целенасочено набиране, експлоатация и контрол върху жертвите в широк мащаб. Онлайн средата предоставя безпрецедентни възможности, които бързо бяха използвани от извършителите. Организираните престъпни групи, както и отделни извършители, все по-често използват дигитални платформи за набиране, рекламиране и експлоатация на жени и деца. По сходен начин агенции за работа, брачни посреднически услуги и модни агенции често се използват като средство за привличане на потенциални жертви на съвременни форми на експлоатация.

Чат стаи, специализирани уебсайтове, криптирани комуникационни канали и в някои случаи т.нар. тъмна мрежа (Dark Web)¹ се използват за идентифициране и набиране на жертви, като значително увеличават излагането на деца и млади хора на риск от експлоатация и усилват съществуващите уязвимости. Дигиталната среда не само разширява мащаба на потенциалната виктимизация, но и създава нови форми на уязвимост, свързани с онлайн поведение, видимост и модели на взаимодействие. Тези процеси не само променят профила на трафикантите и жертвите, но и трансформират начина на действие на мрежите на трафикантите, като едновременно с това усложняват разкриването и разследването на престъплението, и защитата на жертвите.

В отговор на тези процеси международните и европейските правни и политически рамки постепенно започнаха да отчитат ролята на технологиите в улесняването на трафика на хора. Въпреки това, продължава да съществува значителна разлика между законодателството, политиките и оперативната реалност. Институционалните практики, разследващите инструменти и системите за подкрепа на жертвите често изостават спрямо форми на експлоатация, които са децентрализирани, транснационални и се осъществяват чрез диги-



тални технологии. В резултат на това трафикът на хора, улеснен чрез технологии, често остава недоразпознат, недостатъчно разследван и неадекватно обхванат от съществуващите механизми за закрила.

Настоящата статия разглежда как дигитализацията променя трафика на хора като трансформира на профила на трафикантите и жертвите, изменя начините на извършване на престъплението и поставя на нови предизвикателства пред институциите и политиките, като същевременно създава нови аспекти и задълбочава вече съществуващата уязвимост на хората към експлоатация в дигитална среда. На основата на качествен анализ, базиран на експертен опит, наблюдение на политики и институционална практика, статията откроява ключови предизвикателства при разкриването, идентифицирането и защитата на жертвите в случаи на трафик, улеснен чрез технологии. Тя също така разглежда нововъзникващи глобални тенденции и добри практики, и формулира препоръки за политики, насочени към изграждане на координирани, постоянно адаптиращи се и ориентирани към жертвите подходи в условията на все по-дигитализирана среда.



2. Концептуална и правна рамка

Трафикът на хора се дефинира в международното право като процес, включващ набиране, транспортиране, прехвърляне, укриване или приемане на лица, чрез заплахата, сила, принуда, измама или злоупотреба с власт, с цел експлоатация. Макар основните елементи да остават непроменени, контекстът, в който се осъществява трафикът на хора, се е променил съществено с навлизането на дигиталните технологии във всички етапи на престъплението.

Нарастващото използване на съвременните технологии при трафика на хора следва да се разглежда в по-широкия контекст на дигитализацията, която надхвърля простото прилагане на технически инструменти. Дигитализацията представлява системна интеграция на дигитални технологии в социалните, икономическите и институционалните процеси, която променя начина, по който се осъществяват взаимодействията, организират се услугите и се координират дейности дори през географските граници. Тя обхваща не само интернет и дигиталните комуникационни средства, но и нарастващата употреба на онлайн платформи, системи, базирани на данни, автоматизирани процеси и дигитална инфраструктура в ежедневието. В този смисъл дигитализацията отразява по-дълбоки структурни трансформации, засягащи властовите и йерархичните отношения, достъпа до информация и организацията на труда и пазарите, с пряко отражение върху начина, по който трафикантите действат, как жертвите биват набирани, контролирани и експлоатирани, както и как правоприлагащите органи откриват, разследват и реагират на престъпления, свързани с трафик на хора.

В контекста на трафика на хора дигитализацията не следва да се разбира като възникване на нов вид престъпление, а като хоризонтален фактор, който променя начина, по който се извършват съществуващите престъпни дейности. Онлайн платформи, социални мрежи, приложения за съобщения и дигитални платежни системи



все по-често посредничат при набиране, комуникация, контрол и експлоатация. В резултат на това трафикът на хора става по-малко видим, все по-децентрализиран и по-труден за разкриване чрез традиционните оперативни и институционални механизми.

Международните и европейските правни рамки постепенно започнаха да отчитат ролята на технологиите в улесняването на престъпления, свързани с трафик на хора. Инструменти като Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора и съответните директиви на Европейския съюз предоставят всеобхватна дефиниция на трафика и установяват задължения, свързани с превенцията, защитата на жертвите и наказателното преследване. По-новите политически документи и стратегии все по-често разглеждат онлайн набирането, дигиталното посредничество и необходимостта от засилено сътрудничество с технологичния сектор.

На европейско ниво правната и политическата рамка, свързана с онлайн вредите за деца и отговорността на платформите, също се разви значително, което допринася за подобряване на противодействието на експлоатацията, свързана с трафик на хора. Инструменти като Конвенцията на Съвета на Европа за защита на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция Ланзароте)², наред със законодателството на ЕС относно материали със сексуално насилие над деца (CSAM), установяват задължения, свързани с превенция, откриване и защита на жертвите в дигитална среда. Приетият през 2022 г. Регламент за цифровите услуги (Digital Services Act) въвежда хоризонтални правила относно отговорността на платформите, оценката на риска и модерирването на съдържание, включително по отношение на системни рискове за основните права. Паралелно с това предложението за регламент за предотвратяване и борба със сексуалното насилие над деца (COM(2022) 209 final) отразява текущите усилия за засилване на механизмите за откриване и докладване на онлайн сексуална експлоатация. Макар тези рамки да не са насочени изрично към трафика на хора, те все по-силно



оформят регулаторната среда, в която се развива експлоатацията, улеснена чрез технологии, особено в случаи, свързани с деца и злоупотреби, осъществявани чрез платформи.

Въпреки това, независимо от нарастващото признаване на ролята на дигиталните технологии в улесняването на дейности, свързани с трафик на хора, съществуващите рамки до голяма степен остават технологично неутрални в своя оперативен дизайн. Правните дефиниции се фокусират върху действията, средствата и целите, но предоставят ограничени насоки относно това как тези елементи се проявяват в дигитална среда. В резултат на това трафикът на хора, улеснен чрез технологии, често остава недоразпознат или неправилно класифициран в рамките на установените правни категории, особено когато експлоатацията се осъществява чрез платформи, комуникация, позволяваща анонимност, или чрез дигитални услуги, функциониращи в различни юрисдикции.

От концептуална гледна точка, трафикът на хора, улеснен чрез технологии, се пресича с по-широки категории киберпрестъпност, като същевременно запазва своята специфика, свързана с принуда, експлоатация и продължителен контрол върху жертвите. За разлика от самостоятелните киберпрестъпления, трафикът на хора включва устойчиви взаимоотношения между извършители и жертви, които все по-често се поддържат чрез дигитални средства. Това размиване на границите усложнява класификацията, разследването и събирането на данни и допринася за неравномерни реакции в различните юрисдикции.

От гледна точка на политиките, основното предизвикателство не е липсата на правни инструменти, а разрывът между формалното признаване и практическото прилагане. Макар правните и стратегическите рамки да отчитат дигиталните рискове, институционалният капацитет, разследващите инструменти и механизмите за подкрепа на жертвите често изостават спрямо реалностите на онлайн



експлоатацията. Ефективното противодействие на трафика на хора, улеснен чрез технологии, изисква не само спазване на правните изисквания, но и адаптивни интерпретации, оперативни насоки и засилена координация между органите на наказателното правосъдие, социалните услуги и дигиталните платформи, както и по-добро разпознаване на пресечните точки между трафика на хора и други форми на киберпрестъпност, които все по-често се преплитат в дигиталната среда.



3. Методология и аналитичен подход

Настоящата статия прилага качествен, експертно-базиран аналитичен подход за изследване на въздействието на дигитализацията върху трафика на хора. Макар да не представлява първично емпирично изследване, анализът се основава на съчетание от наблюдение на политики, преглед на налични качествени и количествени данни, институционално взаимодействие и дългогодишна професионална практика в областта на борбата с трафика на хора, закрилата на децата, дигиталната и онлайн безопасност. Този подход позволява задълбочено разглеждане на нововъзникващи тенденции, оперативни предизвикателства и институционални реакции, включително динамики и модели, които често остават недостатъчно отразени или изцяло незабелязани в количествените данни.

Анализът се основава на преглед на международни и европейски правни и политически инструменти, стратегически документи и тематични доклади, свързани с трафика на хора, онлайн експлоатацията и управлението на платформите. Особено внимание е отделено на инструментите и насоките, разработени в рамките на Съвета на Европа и Европейския съюз, както и на развиващите се регулаторни инициативи, свързани с цифровите услуги и защитата на децата онлайн.

Освен това, статията се основава на изводи, произтичащи от пряко взаимодействие с национални органи, правоохранителни структури, представители на съдебната власт, услуги за подкрепа на жертви и организации на гражданското общество, ангажирани с превенцията на трафика, идентифицирането и защитата на жертвите. Тези изводи отразяват практически предизвикателства при разкриването, разследването и наказателното преследване на трафик, улеснен чрез технологии, както и при предоставянето на помощ на жертви, чиято експлоатация се осъществява или е подпомагана чрез дигитални средства.



Аналитичният подход е тематичен и ориентиран към проблемите, като се фокусира върху това как дигитализацията променя профилите на трафикантите и жертвите, трансформира начина на извършване на престъплението, създава и задълбочава уязвимости към експлоатация и влияе върху институционалния капацитет на различните етапи от противодействието на трафика на хора. Макар анализът да е предимно качествен и илюстративен, той цели да идентифицира модели, хоризонтални взаимовръзки и системни предизвикателства, които имат значение в различни юрисдикции, а не да оценява отделни случаи.

Накрая, статията отчита ограниченията, присъщи на експертно-базирания качествен анализ. Изводите не претендират за изчерпателност или статистическа представителност, а имат за цел да допринесат към текущите политики и професионалния дебат чрез открояване на ключови пропуски, нововъзникващи рискове и добри практики в противодействието на трафика на хора, улеснен чрез технологии.



4. Дигитализация на трафика на хора: предизвикателства в практиката

Дигитализацията фундаментално промени начина, по който трафикът на хора се организира, извършва и поддържа в практиката. При различните форми на експлоатация дигиталните технологии все по-често посредничат във взаимодействието между трафикантите, жертвите и трети лица, като оказват влияние върху стратегиите за набиране, механизмите за контрол и генерирането на печалби. Тези промени не заменят традиционните форми на трафик, а съществуват паралелно с тях и ги усилват, създавайки хибридни модели на експлоатация, които съчетават онлайн и офлайн елементи, включително случаи, при които жертвите се набират чрез социални мрежи или онлайн платформи и впоследствие се експлоатират в реална среда, както се посочва и в констатациите от четвъртия кръг на оценка на Експертната група за борба с трафика на хора ГРЕТА, към Съвета на Европа (GRETA, CoE).

От оперативна гледна точка дигитализацията въвежда редица практически предизвикателства за превенцията, разкриването и защитата на жертвите. Дейностите, свързани с трафик, все по-често са децентрализирани, фрагментирани между множество платформи и юрисдикции и интегрирани в легитимни онлайн услуги, което затруднява установяването на отговорност и предприемането на навременни действия. В същото време дигиталната среда променя рисковете, уязвимостта на потребителите и властовите асиметрии, като влияе както върху поведението на извършителите, така и върху преживяванията на жертвите. Следващите раздели разглеждат тези предизвикателства чрез анализ на това как дигитализацията трансформира профилите на трафикантите и жертвите, променя начина на извършване на престъплението и усложнява процесите на разкриване, идентифициране и доказване в практиката.



4.1. Дигитализация на профила на трафикантите

Дигитализацията значително промени профила на извършителите на трафик на хора, като улесни навлизането в тази престъпна дейност, но същевременно създаде нови форми на организация и контрол. Докато традиционно трафикът се свързваше със структурирани престъпни мрежи, изискващи физическа близост, логистичен капацитет и пряк контакт с жертвите, дигиталната среда все по-често позволява на извършителите да действат дистанционно, анонимно и “под радара”. Тази трансформация разширява спектъра от участници в трафика на хора — от организирани престъпни групи, които адаптират дейността си към онлайн среда, до по-малки или индивидуални извършители, които използват възможностите на дигиталните платформи.

Особено при случаи на сексуална експлоатация профили в социалните мрежи, приложения за съобщения и съдържание, публикувано в платформи, се използват за рекламиране на жертвите, представяне на изображения или видеа и сигнализиране за „наличност“ към потенциални клиенти чрез различни социални мрежи, платформи за стрийминг на живо и споделяне на съдържание, включително такива, които позволяват директно взаимодействие и генериране на доходи³. Тези дигитални „каталози“ позволяват на трафикантите да достигат до широка аудитория с минимални разходи, бързо да актуализират съдържанието и да го адаптират към различни пазари, като същевременно прикриват експлоатационния характер на дейността.

Дигитализацията променя и набора от умения, необходими за извършване на дейности, свързани с трафик. Освен традиционните форми на принуда и контрол, трафикантите все по-често разчитат на дигитални компетентности, включително умения за навигация в социалните мрежи, използване на алгоритмите на платформите, управление на множество онлайн идентичности и работа с крипто-



рани комуникационни инструменти. Уменията, свързани с онлайн маркетинг, изграждане на визуално съдържание, ангажиране на аудитория и извършване на финансови трансакции чрез дигитални платежни системи, се превръщат в неразделна част от тези дейности. В този контекст трафикът на хора все по-често се преплита с практики, характерни за инфлуенсър културата, онлайн рекламата и платформено базираната икономика.

В същото време дигиталната среда позволява фрагментиране и децентрализация на дейностите, свързани с трафик. Задачи като набиране, рекламиране, комуникация с клиенти, финансово управление, контрол и наблюдение на жертвите могат да бъдат разпределени между различни платформи или делегирани на посредници, което намалява необходимостта от пряко участие и ограничава риска от разкриване. В някои случаи извършителите действат изцяло дистанционно, координирайки експлоатацията през граници без физическо присъствие в държавата, където тя се осъществява, като същевременно поддържат контрол чрез постоянна дигитална комуникация, наблюдение и принудителни онлайн практики. Това разпределение на ролите затруднява идентифицирането на йерархични структури и поставя под въпрос традиционните индикатори за организирана престъпна дейност.

Дигиталните инструменти все по-често се използват и за осъществяване на нови, по-малко видими форми на принуда и контрол върху жертвите. Дигиталните форми на принуда, включително заплахи за разкриване, изнудване и злоупотреба с интимни изображения или лични данни, все по-често заместват или допълват физическата сила. В същото време постоянният мониторинг чрез приложения за съобщения, функции за споделяне на местоположение и манипулиране на онлайн идентичности позволява устойчив контрол върху поведението и движението на жертвите. Записани изображения, видеа или лични данни често се използват за засилване на зависимостта и подчинението, особено в случаи, свързани



със сексуална експлоатация и деца. Тези механизми са устойчиви, мащабни и трудни за разкриване, като същевременно оставят ограничени физически доказателства.

Накрая, дигитализацията на профила на извършителите допринася за все по-тясното преплитане на трафика на хора с други форми на онлайн престъпност. Извършителите често действат в припокриващи се среди с лица, участващи в онлайн сексуална злоупотреба, измами или други форми на киберпрестъпност, което размива границите между различните категории престъпления. Това увеличава риска случаите на трафик да бъдат неправилно квалифицирани или разглеждани изолирано, вместо да бъдат разпознати като част от продължителен процес на експлоатация

Като цяло, развитието на профила на трафикантите отразява преход от видими, локално обвързани структури към по-гъвкави, дигитално компетентни и адаптивни форми на престъпна дейност. Разбирането на тези промени е ключово за разработване на ефективни стратегии за превенция, разкриване и разследване на случаи на трафик на хора, улеснен чрез технологиите.

4.2. Дигитализация на профила на жертвите

Дигитализацията оказва съществено влияние върху профила на жертвите на трафик на хора, като променя моделите на уязвимост, начините на попадане в трафик и възможностите за самоидентификация. Онлайн средата все по-често се превръща в първата точка на контакт между трафикантите и жертвите, особено при деца и млади хора, но също така и при възрастни, търсещи работа, приятелски или интимни взаимоотношения или възможности за миграция. В резултат на това виктимизацията често започва в привидно легитимни или познати дигитални пространства, като се размиват границите между доброволното онлайн участие и експлоатацията.

Дигиталните платформи улесняват целенасоченото набиране,



като позволяват на трафикантите да идентифицират и достигат до различни хора въз основа на възраст, пол, местоположение, социално-икономически статус, миграционен статус или заявени интереси. Профилите в социалните мрежи, онлайн общностите и приложенията за съобщения предоставят достъп до значителен обем лична информация, голяма част от която се споделя доброволно от потребителите, които не осъзнават потенциалните негативни последици в дългосрочен план. Възприеманата анонимност и усещането за сигурност в онлайн средата могат да намалят индивидуалната предпазливост, като водят до споделяне на лични данни, изображения, предпочитания и уязвимости, които допринасят за изграждането на видим дигитален профил. Този самогенериран дигитален отпечатък оформя начина, по който хората се възприемат от другите, и може неволно да увеличи тяхната уязвимост към лица, търсещи потенциални жертви. Трафикантите използват тази информация, за да адаптират стратегиите си за набиране, да изградят доверие и постепенно да въвлечат жертвите в зависимост и експлоататорски отношения. В този процес често се прилагат манипулативни техники, включително емоционално въздействие, създаване на привидна близост и доверие, както и въвличане на жертвите в създаване или споделяне на интимно съдържание, което впоследствие може да бъде използвано за изнудване и контрол. В този контекст процесите на груминг могат да се развиват продължително във времето и през множество платформи, което ги прави особено трудни за разпознаване и прекъсване.

Дигитализацията на процеса на набиране допринася и за промени в начина, по който жертвите възприемат собственото си участие и навлизане в експлоатация. В някои случаи хората първоначално възприемат участието си като доброволно, като приключение или нещо временно, особено когато експлоатацията е представена като работа, самостоятелна дейност или онлайн активност. Това е особено видимо при случаи на сексуална експлоатация, осъществявана чрез дигитални платформи, където границата между създаване на



съдържание, комерсиален секс и експлоатация може да изглежда размита. Тези динамики могат да забавят, изкривят или дори да предотвратят самоидентифицирането като жертва, като по този начин намаляват вероятността за търсене на помощ или включване в механизми за подкрепа.

Дигиталната среда създава специфични условия, при които жертвите развиват форми на зависимост и подчинение, които са по-малко видими, но също толкова въздействащи и принудителни. Постоянната онлайн комуникация, възможността за непрекъснато наблюдение и заплахата от разпространение на интимни изображения, видеа или лична информация засилват усещането за страх, срам и изолация. За много жертви, особено деца и млади хора, преживяването на експлоатацията се съчетава с объркване, чувство за вина и постепенно нормализиране на ситуацията, което допълнително затруднява разпознаването ѝ като насилие. В този контекст жертвите често не се самоидентифицират като такива, изпитват силни притеснения от разкриване и срещат сериозни вътрешни бариери при търсенето на помощ или противопоставянето на извършителя.

Дигитализацията влияе и върху видимостта и идентифицирането на жертвите от страна на институциите и услугите за подкрепа. Жертвите, чиято експлоатация се осъществява предимно онлайн, може да имат ограничен физически контакт с извършителите, да не бъдат държани на едно конкретно място и да не отговарят на класическите индикатори за трафик на хора. Често дори да не знаят със сигурност кой ги експлоатира. Това поставя предизвикателства пред утвърдените практики за идентификация и увеличава риска жертвите да останат неразпознати или престъплението срещу тях да бъде неправилно класифицирано, особено когато експлоатацията се преплита с други форми на онлайн злоупотреба или неформална икономическа дейност.



В обобщение, дигитализацията на профила на жертвите отразява преход към по-малко видими, по-фрагментирани и често вътрешно нормализирани форми на експлоатация. Разбирането на начина, по който дигиталната среда оформя уязвимостта, автономността и контрола, е от съществено значение за разработването на ефективни мерки за превенция, идентифициране и подкрепа, съобразени с реалния опит на жертвите в случаите на трафик на хора, улеснен чрез технологии.

4.3. Modus Operandi на трафика на хора, улеснен от технологиите

Дигитализацията трансформира начина на извършване (modus operandi) на трафика на хора, като позволява експлоатацията да се осъществява чрез обичайни онлайн дейности и услуги. Вместо да разчита единствено на физическо придвижване или задържане, трафикът, улеснен чрез технологии, често се развива като поредица от дигитално медиирани действия, обхващащи множество платформи, юрисдикции и етапи на експлоатация. Експертната група за борба с трафика на хора (ГРЕТА)⁴ към Съвета на Европа, отбелязва, че информационните и комуникационните технологии (ИКТ) се използват във всички етапи на процеса на трафик — особено при набирането и контрола на жертвите — като същевременно подчертава, че наличната доказателствена база исторически е фрагментирана и неравномерна между различните държави.

Набирането все по-често започва в онлайн среда, включително чрез социални мрежи, приложения за съобщения, платформи за запознанства и онлайн обяви за работа. Мониторингът и изследванията на ГРЕТА показват, че набирането чрез социални мрежи и приложения за запознанства е повтарящ се модел, като ИКТ улесняват идентифицирането, локализирането и осъществяването на контакт с потенциални жертви. Европол също отбелязва, че трафикът



на хора все повече се развива като „бизнес модел“, в който онлайн компонентът е съществена част от начина на действие на извършителите, позволявайки им да действат зад „виртуален щит“, като същевременно оставят дигитални следи. С течение на времето трафикантите обикновено преместват комуникацията от публични или полу-публични пространства към частни или криптирани канали, което затруднява ранното разкриване и ограничава ефективността на изолирани интервенции.

Самата експлоатация също все по-често се осъществява чрез дигитални средства. При случаи на сексуална експлоатация жертвите могат да бъдат принуждавани да създават изображения, видеа или съдържание на живо (live-stream), докато трафикантите контролират разпространението, „рекламирането“, ценообразуването и взаимодействието с клиенти. Изследване на ГРЕТА към Съвета на Европа отбелязва, че ИКТ се използват не само за набиране, но и за упражняване на контрол и натиск върху жертвите, включително чрез поддържане на контакт дори след напускане на експлоатацията с цел сплашване и възпрепятстване на сигнализирането. Технологии влияят и върху динамиката на трудовата експлоатация чрез дигитална координация, дистанционен контрол и посредничество чрез платформи, особено в неформални или несигурни форми на заетост — процеси, които ICAT определя като част от по-широки технологично обусловени промени в тенденциите, предизвикателствата и възможностите, свързани с трафика.

Механизмите за контрол при трафика, улеснен чрез технологии, все по-рядко се основават на физическо задържане и все по-често на психологически натиск, наблюдение и дигитална зависимост. Постоянната свързаност позволява наблюдение в реално време чрез приложения за съобщения, функции за споделяне на местоположение и непрекъсната дигитална комуникация. Заплахите, свързани с разпространение на интимни изображения или лични данни, функционират като средство за принуда, засилвайки страха и подчине-



нието — динамики, които съответстват на анализа на ГРЕТА относно контрола, осъществяван чрез ИКТ.

Дигитализацията съществено променя и трафика с цел принудително извършване на престъпления — област, която все по-често се откроява както от разследващите органи, така и от мониторинговите механизми. Данните на Европол и ГРЕТА показват, че деца и уязвими възрастни все по-често се набират онлайн за дейности като принудителни кражби, участие в разпространение на наркотици, злоупотреби със социални помощи, онлайн измами и други форми на криминална експлоатация, често чрез социални мрежи, приложения за съобщения или онлайн игри. Дигиталните инструменти позволяват дистанционно даване на инструкции, наблюдение и контрол, като дават възможност на трафикантите да управляват престъпната дейност, минимизирайки директния контакт и риска от разкриване. ГРЕТА отбелязва, че дигиталната комуникация се използва за поддържане на постоянен контрол върху жертвите, даване на инструкции, наблюдение на „изпълнението“ и налагане на подчинение чрез заплахи, манипулиране на дългове или злоупотреба с лични данни. ICAT допълва, че технологиите позволяват бързо адаптиране и мащабиране на трафика с цел криминална експлоатация, като същевременно допринасят за погрешното третиране на жертвите като извършители. Тези дигитално медиирани процеси усложняват разкриването и идентифицирането на жертвите, тъй като експлоатираните лица често се възприемат предимно като извършители, което води до неразпознаване на жертвите и ограничен достъп до защита и подкрепа.

Дигитализацията допълнително размива границите между сексуалната експлоатация на деца, нарастващото разпространение на материали със сексуално насилие над деца (CSAM) и трафика на деца с цел сексуална експлоатация. Европол последователно отчита значително увеличение на онлайн сексуалната експлоатация на деца, включително съдържание, създадено от самите деца при условия



на принуда, манипулация или груминг. Макар този тип съдържание често да се разглежда основно в рамките на сексуалното насилие над деца, ГРЕТА подчертава, че тези процеси често се преплитат с трафик, особено когато създаването, разпространението или монетизирането на изображения и видеа се организира или контролира от трети лица. В случаи на трафик, улеснен чрез технологии, самогенерираното съдържание може да се превърне във входна точка към продължителна експлоатация, като впоследствие се използва за контрол, изнудване или многократна злоупотреба от различни извършители. Тези припокриващи се динамики поставят под въпрос традиционните правни и оперативни разграничения между престъпления, свързани с онлайн сексуалната експлоатация на деца и трафика на хора, увеличавайки риска от фрагментирани реакции, неправилна класификация и недостатъчно разпознаване на специфичните нужди от закрила на децата жертви на трафик.

Финансовите потоци, свързани с трафика, също се влияят от дигитализацията. Европол подчертава, че ключови елементи от престъпните процеси все по-често се преместват онлайн, включително платежните системи, като дигитализацията подпомага скоростта, обхвата и прикриването при тежката и организирана престъпност. В контекста на трафика това се изразява в по-широко използване на онлайн транзакции, плащания чрез платформи и разпокъсване на финансовите потоци през различни държави, което създава сериозни практически затруднения за финансовите разследвания и отнемането на активи.

В обобщение, начинът на извършване на трафика, улеснен чрез технологии, отразява преход към по-децентрализирани, адаптивни и устойчиви форми на експлоатация. ГРЕТА подчертава необходимостта правоохранителните органи и системите на наказателното правосъдие да се адаптират към тези структурни промени в начина, по който хората взаимодействат и как се осъществява трафикът, докато Европол акцентира върху нарастващата централна роля на он-



лайн компонентите в тези дейности. Разбирането на тези развиващи се модели е от ключово значение за разработването на ефективни разследващи стратегии, прекъсването на експлоататорските мрежи и своевременното идентифициране и защита на жертвите на практика. Последните данни на Нидерландския национален докладчик по трафика на хора и сексуалното насилие над деца допълнително подчертават нарастващото участие на деца в криминална експлоатация и ролята на онлайн средата при набирането и контрола.

Нарастващото припокриване между трафика на хора, сексуалната експлоатация на деца и престъпленията, свързани с материали (снимки и видео) съдържащи сексуална експлоатация, поставя по-широки въпроси относно адекватността на съществуващите правни и оперативни подходи към класификацията и разследването на престъпления в дигитална среда. Макар тези престъпления да се регулират от различни правни рамки, дигитализацията размива традиционните граници между тях, създавайки ситуации, при които един случай може едновременно да включва елементи на трафик, онлайн сексуална злоупотреба и създаване или разпространение на материали съдържащи сексуална експлоатация на деца. На практика това често води до разследващи стратегии, които приоритизират престъплението, което е по-лесно за доказване или по-вероятно да доведе до успешна присъда, вместо да отразяват пълния обхват на експлоатацията. Това повдига ключови въпроси дали е необходимо допълнително развитие на правните рамки или дали следва да се постави по-силен акцент върху гъвкави, ориентирани към жертвите и интегрирани разследвания, които позволяват паралелно разглеждане на множество престъпления. Преодоляването на подходи, изискващи избор на едно престъпление, и преминаването към признаване на съвместното съществуване на различни форми на експлоатация в рамките на един случай, може да се окаже ключово за гарантиране на отчетност, избягване на фрагментирани производства и осигуряване на цялостна защита на жертвите.



4.4. Предизвикателства при разкриването, идентифицирането и доказването на престъплението

Дигитализацията на трафика на хора въведе съществени предизвикателства пред разкриването, идентифицирането и събирането на доказателства, като разкри ограниченията на традиционните разследващи подходи, основани на физически индикатори, териториално присъствие и линейни наративи за престъплението. Трафикът, улеснен чрез технологии, често е децентрализиран, транснационален и интегриран в легитимни онлайн среди, което затруднява ранното му разпознаване и установяването на ясни връзки между извършители, жертви и експлоатацията.

Едно от основните предизвикателства е идентифицирането на жертвите. Жертвите, чиято експлоатация се осъществява чрез дигитални платформи, може да не бъдат физически задържани, да имат ограничен пряк контакт с трафикантите и да не се самоопределят като жертви, особено когато експлоатацията е представена като доброволна онлайн дейност или неформална заетост. Както подчертава ГРЕТА, случаите на трафик, улеснен чрез технологии, често остават недостатъчно идентифицирани, като жертвите остават невидими за институциите или се класифицират като други форми на злоупотреба или престъпна дейност. Този риск е особено висок при деца и при жертви, експлоатирани с цел принудително извършване на престъпления, които често се третират от разследващите предимно като извършители, а не като жертви на престъпление.

Разкриването допълнително се усложнява от това, че дигиталните доказателства са разпръснати между различни платформи и услуги, често в различни юрисдикции. Дейностите, свързани с трафик, могат да бъдат разпределени между множество онлайн услуги, включително социални мрежи, приложения за съобщения, платежни системи и облачни услуги, често разположени в различни юрисдикции. Европол многократно подчертава, че макар дигитализацията да оставя



използваеми данни и следи, достъпът до тях, тяхното съхраняване и свързване остават оперативно сложни. Забавянията при запазването на данни, трудностите при трансграничното сътрудничество и непоследователната реакция на платформите могат съществено да възпрепятстват разследванията.

Предизвикателствата, свързани с доказването, са тясно свързани и с класификацията на престъпленията. Когато даден случай включва припокриващи се елементи на трафик, сексуална експлоатация, престъпления, свързани с онлайн сексуална експлоатация на деца, или принудително извършване на престъпления, разследващите стратегии често приоритизират престъплението, което се възприема като по-лесно за доказване или по-вероятно да доведе до осъдителна присъда. Макар тези решения да са продиктувани от практически съображения, те крият риск от стесняване на доказателствения обхват, фрагментиране на случаите и прикриване на продължителния характер на експлоатацията. ГРЕТА отбелязва, че трафикът, улеснен чрез технологии, често остава недостатъчно отразен в наказателните производства, отчасти поради трудности при достигане на доказателствения праг за специфичните състави на трафик в дигитална среда.

Оценката на принудата, контрола и експлоатацията поставя допълнителни предизвикателства в онлайн среда. Дигиталните форми на контрол — като постоянна комуникация, наблюдение, заплахи за разпространение на съдържание или злоупотреба с интимни изображения — може да са по-малко видими от физическото насилие, но са също толкова ефективни. Въпреки това тези форми на принуда невинаги се разпознават адекватно в рамките на съществуващите доказателствени подходи, особено когато правните тълкувания продължават да поставят акцент върху физическите индикатори за сила или задържане. Това може да доведе до подценяване на вредата и до неправилна правна квалификация на престъплението.



Накрая, институционалният капацитет и експертизата играят решаваща роля. Ефективното разкриване и разследване на трафика, улеснен чрез технологии, изисква специализирани умения в областта на дигиталната криминалистика, онлайн разследванията и взаимодействието с платформи, както и устойчиво сътрудничество между правоохранителните органи, прокуратурата, услугите за подкрепа на жертви и технологичните компании. Както ГРЕТА, така и Европол подчертават, че пропуските в обучението, ресурсите и междуйнституционалната координация продължават да ограничават способността на институциите да реагират ефективно на дигитално медираните форми на трафик.

В обобщение, тези предизвикателства показват, че дигитализацията не просто добавя допълнителна сложност към съществуващите случаи на трафик, а фундаментално променя условията, при които експлоатацията се разкрива, разследва и преследва наказателно. Преодоляването им изисква адаптивни разследващи практики, гъвкави правни интерпретации и интегрирани подходи, способни да обхванат пълния обхват на експлоатацията в случаи на трафик, улеснен чрез технологии.



5. Въздействието на дигитализацията върху жертвите

Дигитализацията оказва съществено влияние върху преживяванията на жертвите на трафик на хора, като променя както пътищата им към експлоатация, така и възможностите им да потърсят помощ и да излязат от ситуацията на насилие. Онлайн средата разширява обхвата на действие на трафикантите и увеличава излагането на риск, особено при деца и млади хора, като едновременно с това променя начина, по който жертвите възприемат, преживяват и реагират на експлоатацията.

Интеграцията на дигиталните технологии в ежедневието създава нови пространства, в които уязвимостите могат да възникват и да бъдат използвани, често по начини, които са по-малко видими и по-трудни за разпознаване. Набирането, манипулацията и контролът могат да се осъществяват дистанционно, постепенно и чрез множество платформи, което намалява вероятността жертвите или хората около тях да разпознаят ситуацията като експлоатация в ранен етап. В резултат на това границите между доброволно взаимодействие, рисково поведение и принуда все повече се размиват.

В същото време дигитализацията прави експлоатацията по-устойчива, мащабируема и по-инвазивна. Жертвите могат да бъдат подложени на непрекъснато наблюдение, многократно излагане и постоянно разпространение на съдържание, свързано с експлоатацията, което разширява вредите отвъд непосредствената ситуация на експлоатация. Тези процеси не само задълбочават въздействието върху жертвите, но и затрудняват тяхното дистанциране от ситуацията, търсенето на помощ и възстановяването на автономността.

5.1. Онлайн уязвимост и динамика на експлоатацията

Дигитализацията създава и усилва уязвимостите чрез осигуряване на постоянен достъп до потенциални жертви и възможности за



целенасочено набиране. Онлайн средата позволява събиране и използване на лична информация, модели на поведение и социални връзки, което улеснява изграждането на доверие и постепенно въвличане в отношения на зависимост и експлоатация.

Дигиталните технологии позволяват процесите на манипулация и контрол да се развиват поетапно и в различни онлайн пространства, което затруднява тяхното разпознаване. В този контекст границите между доброволно участие, рисково поведение и експлоатация могат да бъдат неясни, особено когато взаимодействието се възприема като част от нормална онлайн активност.

Дигиталната среда също така създава условия за форми на психологически контрол и зависимост, които са по-малко видими от физическата принуда, но не по-малко ефективни. Манипулацията, емоционалният натиск, заплахите за разкриване и злоупотребата с лични данни могат да създадат устойчив страх и подчинение, дори при липса на пряко физическо насилие. В такива ситуации жертвите могат да изпитват объркване, чувство за вина или намалено възприемане на вредата, което допълнително забавя разпознаването на експлоатацията и търсенето на помощ.

Дигитализацията влияе и върху социалния контекст на експлоатацията. Жертвите могат да останат физически част от своите семейства, общности или социални среди, като едновременно с това бъдат експлоатирани онлайн, което затруднява разкриването на ситуацията от страна на околните. Тази динамика на „скрито на видно място“ ограничава възможностите за външна намеса и засилва изолацията, особено когато жертвите поддържат привидно нормален начин на живот.

В обобщение, преживяванията на жертвите при трафик, улеснен чрез технологии, следва да се разглеждат като комплексни, динамични и често нелинейни. Това изисква подходи, които надхвърлят традиционните индикатори и отчитат специфичните рискове и вреди,



свързани с дигиталната среда. В този контекст укрепването на дигитално-медийната грамотност и устойчивостта сред деца, млади хора и други уязвими групи е ключов елемент от превенцията, като подпомага разпознаването на рисковете, критичната оценка на онлайн взаимодействията и своевременното търсене на подкрепа.

5.2. Рискове от вторична виктимизация и предизвикателства пред закрилата

Дигитализацията създава нови рискове от вторична виктимизация и допълнителни бариери пред идентифицирането и закрилата на жертвите. Постоянството и потенциално неконтролируемостта на разпространение на онлайн съдържание, включително изображения и видеа, могат да доведат до траен страх, срам и психологическа травма, което възпира жертвите да търсят помощ или да сътрудничат на институциите. В много случаи жертвите се опасават, че сигнализирането ще доведе до допълнително разпространение на съдържанието, което засилва мълчанието и нежеланието за разкриване.

В същото време жертвите, чиято експлоатация се осъществява предимно онлайн, често не проявяват традиционните индикатори за трафик. Те може да не са физически задържани, да имат ограничен или никакъв пряк контакт с извършителите и дори да не знаят със сигурност тяхната самоличност. Това затруднява идентифицирането и увеличава риска жертвите да останат неразпознати или да бъдат неправилно класифицирани в рамките на наказателното правосъдие.

Дигитализацията влияе и върху естеството на доказателствата и тяхното използване в процеса, което може неволно да доведе до вторична виктимизация. Жертвите могат да бъдат многократно излагани на съдържание, свързано с експлоатацията им, по време на разследвания и съдебни производства, докато използването на дигитални доказателства — като изображения, видеа или комуника-



ции — може да удължи травмата и да засили усещането за загуба на контрол. Освен това трансграничният характер на тези случаи може да доведе до забавяния, фрагментирани процедури и ограничен достъп до информация, което допълнително отслабва доверието в институциите и системите за подкрепа.

Допълнително, жертвите, въввлечени в престъпна дейност в резултат на експлоатация — особено деца — често се третират като извършители, а не като жертви, което създава сериозни бариери пред тяхната закрила. Това е особено характерно за случаи на принудително извършване на престъпления, включително такива, улеснени чрез технологии, при които връзката между експлоатацията и извършеното деяние не винаги се разпознава. В резултат жертвите могат да бъдат подложени на наказателно преследване, задържане или административни санкции, вместо да получат защита и подкрепа.

Преодоляването на тези предизвикателства изисква по-гъвкави и ориентирани към жертвите подходи за идентификация, които отчитат комплексния и често непоследователен характер на експлоатацията в дигитална среда. Необходими са също така мерки за предотвратяване на вторична виктимизация в рамките на разследващите и съдебните процеси, включително внимателно боравене с дигитални доказателства, прилагане на подходи, основани на разбирането за травмата и засилена координация между органите на наказателното правосъдие и услугите за подкрепа на жертвите.



6. Глобални тенденции и нововъзникващи модели

Дигитализацията на трафика на хора отразява по-широки глобални тенденции в развитието на организираната престъпност, при които технологиите позволяват по-голям мащаб, по-висока скорост и по-голяма адаптивност. Мрежите на трафикантите все по-често действат едновременно в дигитална и физическа среда, създавайки хибридни и транснационални модели на експлоатация, които поставят под въпрос традиционните подходи за разкриване и реакция. Тези процеси не са изолирани, а са част от по-широка трансформация към по-децентрализирани, мрежови и технологично обусловени форми на престъпна дейност.

В глобален план дигитализацията допринася за разширяване на моделите на трафик, като позволява на извършителите да достигат до по-широк кръг от потенциални жертви, да действат едновременно на множество пазари и бързо да адаптират методите си в отговор на действията на правоохранителните органи. Все по-ясно се наблюдава и сближаване между трафика на хора и други форми на организирана престъпност, включително киберпрестъпления, финансови престъпления и онлайн сексуална експлоатация, което допълнително усложнява класифицирането на престъплението и институционалният отговор.

6.1. Трансграничен трафик и експлоатация, осъществявани чрез онлайн платформи

Трафикът на хора, улеснен чрез технологии, по своята същност е транснационален. Онлайн платформите позволяват на извършителите да набират, контролират и експлоатират жертви едновременно в множество юрисдикции, често без физическо присъствие в държавата, в която се осъществява експлоатацията. Това създава съществени предизвикателства за правоохранителните и съдебните



органи, особено по отношение на юрисдикцията, събирането на доказателства и трансграничното сътрудничество.

В същото време дигиталната инфраструктура позволява на извършителите да действат чрез разпределени мрежи, а не чрез ясно структурирани йерархии, като различни участници изпълняват специализирани роли в различни държави и платформи. Тази фрагментация затруднява идентифицирането на организирани престъпни групи и поставя под въпрос традиционните разследващи подходи, основани на ясно очертани организационни структури. Допълнително, извършителите все по-често използват частни или затворени онлайн групи, включително комуникационни канали с ограничен достъп или временно съществуване, за да координират дейността си и да избягват разкриване, като понякога се възползват от периоди с по-ниска степен на наблюдение или ограничен институционален капацитет, като например извън работно време или през почивни дни.

Екосистеми, функциониращи чрез онлайн платформите, също така позволяват бързо разпространение на съдържание свързано с експлоатацията и координация на престъпни дейности в широк мащаб. Използването на социални мрежи, приложения за съобщения, онлайн пазари и криптирани комуникационни канали улеснява фрагментирането на дейностите, свързани с трафик, като едновременно с това свързва извършители, жертви и „клиенти“ в сложни дигитални мрежи. В някои случаи платформите функционират като посредници, които улесняват контакта, договарянето и самата експлоатация, размивайки границите между легитимни и незаконни дейности.

Освен това дигитална среда, която може да е с различна юрисдикция може да създаде пропуски в закрилата, когато жертвите се набират в една държава, експлоатират се в друга и се контролират от трета юрисдикция. Тези динамики затрудняват достъпа до помощ, забавят идентифицирането и могат да доведат до фрагментирани или непоследователни реакции между държавите.



6.2. Технологиите изпреварват регулаторните и институционалните отговори

Ключова нововъзникваща тенденция е нарастващото разминаване между темпа на технологично развитие и способността на регулаторните и институционалните рамки да реагират ефективно. Макар правните инструменти все по-често да отчитат ролята на дигиталните технологии в трафика на хора, оперативният капацитет, разследващите инструменти и механизмите за трансгранично сътрудничество често изостават.

Нововъзникващите технологии, включително изкуствен интелект, инструменти за запазване на анонимност, включително криптирани комуникационни системи, продължават да променят средата на експлоатация, създавайки нови възможности за извършителите и едновременно усложнявайки разкриването и наказателното преследване. В същото време трафикантите демонстрират висока степен на адаптивност, като бързо променят платформи, инструменти и методи в отговор на регулаторни мерки и действия на правоохранителните органи.

Допълнително предизвикателство е фрагментацията на правните и регулаторните подходи между различните юрисдикции. Различията в законодателството, режимите за защита на данните и процесуалните правила могат да възпрепятстват своевременния достъп до дигитални доказателства и да ограничат ефективното сътрудничество между институциите. Участието на частния сектор, и по-специално на дигиталните платформи, допълнително усложнява въпросите, свързани с отговорностите, отчетността и достъпа до данни.

Ограничената наличност на данни и несъответствията в класификацията допълнително затрудняват цялостното разбиране на трафика на хора, улеснен чрез технологии. Много случаи остават неидентифицирани или се регистрират под различни категории



престъпления, което прави трудно оценяването на мащаба и характеристиките на явлението. В резултат на това политическите отговори често се основават на непълна или фрагментирана информация.

Преодоляването на тези предизвикателства изисква постоянна адаптация, инвестиции в експертиза и по-тясна интеграция между правните, технологичните и политическите подходи както на национално, така и на международно ниво. Необходимо е също така подобряване на събирането на данни, развитие на аналитичния капацитет и устойчив обмен на практики, за да се гарантира ефективност на отговорите в условията на бързо променяща се дигитална среда.



7. Добри практики и нововъзникващи подходи

7.1. Междуинституционални и многостранни подходи

Противодействието на трафика на хора, улеснен чрез технологии, все по-често изисква координирани реакции, които надхвърлят традиционните действия на правоохранителните органи. Добри практики, наблюдавани в Европа, подчертават значението на структурираното сътрудничество между правоохранителните органи, прокуратурата, службите за закрила на детето, организациите за подкрепа на жертви, регулаторните органи и технологичните компании. Подобно сътрудничество е от ключово значение за обхващане на пълния мащаб на дигитално медираната експлоатация, особено в случаи, включващи припокриващи се престъпления като трафик на хора, онлайн сексуално насилие и принудително извършване на престъпления.

Констатациите от мониторинга на ГРЕТА подчертават, че ефективните реакции зависят от ранния обмен на информация и съвместния анализ между различни сектори. Мултидисциплинарните екипи, които съчетават разследващ, прокурорски и експертен капацитет за подкрепа на жертви, се доказват като особено ценни при сложни случаи, в които едновременно трябва да се адресират дигитални доказателства, идентификация на жертви и тяхната защита. Тези подходи допринасят за избягване на фрагментирано разглеждане на случаите и намаляват риска жертвите да бъдат неправилно идентифицирани или изключени от механизми за подкрепа поради ограничена правна квалификация на престъплението.

Наблюдаваните практики показват и нарастващата роля на сътрудничеството с технологичните компании и доставчиците на платформи. Макар да съществуват предизвикателства, свързани с достъпа до данни, времето за реакция и юрисдикционните ограничения, структурирани механизми за взаимодействие — като оп-



ределени контактни точки за правоохранителните органи, системи за „доверени податели“ (trusted flaggers)⁵ и специфични за платформите канали за докладване — подобряват способността на институциите да идентифицират и съхраняват релевантни дигитални доказателства. Европол подчертава, че проактивното сътрудничество с частния сектор е все по-необходимо за прекъсване на трафикантски дейности, които в значителна степен разчитат на онлайн услуги и дигитална инфраструктура.

Изграждането на капацитет остава ключов елемент на ефективните междуинституционални подходи. Добри практики включват специализирани обучения за разследващи органи, прокурори и съдии по теми като трафик, улеснен чрез технологии, дигитални форми на принуда и използване на онлайн доказателства. Също толкова важно е интегрирането на подход, ориентиран към жертвите, в оперативната дейност, така че разследващите действия да не задълбочават вредите или да създават допълнителни бариери пред разкриването и защитата.

Предвид по същество транснационалния характер на трафика, улеснен чрез технологии, международното сътрудничество е критичен елемент на ефективния отговор. Дигиталната среда позволява на извършителите да действат едновременно в множество юрисдикции, което прави своевременния обмен на информация, съвместните разследвания и координираните действия от съществено значение. Съществуващите механизми, включително сътрудничеството чрез Европол, взаимната правна помощ и съвместните екипи за разследване, играят важна роля, но предизвикателства остават по отношение на достъпа до данни, различията в правните рамки и процедурните забавяния. Поради това укрепването на международното сътрудничество, включително с държави извън Европейския съюз, е от ключово значение за ефективното разследване, наказателно преследване и защита на жертвите в случаи на дигитално медиран трафик.



7.2. Механизми за докладване и специализирани отговори

Ефективните механизми за сигнализиране и насочване са от съществено значение за ранното разкриване на трафик, улеснен чрез технологии, особено в случаи, свързани с деца и онлайн експлоатация. Добри практики все по-често подчертават необходимостта от достъпни и добре популяризирани канали за подаване на сигнали, които позволяват на жертви, специалисти и трети лица да съобщават за съмнения за експлоатация в дигитална среда. Това включва онлайн инструменти за докладване, горещи линии⁶ и функции за сигнализиране, интегрирани в платформите, които могат да уловят индикатори за трафик наред с други форми на онлайн злоупотреба.

Специализираните реакции се доказват като особено важни в случаи, при които експлоатацията се осъществява основно онлайн или има трансграничен характер. Специализирани звена в рамките на правоохранителните органи, прокурори със специфична експертиза и служби за закрила на детето с дигитални компетентности са по-добре подготвени да оценяват сложни случаи, включващи множество платформи и припокриващи се престъпления. ГРЕТА отбелязва, че липсата на такива специализирани структури често води до забавяния, неправилна класификация и пропуснати възможности за защита на жертвите, особено при случаи, улеснени чрез технологии⁷.

Добри практики включват и интегрирането на механизмите за сигнализиране в по-широки системи за насочване и подкрепа на жертви. Осигуряването на това сигналите за онлайн експлоатация да водят както до разследващи действия, така и до предприемане на защитни мерки, спомага за преодоляване на разрива между разкриването и оказването на помощ. При случаи на трафик на деца, тясната координация между правоохранителните органи, органите за закрила на детето и специализираните неправителствени организации е от ключово значение, за да се гарантира, че децата се разпознават като жертви на трафик и получават адекватна подкрепа, независимо от начина, по който експлоатацията е била разкрита.



Накрая, нововъзникващите подходи подчертават значението на адаптивността. С бързото развитие на дигиталните платформи, комуникационните инструменти и моделите на експлоатация, механизмите за сигнализиране и институционалните реакции трябва да бъдат редовно преглеждани и актуализирани. Гъвкавите процедури, непрекъснатото обучение и устойчивият диалог между заинтересованите страни са ключови за гарантиране на ефективността на добрите практики в условията на нарастваща дигитализация.

7.3. Подходи, ориентирани към превенция и изграждане на устойчивост

Превенцията на трафика на хора, улеснен чрез технологии, изисква устойчиви инвестиции в изграждането на устойчивост сред деца, млади хора и други уязвими групи в дигитална среда. Добри практики все по-често поставят акцент върху превантивни стратегии, които адресират онлайн рисковете, властовите асиметрии и динамиката във видовете експлоатацията още преди настъпването на вредата. Това включва инициативи, насочени към повишаване на дигитално-медийната грамотност, критичното мислене и осведомеността относно онлайн груминг и манипулация, както и насърчаване на по-безопасно онлайн поведение, без да се прехвърля отговорността върху потенциалните жертви.

Модели като националните центрове за безопасен интернет и специализираните горещи линии представляват ценни примери за интегрирани рамки за превенция. Чрез образование, повишаване на осведомеността, консултиране и механизми за сигнализиране, тези структури допринасят за ранното идентифициране на рискове и за ограничаването на вредно онлайн съдържание и поведение. Тясното им сътрудничество с училища, организации на гражданското общество, правоохранителни органи и технологични компании позволява прилагането на цялостен подход към онлайн безопасността, който е особено релевантен в контекста на трафика на деца и онлайн сексуалната експлоатация.



Целенасочените превантивни мерки са също толкова важни и за възрастни и групи с повишена уязвимост, включително мигранти, деца в алтернативна грижа, млади хора, напускащи институционална среда, и лица, изправени пред социално-икономическа изолация. Индивидуализирани подходи, базирани на работа в общността и културно съобразени информационни кампании, показват добри резултати за намаляване на излагането на риск от онлайн набиране и експлоатация, особено когато са съчетани с достъпни услуги за подкрепа.

Публично-частните партньорства играят все по-важна роля в усилията за превенция. Сътрудничеството между публични институции, гражданското общество и доставчици на дигитални услуги може да подобри оценката на риска, модерирането на съдържание, механизмите за сигнализиране и разпространението на превантивна информация. Участието на технологичните компании в идентифицирането на системни рискове, подкрепата на кампании за осведоменост и улесняването на потребителското сигнализиране допринася за изграждането на по-проактивна превантивна среда, като същевременно подчертава споделената отговорност за справяне с експлоатацията, улеснена чрез технологии.

В обобщение, подходите, ориентирани към превенция, допълват разследващите и защитните механизми, като адресират основните фактори, които позволяват възникването на трафик, улеснен чрез технологии. Укрепването на устойчивостта, насърчаването на информирано онлайн поведение и изграждането на координирани превантивни стратегии са ключови елементи на цялостния отговор в условията на нарастваща дигитализация.

Нарастващо внимание се обръща и на използването на изкуствен интелект (ИИ) и автоматизирани инструменти за подпомагане на разкриването и превенцията на трафика на хора, улеснен чрез технологии. Системи, базирани на ИИ, вече се използват от дигитални-



те платформи за идентифициране на модели, свързани с материали със сексуално насилие над деца (CSAM), координирани експлоаторски мрежи и подозрително поведение на потребители в широк мащаб. Дигитални криминалистични инструменти, традиционно използвани в разследвания, свързани с CSAM, все по-често се прилагат и в случаи на трафик на хора за анализ на онлайн комуникации, извличане и съхраняване на дигитални доказателства, както и за подпомагане на идентифицирането на жертви и извършители.

В контекста на трафика подобни инструменти имат потенциал да подпомогнат ранното откриване на рискове, да идентифицират модели на набиране, да сигнализират за повтарящи се индикатори за експлоатация и да подпомогнат приоритизирането на сигналите. Освен това някои държави, включително Нидерландия, Германия, Норвегия и Обединеното кралство, използват уеб-кроулери и други автоматизирани инструменти за откриване на съдържание, свързано с трафик на хора, включително обяви, свързани със сексуална експлоатация, като по този начин подпомагат проактивните разследвания и идентифицирането на жертви.

В същото време ефективността на тези технологии зависи от прозрачността, качеството на използваните данни и наличието на постоянен човешки контрол. При липса на адекватни гаранции съществува риск ИИ системите да възпроизвеждат съществуващи пристрастия, да пропускат по-малко видими форми на експлоатация или да генерират фалшиви сигнали, които могат да навредят на жертвите. Поради това добрите практики подчертават, че ИИ следва да се използва като допълващ инструмент в рамките на по-широки разследващи, превантивни и ориентирани към жертвите подходи, а не като самостоятелно решение.



8. Политически изводи и препоръки

Дигитализацията на трафика на хора има съществени последици за политиките, законодателството и практиката. Макар съществуващите правни рамки да осигуряват стабилна нормативна основа за противодействие на трафика, анализът в настоящата статия показва, че експлоатацията, улеснена чрез технологии, все по-често поставя под въпрос традиционните разбирания за класификацията на престъпленията, идентифицирането на жертвите, събирането на доказателства и институционалните реакции. Преодоляването на тези предизвикателства изисква не само спазване на правните норми, но и адаптивни, координирани и ориентирани към жертвите подходи, способни да отговорят на динамично развиващата се дигитална среда.

На първо място, политическите отговори следва да поставят акцент върху гъвкавостта в разследването и наказателното преследване. Когато фактите сочат наличие на различни форми на експлоатация едновременно — като трафик на хора, сексуална (онлайн) експлоатация на деца, или принудително извършване на престъпления — институциите следва да бъдат насърчавани да прилагат паралелни или комбинирани разследващи подходи, вместо да ограничават случаите до една правна квалификация поради процесуални съображения. Това изисква ясни оперативни насоки, координация между прокуратурата и повишена чувствителност на съдебната система към дигитално медираните форми на принуда и контрол.

На второ място, укрепването на институционалния капацитет остава от съществено значение. Правоохранителните органи, прокурорите и съдиите се нуждаят от специализирано обучение, свързано с трафика на хора, улеснен чрез технологии, включително за моделите на онлайн набиране, дигиталните механизми на контрол и специфични доказателствени предизвикателства в дигитална среда. Инвестициите в дигитална криминалистика, механизми за тран-



сгранично сътрудничество и своевременен достъп до данни, съхранявани от платформите, са ключови за ефективното разследване и наказателно преследване.

На трето място, механизмите за идентифициране и защита на жертвите трябва да бъдат адаптирани към реалностите на онлайн експлоатацията. Критериите за идентификация и процедурите за насочване следва изрично да отчитат формите на трафик, улеснен чрез технологии, включително случаи, при които жертвите не се самоопределят като такива, не проявяват физически признаци на насилие или първоначално са третираны като извършители. Особено внимание следва да се обърне на деца, експлоатирани онлайн, както и на жертви на принудително извършване на престъпления, за които са необходими гаранции срещу криминализация и осигуряване на достъп до специализирани услуги за подкрепа.

На четвърто място, превенцията следва да бъде призната като основен компонент на отговорите срещу трафика, улеснен чрез технологии. Изграждането на устойчивост сред деца, млади хора и други уязвими групи чрез дигитално-медийна грамотност, повишаване на осведомеността и целенасочена работа на терен може да намали излагането на риск от онлайн набиране и експлоатация. Интегрирани модели, съчетаващи образование, консултиране, механизми за сигнализиране и публично-частно сътрудничество — като Центровете за безопасен интернет⁸ и Горещите линии — предоставят ценни рамки за ранна интервенция и ограничаване на риска.

На пето място, сътрудничеството с доставчиците на дигитални услуги следва да бъде засилено чрез ясни очаквания, структурирано взаимодействие и споделена отговорност. Платформите играят централна роля във формирането на онлайн средата и могат да допринасят за оценка на риска, създаване на механизми за сигнализиране и откриване на модели на експлоатация. Използването на изкуствен интелект и автоматизирани инструменти може да подпомогне тези



усилия, при условие че се прилагат прозрачно, с необходимите гаранции, човешки контрол и спазване на основните права.

На шесто място, политическите отговори следва изрично да отчитат ролята на дигитализацията за създаване и задълбочаване на уязвимостите към трафик и експлоатация. Това включва признаване на начина, по който онлайн средата влияе върху излагането на риск, поведението и възможностите за целенасочено набиране, особено при деца и други уязвими групи. В същото време транснационалният характер на трафика, улеснен чрез технологии, изисква засилено международно сътрудничество, включително своевременен трансграничен достъп до данни, съвместни разследвания и координация между участници, действащи в различни юрисдикции. Подобряването на събирането на данни, изследванията и доказателствената база в тази област е също от ключово значение за по-доброто разбиране на развиващите се модели на експлоатация и за разработването на ефективни политики и практики.

Накрая, разработването на политики следва да се основава на непрекъснат мониторинг, изследвания и обмен на добри практики както на национално, така и на международно ниво. В условията на бързо развитие на дигиталните технологии, отговорите срещу трафика трябва да бъдат динамични, основани на данни и включващи мултидисциплинарни перспективи. Преодоляването на разминаването между нормативната рамка и оперативната реалност е от съществено значение за гарантиране, че мерките срещу трафика, улеснен чрез технологии, са ефективни, пропорционални и насочени към правата и нуждите на жертвите.



9. Заключение

Дигитализацията фундаментално промени облика на трафика на хора, като трансформира начина, по който експлоатацията се инициира, поддържа и прикрива през граници и платформи. Както показва настоящата статия, технологиите не създават нови форми на трафик, но съществено променят профилите на извършителите и жертвите, начина на извършване на експлоатацията и условията, при които престъпленията се разкриват, разследват и преследват. В същото време те разширяват уязвимостта към трафик и експлоатация, засягайки значително все по-широк кръг от лица. Тези трансформации поставят под въпрос утвърдените разбирания, заложили в правните рамки, институционалните практики и изискванията към доказването на престъплението.

Нарастващото припокриване между трафика на хора, онлайн сексуалната експлоатация на деца и принудителното извършване на престъпления разкрива ограниченията на разнородни правни и оперативни подходи. В дигитална среда твърдата класификация на престъпленията и раздробените разследващи практики могат да прикрият пълния обхват на експлоатацията и да отслабят защитата на жертвите. Поради това разпознаването и отчитането на множеството форми на експлоатация в рамките на един случай е от съществено значение за ефективното разследване и цялостната подкрепа на жертвите.

В същото време дигитализацията създава и възможности за укрепване на превенцията, разкриването и сътрудничеството. Нововъзникващите практики показват огромното значение на прилагане на мултидисциплинарните подходи: взаимодействие с доставчиците на дигитални услуги, изграждане на устойчивост сред уязвимите групи и отговорното използване на технологични инструменти, включително изкуствен интелект. Тези възможности обаче изискват постоянно инвестиране в институционалния капацитет, ясни опе-



ративни насоки и гаранции, които да осигурят ефективност и зачитане на права на жертвите.

Противодействието на трафика на хора, улеснен чрез технологии, изисква преодоляване на разрыва между правните рамки и оперативната реалност. С развитието на дигиталната среда, отговорите трябва да останат адаптивни, координирани и основани на защитата на правата на жертвите. Осигуряването на способността на системите (правни и институционални) да реагират ефективно на тези трансформации е не само въпрос на ефективност, но и предпоставка за реална и ефективна защита в един все по-дигитализиран свят.

1 **Тъмната мрежа (Dark Web)** представлява малка, умишлено скрита част от интернет пространството, която не е достъпна чрез стандартни търсачки и изисква използването на специализиран софтуер за достъп, като например Tor. Тя позволява повишено ниво на анонимност както за потребителите, така и за администраторите на сайтове, което я прави среда, използвана както за легитимни цели, така и за извършване на незаконни дейности, включително разпространение на незаконно съдържание, онлайн пазари и комуникация между извършители на престъпления.

2 Виж., наред с другото, Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция на Лансароте, 2007 г.); Директива 2011/93/ЕС; Регламент (ЕС) 2022/2065 (Акт за цифровите услуги); както и Предложение за регламент COM(2022) 209 final.

3 Примери за такива платформи включват широко използвани социални мрежи, платформи за стрийминг на живо и услуги за съдържание на абонаментен принцип (напр. OméTV, OnlyFans, TikTok, Instagram), които предлагат функционалности като директно взаимодействие, споделяне на съдържание и възможности за генериране на доходи (монетизация) и могат да бъдат използвани неправомерно от извършители с цел експлоатация.

4 GRETA - Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings, <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/greta>.

5 Съгласно Регламент (ЕС) 2022/2065 (Акт за цифровите услуги), „доверени податели“ (trusted flaggers) са организации, определени от националните координатори за цифровите услуги въз основа на доказана експертиза и компетентност при идентифициране на незаконно съдържание. Онлайн платформите са задължени да разглеждат сигналите, подадени от такива податели, с приоритет и без неоправдано забавяне, като по този начин се подобрява откриването и премахването на незаконно съдържание и се повишава ефективността на механизмите за сигнализиране.

6 Горещите линии, функциониращи в рамките на мрежата INHOPE (Международна асоциация на интернет горещите линии), която обединява 57 горещи линии в над 50 държави по света, предоставят механизми за гражданите да сигнализират за незаконно онлайн съдържание, включително материали със сексуално насилие над деца. Подадените сигнали се оценяват от обучени анализатори и, когато е приложимо, се препращат към правоохранителните органи и доставчиците на онлайн услуги, като по този начин се улесняват премахването на съдържание, трансграничното сътрудничество и идентифицирането на жертви.

7 Виж докладите на ГРЕТА от четвъртия оценителен кръг (различни държави), Съвет на Европа, 2021–2025 г.; както и ГРЕТА, 11-ти общ доклад за дейността на ГРЕТА (2021 г.).

8. Мрежа на Центровете за безопасен интернет в Европа, <https://better-internet-for-kids.europa.eu/en/sic>.



10. Библиография

- 1) Council of Europe. (2005). Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197). <https://rm.coe.int/168008371d>
- 2) Council of Europe. (2007). Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (CETS No. 201). <https://rm.coe.int/1680084822>
- 3) European Parliament and Council of the European Union. (2011a). Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011L0036>
- 4) European Parliament and Council of the European Union. (2024). Directive (EU) 2024/1712 amending Directive 2011/36/EU. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024L1712>
- 5) European Parliament and Council of the European Union. (2011b). Directive 2011/93/EU on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32011L0093>
- 6) European Parliament and Council of the European Union. (2022). Regulation (EU) 2022/2065 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022R2065>
- 7) European Commission. (2022). Proposal for a Regulation laying down rules to prevent and combat child sexual abuse (COM(2022) 209 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0209>
- 8) Council of Europe, GRETA. (2022). 11th General Report on GRETA's activities. <https://rm.coe.int/greta-11th-general-report-of-activities-2022-en/1680a72bb8>
- 9) Council of Europe, GRETA. (2021). 10th General Report on GRETA's activities. <https://rm.coe.int/10th-general-report-on-greta-activities/1680a2d43b>



- 10) Council of Europe. (2020). Online and technology-facilitated trafficking in human beings (GRETA thematic chapter in General Report). <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/online-and-technology-facilitated-trafficking-in-human-beings>
- 11) UNODC. (2022). Global Report on Trafficking in Persons. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/glotip.html>
- 12) Inter-Agency Coordination Group against Trafficking in Persons (ICAT). (2023). Issue brief: The role of technology in trafficking in persons. <https://icat.un.org/publications>
- 13) ICAT, 2020, Technology and Trafficking in Persons during COVID-19 and beyond, <https://icat.un.org/events/05-2020/technology-and-trafficking-persons-during-covid-19-and-beyond>
- 14) ICAT, 2019, Issue Brief 7, Human Trafficking and Technology: trends, challenges and opportunities, https://icat.un.org/sites/g/files/tmzbd1461/files/human_trafficking_and_technology_trends_challenges_and_opportunities_web.pdf
- 15) ICAT, 2022, Use and abuse of technology, https://icat.un.org/sites/g/files/tmzbd1461/files/publications/icat_statement_wdat_2022.pdf
- 16) ICAT, 2022, Issue Brief 12, Addressing vulnerabilities to Trafficking in Persons, https://icat.un.org/sites/g/files/tmzbd1461/files/publications/icat_issue_brief_12_vulnerability_to_tip.pdf
- 17) Europol. (2023). Internet Organised Crime Threat Assessment (IOCTA). <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment>
- 18) Europol. (2025). European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment (EU SOCTA). <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/european-union-serious-and-organised-crime-threat-assessment>
- 19) WeProtect Global Alliance. (2021). Global Threat Assessment 2021. <https://www.weprotect.org/global-threat-assessment-21/>
- 20) Dutch National Rapporteur on Trafficking in Human Beings and Sexual



Violence against Children. (2024). Annual figures Human Trafficking 2023. <https://www.dutchrapporteur.nl/documents/2024/10/18/annual-figures-human-trafficking-2023>

21) Dutch National Rapporteur on Trafficking in Human Beings and Sexual Violence against Children. (2024). Broad perspectives of offending: backgrounds of domestic sex traffickers. <https://www.dutchrapporteur.nl/documents/2025/04/04/broad-perspective-on-offending-backgrounds-of-domestic-sex-traffickers>

22) OSCE. (2024). Policy action to address technology-facilitated trafficking in human beings. <https://cthb.osce.org/cthb/579190>

23) Aronowitz, A. A. (2009). Human trafficking, human misery: The global trade in human beings. Praeger, https://www.researchgate.net/publication/373884084_Human_Trafficking_Human_Misery_The_Global_Trade_in_Human_Beings

24) Shelley, L. (2010). Human trafficking: A global perspective. Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97805211/13816/excerpt/9780521113816_excerpt.pdf

25) Lee, M. (Ed.). (2011). Trafficking and global crime control. Sage. https://sk.sagepub.com/book/mono/trafficking-and-global-crime-control/toc#_

26) Kempadoo, K., Sanghera, J., & Pattanaik, B. (Eds.). (2015). Trafficking and prostitution reconsidered. Routledge. https://christusliberat.org/journal/wp-content/uploads/2018/08/Trafficking-and-Prostitution-Reconsidered_Kamala-Kempadoo.pdf

27) Broad, R., & Turnbull, N. (2019). From human trafficking to modern slavery. European Journal on Criminal Policy and Research, 25(2), 119–133. <https://research.manchester.ac.uk/en/publications/from-human-trafficking-to-modern-slavery-the-development-of-anti-/>

28) Lavorgna, A. (2014). Organised crime goes online. Journal of Money Laundering Control, 18(2), 125–138. <https://www.emerald.com/jmlc/article-abstract/18/2/153/236674/Organised-crime-goes-online->



realities-and?redirectedFrom=fulltext

29) Leukfeldt, R., & Yar, M. (2016). Applying routine activity theory to cybercrime. *European Journal of Criminology*, 37(3), 263–280. https://www.researchgate.net/publication/286923434_Applying_Routine_Activity_Theory_to_Cybercrime_A_Theoretical_and_Empirical_Analysis

30) Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., & Beech, A. (2014). Victims' voices in online grooming. *Journal of Child Sexual Abuse*, 23(5), 532–550. https://www.hrpub.org/journals/article_info.php?aid=240

31) Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Online risks to children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55(6), 635–654. <https://acamh.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jcpp.12197>



КАК КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ ВЛИЯТ ВЪРХУ МИГРАЦИЯТА И ТРАФИКА НА ХОРА. ПЕРСПЕКТИВИ И НАБЛЮДЕНИЯ

Борислав Мавров, Илияна Семерджиева



1. Въведение

В реалността на XXI век, който се характеризира с дълбоки икономически взаимовръзки и взаимозависимости, свързаност на глобално ниво благодарение на интернет и новите технологии, както и с нарастващото въздействие на изменението на климата като трансгранично екологично предизвикателство, проблемите, пред които е изправено човечеството, стават все по-сложни. Освен това те все по-често се преплитат, като често това води до тяхното взаимно подсилване. Разбирането на тези взаимовръзки е от съществено значение за формулирането на ефективни политики в отговор на съвременните предизвикателства.

Изменението на климата е широко признато като една от най-сериозните и дългосрочни заплахи за глобалното общество. То представлява многоизмерен феномен, свързан с почти всеки друг основен проблем. Макар някои от тези връзки да са добре документирани и отразени в политиките, други остават недостатъчно изследвани и отчетени от вземащите решения. Пресечната точка между климатичните промени, миграцията и трафика на хора обхваща разнообразни и многопосочни връзки, които трудно могат да бъдат разграничени от по-широките геополитически, социални и екологични динамики. Въпреки това е от съществено значение този сложен възел от взаимовръзки да бъде разплетен, да се идентифицират най-значимите му аспекти и да се оцени как подобен анализ може да допринесе за по-ефективни политики и практически мерки срещу престъпните мрежи, които подкопават основните права на най-уязвимите групи от населението.

Настоящата статия предлага прочит на темата и представлява опит за проследяване на взаимовръзките между трите явления, включвайки гледните точки на авторите. Статията не претендира за напълно изчерпателен или академично новаторски принос; по-скоро има за цел да очертае споменатите взаимовръзки, които през последните години привличат все по-голямо академично и политическо внимание. Въпреки че сложността на всяко едно от тези явления и техните взаимодействия ограничават обхвата на настоящия преглед, статията предлага основа за бъдещи изследвания.



Поглед назад към историята на трите феномена

2.1. Миграция

Миграцията е присъща характеристика на човечеството - естествен и неизбежен феномен. Както отбелязва William Lacy Swing, бивш генерален директор на миграционната агенция на Организацията на обединените нации (ООН) - Международната организация по миграция (МОМ), миграцията е „най-старият и ефективен механизъм в историята за преодоляване на бедността, естествен човешки отговор на предизвикателствата и фактор, улесняващ създаването на по-големи възможности“ (Swing, 2016).

Към настоящия момент в международното право не съществува правно установена дефиниция на понятията „миграция“ или „мигрант“. МОМ дефинира „миграция“ като „придвижване на лица далеч от тяхното обичайно място на пребиваване, независимо дали през международна граница или в рамките на една държава“, а „мигрант“ като „лице, което се премества от своето обичайно място на пребиваване - в рамките на една държава или през международна граница, временно или постоянно и по различни причини“ (IOM, 2019).

2.1.1. Екологична миграция и климатична миграция

Сред различните причини, които подтикват хората към миграция, са екологичните фактори и условията на живот, които те формират. Международната организация по миграция (2019) дефинира „екологична миграция“ и „климатична миграция“ по сходен начин, като разглежда последната като подкатегория на първата. Подобно на по-широкото понятие „миграция“, нито една от тези концепции няма правно измерение, като и двете се използват от МОМ като работни определения.



ENVIRONMENTAL MIGRATION

Придвижването на лица или групи от лица, които - предимно поради внезапни или постепенни промени в околната среда, неблагоприятно засягащи техния живот или условия на живот - са принудени да напуснат своето обичайно място на пребиваване или избират да го направят, временно или постоянно, като се придвижват в рамките на своята държава или извън нея.

CLIMATE MIGRATION

Придвижването на лица или групи от лица, които - предимно поради внезапни или постепенни промени в околната среда, дължащи се на изменението на климата - са принудени да напуснат своето обичайно място на пребиваване или избират да го направят, временно или постоянно, в рамките на една държава или през международни граници.

Климатичните промени винаги са били основен двигател на миграцията, тъй като животът на Земята отдавна е формиран от климата (Tandon, 2024). Уникалният климат на Земята, регулиран от въглеродния цикъл, е ключовият фактор, който позволява съществуването на водата в различни агрегатни състояния, създавайки стабилната среда, необходима за възникването на живота - равновесие, което не се наблюдава на нито една друга позната планета (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, p. 126). Биологичните видове, включително Homo Sapiens, еволюират в отговор на заобикалящата ги среда и когато условията се променят, те трябва или да се адаптират към промените, или да се придвижат към райони, които предлагат подходящи условия за живот (Tandon, 2024). В този смисъл нито екологичната, нито климатичната миграция представлява ново явление.



2.2. Климатични промени

Климатът на Земята е претърпял множество промени през своята история. Наблюдавани са както ледникови епохи, така и по-топли периоди, като и двата типа периоди са се развивали и продължаваели в рамките на хилядолетия (NASA, 2024). Изменението на климата, както се разбира днес в научния, политическия и обществен дискурс, се отнася до антропогенното изменение на климата, причинено от прекомерните емисии на парникови газове в резултат на човешка дейност през последните два века (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2007, р. 3–4). Рамковата конвенция на ООН за изменението на климата (United Nations Framework Convention on Climate Change), подписана през 1992 г. от 198 страни, е първият международноправен документ, който признава антропогенното изменение на климата, като го дефинира като „изменение на климата, пряко или непряко свързано с човешка дейност, което променя състава на глобалната атмосфера и което се явява в допълнение към естественото вариране на климата, наблюдавано за сравними периоди от време“.

Както се посочва в доклада на Междуправителствения панел по изменение на климата (IPCC¹) от 2007 г., увеличаването на концентрациите на парникови газове в атмосферата през последните два века се е случило както с темпове, така и в мащаби, които с голяма вероятност² са безпрецедентни поне за последните 10 000 години. Това е довело до нарастване както на честотата, така и на интензивността на внезапни бедствия - екстремни метеорологични и климатични явления - като температурни екстремуми, горещи вълни, наводнения, суши, интензивни валежи и бури (Seneviratne et al., 2021). В същото време по-широките процеси на изменение на климата водят до постепенни екологични промени, включително покачване на морското равнище, повишаване на температурите, подкиселяване на океаните, отстъпване на ледниците и свързаните с това последици, засоляване, деградация на земите и горите, загуба на биораз-



нообразие и опустиняване (United Nations Framework Convention on Climate Change, 2012).

Антропогенните емисии на парникови газове нарушават деликатния баланс на глобалната екосистема, създавайки риск за живия свят. Тъй като климатът е фундаментално условие за живота на Земята, а социалните системи са по своята същност зависими от екосистемите, промените в околната среда оказват въздействие върху населението както чрез засилване на съществуващи социални проблеми, така и чрез възникването на нови. С нарастването на въздействията от изменението на климата последиците от него все по-често се преплитат с основни глобални предизвикателства, включително трафика на хора.

2.3. Трафик на хора

Трафикът на хора, често определян като „съвременно робство“, представлява едно от най-тежките нарушения на човешкото достойнство и правата на човека. През последните години броят на установените жертви значително се е увеличил в световен мащаб. Макар това отчасти да отразява подобрените способности за разкриване на престъплението от страна на компетентните органи, то също така свидетелства за нарастващи уязвимости в обществата и социалните системи, които позволяват тази форма на организирана престъпност да продължава да съществува, създавайки риск за глобалната сигурност.

Това явление датира от най-ранните етапи на човешката история, развивайки се от системи на принудителен труд в древните общества до мащабната трансатлантическа търговия с роби (XVI–XIX век), а след премахването на робството - до съвременни форми на експлоатация, включително трафик на хора (Giovagnoni & Van Schooneveld, 2022).



Според Протокола от Палермо³ трафикът на хора означава „набирането, транспортирането, прехвърлянето, укриването или приемането на хора чрез заплаха или използване на сила или други форми на принуда, отвлечане, измама, заблуда, злоупотреба с власт, или злоупотреба с положение на зависимост, или чрез даване или получаване на пари или облаги, за да се получи съгласието на лице, упражняващо контрол върху друго лице, когато се извършва с цел експлоатация. Експлоатацията включва, като минимум, експлоатацията на други хора за проституция или други форми на сексуална експлоатация, за осъществяване на принудителен труд или услуги, за поставяне в робство или в положение сходно на робство, подчиненост или отнемане на телесни органи“.

Въпреки че робството е формално премахнато в световен мащаб до XX век и международните усилия за борба с трафика на хора са се разширили, това явление продължава да съществува, като се адаптира към съвременните глобални динамики и използва правни празноти, социално-икономически уязвимости и технологични развиятия. Нарастват доказателствата, че влошаването на състоянието на околната среда и изменението на климата се преплитат със съществуващите уязвимости - като бедността и климатичната миграция - и ги усилват, като по този начин увеличават риска засегнатите групи от населението да бъдат експлоатирани и въвлечени в трафик.



2. Пресечната точка между климатичните промени, миграцията и трафика на хора

3.1. Термини, използвани в контекста на мобилност поради изменението на климата

Мобилността на хора, провокирана от промените в климата, е довела до използването на термините „климатичен мигрант“, „климатичен бежанец“ и „разселено лице“ в публичния дискурс, академичната литература, медиите и понякога дори в политиките (в някои региони), често по взаимозаменяем начин. Въпреки това тези термини се различават съществено както по значение, така и по правен статус.

3.1.1. Климатични бежанци

Терминът „климатичен бежанец“ не е признат в международното право. Конвенцията за статута на бежанците от 1951 г. и нейният Протокол от 1967 г., които предоставят международно признатото определение за бежанец⁴, не включват екологични или климатични фактори като основание за предоставяне на бежански статут. Първоначално Върховният комисариат на ООН за бежанците (UNHCR) критикува термина „климатични бежанци“ с оглед на това, че размива границите между дефиницията за бежанец съгласно Конвенцията от 1951 г. и популярните представи за бежанците в обществения дискурс (Arap & Harju, 2023).

По-късно, през 2019 г., ръководителят на отдела „Миграция, околна среда и климатични промени“ (Migration, Environment And Climate Change; MECC) към МОМ - Дина Йонеско - заявява, че включването на „климатични бежанци“ в Конвенцията от 1951 г. не само би я отслабило, но също така би отнело възможността за помощ и подкрепа на лица, принудително разселени поради причини, свързани с климата, които често не могат да докажат, че тяхното разселване е резултат от климатичните промени и техните последици (Ionesco, 2019).



На европейско ниво климатичните промени са признати в рамките на Европейската зелена сделка като „умножител на заплахи“ и фактор, водещ до нестабилност, който допринася за миграцията и принудителното разселване на засегнатото население (European Commission, 2019). През 2018 г. Европейската комисия предложи създаването на фонд за убежище, миграция и интеграция, насочен към справяне с първопричините за нерегламентираната миграция, включително недостатъчно развитие, демографски натиск, ограничени икономически възможности, климатични промени и неравенство. Тази инициатива е свързана с новия Пакт за миграция и убежище от 2020 г., който цели да засили системите за убежище и да подобри интеграцията на мигрантите. Въпреки това Пактът не признава климатичните промени като правно основание за миграция или като валидна причина за предоставяне на убежище. Макар редица развиващи се страни да призовават за признаване на климатичните мигранти като бежанци, някои държави членки на ЕС не подкрепят този подход. Вместо това ЕС се фокусира върху справянето с първопричините за климатичната миграция и насърчава глобални действия в областта на климата — например чрез Европейската зелена сделка и прилагането на Стратегията на ЕС за биологичното разнообразие до 2030 г., която цели повишаване на устойчивостта към последиците от изменението на климата (Arap & Harju, 2023).

3.1.2. Вътрешно разселени лица

Друг термин, използван в контекста на климатичната мобилност, е „вътрешно разселено лице“ (internally displaced person; IDP). Вътрешно разселените лица са „лица или групи от лица, които са били принудени или задължени да напуснат домовете си или местата си на обичайно пребиваване, по-специално в резултат на или с цел да избегнат последиците от въоръжен конфликт, ситуации на широко разпространено насилие, нарушения на правата на човека или природни или причинени от човека бедствия, и които не са преминали международно призната държавна граница.“



Това определение е установено в Ръководните принципи на ООН за вътрешното разселване, които представляват основната международна рамка за защита на такива лица. Въпреки това те не са правно обвързващи, макар авторитетът им да е широко признат предимно защото се основават на международното хуманитарно право и правата на човека.

Основната разлика между бежанците и вътрешно разселените лица е, че последните остават граждани или лица, чието обичайно местопребиваване е собствената им държава, и като такива имат право на всички гаранции и защиты. Следователно основната отговорност за тяхната защита остава на националните власти.

3.1.3. Климатични мигранти

Въпреки че климатичната миграция е предимно вътрешна, някои принудително разселени лица преминават международни граници и стават външно разселени. И макар темата често да присъства в международните преговори, липсата на официална дефиниция и правно признаване води до ограничена защита за засегнатите лица, което допълнително задълбочава тяхната уязвимост (Апар & Нагџу, 2023).

Както беше посочено по-горе, климатичният мигрант е лице, което е принудено или избира да напусне мястото си на обичайно пребиваване, временно или постоянно, в рамките на дадена държава или през международни граници, главно поради внезапни или постепенни екологични промени, свързани с изменението на климата.

Могат да се разграничат две основни форми на човешка мобилност в зависимост от характера на екологичната промяна. Внезапните събития (като наводнения, бури и горски пожари) обикновено водят до вътрешно разселване, поставяйки засегнатите лица в категорията на вътрешно разселените лица. За разлика от тях, бавно настъпващите процеси (като повишаване на температурите и мор-



ското равнище) по-често се свързват с миграция, която представлява по-широка категория, включваща както вътрешно, така и трансгранично движение.

Миграцията може да бъде принудителна или доброволна, тъй като хората реагират както на внезапни сътресения, така и на постепенно влошаващи се условия на живот (Tandon, 2024). В този смисъл миграцията може да се разглежда като по-широка категория, в рамките на която вътрешното разселване представлява специфичен подтип.

За целите на настоящия текст терминът „климатична миграция“ ще се използва като обобщаващ както вътрешното, така и трансграничното разселване.

3.2. Въздействие на климатичните промени върху социално-екологичните системи

Климатичните промени (както под формата на постепенно настъпващи промени в околната среда, така и на екстремни метеорологични явления) оказват дълбоко въздействие върху социално-екологичните системи. Международният институт за околна среда и развитие (IIED), който провежда емпирично изследване върху взаимовръзката между климатичните промени, миграцията и трафика на хора в два района в Индия, отчита редица въздействия, които задълбочават съществуващите уязвимости сред засегнатите групи от населението, допринасяйки за миграция и впоследствие увеличавайки риска от трафик на хора.

Тези въздействия включват:

- отклонения в моделите на валежите и увеличаване на суши-те, което намалява селскостопанската продуктивност; загуба на гори, което може да доведе до понижаване на нивата на подпочвените води и впоследствие да повлияе на земеделското производство; променящи се климатични условия, които увеличават раз-



пространението на болести и нашествия от вредители, като силно засягат добивите; намалена наличност на традиционни храни от горите и местните водни източници; всички тези фактори водят до хранителна несигурност и икономически затруднения;

- намаляване на природните ресурси, от които общностите зависят за икономическата си дейност и препитание;
- промени в хранителните вериги - например диви животни, които се хранят с ресурси, използвани от местните общности, което води до загуба на доходи;
- недостиг на вода поради продължителни периоди на суша, което затруднява задоволяването на основни нужди като пиене, готвене, къпане и чистене, както и засяга земеделието и други икономически дейности, зависещи от наличие на вода;
- загуби и щети по инфраструктурата, особено при екстремни метеорологични явления (Bharadwaj et al., 2022).

Тези примери илюстрират колко тясно са свързани екологичните и социалните системи и как екологичните смущения се превръщат в сериозни предизвикателства за местните общности. Те показват силната зависимост на социалните системи от екосистемите, което означава, че влошаването на състоянието на околната среда следва да бъде адресирано с по-голяма спешност. Ако не бъдат овладени, подобни въздействия не само подкопават основни човешки потребности, но и правата на човека, допринасят за несигурност и загуба на човешки животи и създават възможности за престъпни мрежи да се възползват от задълбочената уязвимост.

3.3. Въздействие на климатичните промени върху човешката мобилност

Климатичните промени се разглеждат като важен фактор, който оформя човешката мобилност в наши дни. Въпреки това, тъй като



миграцията е сложен процес, често е трудно да се идентифицира един-единствен фактор, който да обясни защо дадени лица или домакинства мигрират - независимо дали в рамките на една страна или през международни граници. Климатичните промени взаимодействат с редица други фактори - икономически, политически, демографски, социални и екологични - което прави решенията за миграция по своята същност многофакторни (Ionesco, 2019).

Въпреки това климатичните промени все по-често се разглеждат като значим двигател на мобилността, често описван като „умножител на заплахи“ - фактор, който задълбочава съществуващите уязвимости.

Един ясен индикатор за тази тенденция е нарастващият брой вътрешно разселени лица вследствие на климатични събития (Bharadwaj et al., 2022). Според Глобалния доклад за вътрешното разселване, през 2024 г. 9,8 милиона души са били разселени вследствие на бедствия, което е довело до 45,8 милиона вътрешни разселвания. Последната цифра показва, че голям брой лица са били разселвани многократно, често за кратки периоди. Следва да се отбележи, че броят на разселванията, свързани с бедствия през 2024 г., е почти двойно по-висок от средногодишния за последното десетилетие (Internal Displacement Monitoring Centre, 2025).

Въпреки че климатичната миграция е предимно вътрешна, някои принудително разселени лица преминават международни граници (Apar & Narju, 2023). Фактът, че климатичните промени не са признати в международното право като основание за убежище, липсата на данни за трансгранично разселени лица, както и тенденцията климатичните мигранти да използват нерегламентирани миграционни маршрути, затрудняват пълната оценка на въздействието на климатичните промени върху мобилността. В най-лошия сценарий се предвижда до 1,2 милиарда души да бъдат разселени до 2050 г. поради природни бедствия и други екологични заплахи (Institute for Economics and Peace, 2020).



Климатичната миграция е свързана със сериозни форми на експлоатация по поне три линии: (i) бавно настъпващи процеси (суши, провал на реколти); (ii) внезапни бедствия (наводнения, циклони); (iii) комбинирани ефекти между конфликти и явления, свързани с изменението на климата (Bharadwaj et al., 2022).

3.3.1. Внезапни бедствия

Внезапните бедствия са резултат от опасни събития, които възникват бързо или неочаквано. Такива са наводнения, циклони, торнадо, свлачища, горски пожари и др. В зависимост от тяхната тежест и уязвимостта на засегнатото население, те могат да доведат до временно или продължително разселване (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], n.d.).

Тези събития могат да причинят значителни щети върху реколти, добитък, земя, имущество и жилища. В такива ситуации общностите често нямат възможност да се адаптират на място, което прави миграцията единствена възможност за оцеляване, особено за хора без защитни механизми, които внезапно изпадат в бедност (Bharadwaj et al., 2022).

3.3.2. Бавно настъпващи бедствия

Бавно настъпващите бедствия се развиват постепенно - или в резултат на натрупващи се промени в продължение на много години, или поради увеличена честота или интензивност на повтарящи се събития (UNHCR, n.d.). Примери включват повтарящи се суши, крайбрежна ерозия, покачване на морското равнище, опустиняване и отстъпване на ледниците, като всички те застрашават поминъка, който е силно зависим от природни ресурси, например земеделие, животновъдство и рибарство (Bharadwaj et al., 2022). Постепенните екологични промени, особено когато са необратими, подкопават екосистемите и наличието на ресурси, като по този начин допринасят за хранителна несигурност и дългосрочна икономическа неста-



билност (Brouwer, 2025). Те отслабват способността на засегнатите лица да поддържат поминъка си, което често води до увеличаване на задлъжнялостта и бедността. В резултат на това домакинствата могат да бъдат мотивирани или принудени да обмислят миграция в търсене на по-добри икономически възможности. По този начин миграцията може да служи като стратегия за справяне, която позволява диверсифициране на поминъка (Bharadwaj et al., 2022). В допълнение, обикновено мерките за намаляване на риска от бедствия и програмите за социална защита са насочени предимно към внезапни бедствия поради тяхната по-голяма видимост и по-голямата спешност, с която се възприемат (Brouwer, 2025).

3.3.3. Пресечната точка между климатичните промени и конфликтите

Климатичните промени са широко признати като „умножител на заплахи“ от учени, представители на гражданското общество и политици, включително във връзка с мира и сигурността. МОМ също посочва, че климатичните промени могат да причинят или поне да допринесат за възникването на ситуации на конфликт и нестабилност, които впоследствие предизвикват миграционни потоци (ИОМ, 2016). Въпреки това степента на тяхното въздействие и характерът на рисковете, които пораждат, остават предмет на продължаващ дебат.

Фактът, че Съветът за сигурност на ООН свиква заседание само два месеца след като 197 страни по Рамковата конвенция на ООН по изменение на климата се споразумяват за конкретна стратегия за прилагане на Парижкото споразумение от 2015 г. (United Nations, n.d.), подчертава нарастващата международна загриженост относно влиянието на климатичните промени върху сигурността и изтъква тяхното все по-голямо значение в глобалния политически дневен ред.

Следният пример илюстрира как сложни, взаимосвързани фактори могат да затруднят приписването на дадени резултати на



един-единствен фактор. В случая със Сирийската гражданска война, която предизвика една от най-тежките бежански кризи, конфликтът често е представян като „климатичен конфликт“ поради тежката суша в периода 2007–2009 г. Въпреки това доклад на Института към Университета на ООН за водите, околната среда и здравето оспорва тази широко разпространена интерпретация, като твърди, че кризата е била предизвикана основно от дългосрочни дефицити в управлението и неадекватни селскостопански и икономически политики, а не само от климатичните промени.

Стъпвайки на сателитни данни и теренни изследвания, проучването показва, че упадъкът в селските райони и изоставянето на земеделски земи са започнали много преди сушата, главно в резултат на съкращаване на субсидии, структурни неравенства и неустойчиви земеделски практики. Макар сушата да е била тежка, селскостопанският сектор на Сирия е показал устойчивост и дори е започнал да се възстановява малко преди избухването на войната. Миграцията преди 2011 г. в голяма степен е била обичайна стратегия за справяне, но се превръща в принудителна и трайна едва след началото на насилствения конфликт.

Докладът заключава, че определянето на Сирийската война като „климатичен конфликт“ прекалено опростява една сложна реалност и отклонява вниманието от по-дълбоки политически и икономически фактори, особено дефицитите в управлението (Von der Kammer et al., 2025).

Въпреки че конфликтът не може да бъде директно приписан на климатичните промени, тези управленски дефицити са тясно свързани с неправилното управление на природните ресурси и пренебрегването на социално-екологичните системи, което показва как игнорирането на взаимозависимостите между човека и околната среда може да задълбочи уязвимостта на дадено население.



3.4. Връзката между климатичните промени и трафика на хора

Климатичните промени увеличават риска от трафик на хора както в районите на произход, засегнати от екологичен натиск, така и по време на миграция. Въпреки че въздействието на внезапните бедствия върху трафика на хора често е по-ясно видимо в сравнение с ефекта на бавно настъпващите процеси (IOM, 2017), е установено, че тази престъпна дейност се увеличава както в райони, засегнати от постепенни процеси, така и в такива, засегнати от внезапни бедствия (Bharadwaj et al., 2022).

В зависимост от контекста, в някои случаи бавно настъпващите процеси могат дори да доведат до по-високи нива на трафик на хора. Например изследване на Международния институт за околна среда и развитие (IIED) показва, че нивата на трафик са били значително по-високи в район в индийски щат, засегнат от бавно настъпващи климатични процеси, в сравнение с район, засегнат от внезапни бедствия. Тази разлика може да се обясни с факта, че бавно настъпващите бедствия обикновено получават по-малко внимание в сравнение с внезапните събития. В такива случаи умерените суши трябва да бъдат управлявани от щатските правителства със собствени ресурси, което може да забави официалното им признаване. В резултат на това някои щати отлагат обявяването на суша, докато тя не стане достатъчно тежка, за да отговаря на условията за федерална помощ. Така много суши остават недокладвани или се обявяват твърде късно, което води до това засегнатото население да мигрира в условия на принуда, тъй като се бори да поддържа поминъка си и да осигури основните си нужди (Bharadwaj et al., 2022).

3.4.1. Вербуване в засегнатите (изходните) райони

Престъпни мрежи за трафик на хора насочват дейността си към засегнатите региони и се възползват от уязвими лица, които търсят възможности да възстановят живота си след бедствия, като са на-



ясно, че такива хора са по-склонни да прибегват до високорискови поведения и потенциално опасни стратегии за справяне. Например след циклон Сидр през 2007 г. в Бангладеш изследвания показват, че престъпни мрежи са започнали да действат в засегнатия регион (Munns & Katz, 2023).

Засегнатите групи от населението, водени от отчаяние, могат също да възприемат като възможност сътрудничеството с престъпни лица и групи. Например има случаи, в които мъже продават своите съпруги или други роднини, както и родители, които продават децата си (което също представлява форма на трафик). В тези случаи засегнатите лица възприемат тези действия като стратегии за справяне в контекста на тежките последици от променящия се климат (Bharadwaj et al., 2022).

Въпреки че трафикът на хора най-често се свързва с мобилност, съществуват и хора, засегнати от бедствия, които не желаят или не могат да се придвижат. Тази принудителна неподвижност може да остави населението силно уязвимо, тъй като възможността за миграция често представлява ключова стратегия за справяне при загуба на поминък (Brower, 2025).

3.4.2. Вербуване и трафик по време на миграция

Освен че насочват дейността си към засегнатите райони на принудително разселеното население, отделни лица и престъпни мрежи се насочват и към местата на дестинация на мигрантите - например в градските бедни квартали, където разселените лица се преместват, или в бежански лагери, създадени специално за настаняване на вътрешно разселени лица. Обикновено тези условия се характеризират с пренаселеност, липса на социална сплотеност и сигурност, липса на достъп до социални услуги, ограничени възможности за заетост и конкуренция за ресурси като храна или вода. Трафикантите се интегрират в лагерната среда и печелят доверието на общността,



което им помага да идентифицират потенциални жертви. Особено когато разселените лица са принудени да прекарват по-дълги периоди от време в такива условия, те стават все по-отчаяни и попадат в ситуации на принудителен труд, заробване за дългове, сексуална експлоатация или принудителен брак (Munns & Katz, 2023).

3.5. Уязвимост на климатичните мигранти към това да бъдат жертви на трафик

В публикация, посветена на взаимовръзката между климатичните промени и трафика на хора, Международната организация по миграция (2017) посочва, че „мигрантите, които посочват война, конфликт или природни бедствия като основна причина за напускане на местата си на произход, са по-склонни да бъдат уязвими към експлоатация и трафик на хора по време на своето пътуване в сравнение с тези, които мигрират по други причини“.

Съществуват множество фактори, които обуславят уязвимостта на климатичните мигранти към трафик на хора, както по време на придвижването, така и в местата на тяхната дестинация. Някои от най-значимите сред тях са следните:

На първо място, взаимовръзката между климатичните промени, миграцията и трафика на хора е най-ясно изразена сред население, живеещо в несигурни или нестабилни икономически условия (например бедност, безработица, висока задлъжнялост, липса на образование и др.). Не непременно районите, които са най-силно изложени на екологични и климатични рискове, преживяват най-тежките последици, водещи до миграция и трафик, а по-скоро тези, в които общностите нямат капацитет да се справят с последиците от климатичните промени и където населението вече се сблъсква с икономически затруднения и ограничени ресурси за реакция при екстремни метеорологични явления (Munns & Katz, 2023). В резултат климатичните промени усилват съществуващите икономически уязви-



мости, увеличават податливостта към експлоатация и правят засегнатите групи по-склонни да прибегват до високорискови стратегии за справяне, като нередовна миграция, която може да ги изложи на риск от трафик на хора.

Въпреки това не само икономическите затруднения и загубата на подслон подтикват хората към подобни стратегии. Фактори като загуба на достъп до основна инфраструктура, включително здравеопазване, образование и социални услуги, както и ерозията на социалните мрежи, културното наследство и подкрепата от общността също могат да играят съществена роля (Brower, 2025).

Важен фактор е и характерът на въздействията от климатичните промени, особено екстремните метеорологични явления. Климатичната миграция често се класифицира като форма на „миграция по принуда“ (distress migration), поставяща засегнатите лица в ситуации, характеризирани се с липса на алтернативни възможности (Avis, 2017). Освен това значителният натиск върху поминъка ускорява процеса на вземане на решения за миграция сред засегнатите групи. Това често води до непланирана или слабо планирана миграция като рискова стратегия за справяне, което увеличава уязвимостта към експлоатация и риска от трафик на хора (Brennan & Yea, 2025). Освен спешността на разселването, засегнатите от бедствия хора често се сблъскват с икономически ограничения, които ги карат да разчитат на нерегламентирани и небезопасни миграционни маршрути, възприемани като по-евтини от легалните канали за миграция (IOM, 2017).

Следователно климатичната миграция в голяма степен остава нерегулирана - хората не са официално регистрирани, което затруднява проследяването на тяхното движение (Bharadwaj, 2022). При преминаване на международни граници по нерегламентиран начин (без документи), хората имат ограничен достъп до държавна подкрепа, правна и трудова защита както по време на транзит, така и



в страните на дестинация (Munns & Katz, 2023). В съвкупност тези фактори увеличават уязвимостта към експлоатация, поради което недокументираните мигранти съставляват значителен дял от жертвите на трафик на хора (World Bank, 2023).

Като стратегия за справяне, хората, засегнати от бедствия, свързани с климата, могат да потърсят помощ от контрабандисти на мигранти. Въпреки това, тази практика увеличава вероятността превежданите нелегално лица да станат жертви на трафик на хора (ИОМ, 2017).

3.5.1. Други допринасящи фактори

Ролята на недобросъвестните посредници за набиране на работна ръка при улесняването на трудовата миграция представлява фактор, който също допринася за трафика. Тези посредници често улесняват придвижването от селски райони към райони с високо търсене на евтина работна ръка. Мигрантите често нямат официални трудови договори или писмени споразумения с работодатели или посредници, което ограничава достъпа им до правна защита (Bharadwaj, 2022). В същото време някои практики по набиране на работна ръка са свързани с експлоатация, включително принудителен труд.

Например в района на Сундарбанс след бедствия, свързани с климатичните промени, е установено, че посредници и изпълнители по наемане на работна ръка са се възползвали от нестабилните условия в засегнатите общности, като са набирали хора - особено жени и деца - чрез подвеждащи обещания за работа или брак. Отразявайки съществуващите полово обусловени разделения на труда, много жени и момичета впоследствие са били трафикирани към сектори с високо търсене като домакинска работа, секс индустрията и принудителни бракове, докато момчета са били трафикирани за принудителен труд в различни сектори (Molinari, 2017).



Друг фактор, който играе важна роля, е вече съществуващата дейност по трафик на хора в засегнатите региони. Повечето от тези общности са с ниски доходи и вече са уязвими и изложени на риск от трафик. Системите за правоприлагане в съответните държави често изпитват затруднения да се справят с трафика на хора и други форми на съвременно робство дори в „нормални“ условия, а по време на и след бедствия това става още по-трудно, като много от тези групи остават без защита.

3.5.2. Социално-политически фактори на национално ниво

Важно е да не се пренебрегват социално-политическите фактори при разглеждането на климатичните промени и свързаните с тях последици. Липсата на или недостатъчният брой ефективни системи за подкрепа (като стратегии за управление при бедствия и програми за социална защита) води до задълбочаване на уязвимостта, което намалява устойчивостта и адаптивния капацитет на обществата. В повечето страни с ниски и средни доходи липсват достатъчно ресурси и инфраструктура за осигуряване на хуманитарна, икономическа и социална защита на принудително разселените лица (Munns & Katz, 2023). В същото време липсата на или недостатъчният брой системи за ранно предупреждение за рискове, свързани с климатичните промени и последиците от тях, играе ключова роля за неспособността на социално-политическите системи да защитят поминъка, живота и имуществото на засегнатите лица (Bharadwaj, 2022). Следователно слабостите в правовия ред и неефективните управленски структури също оказват влияние както върху превенцията, така и върху управлението след бедствия (Munns & Katz, 2023).

Например данни от изследвания на два района в Индия, които илюстрират връзката между климатичните промени, миграцията и трафика на хора, показват, че засегнатите общности често не разполагат с адекватни стратегии и ресурси за справяне с климатичните рискове. Това включва недостатъчна инфраструктура за справяне с



наводнения и циклони, ограничен достъп до съоръжения като убежища при наводнения, напоителни системи, обществени центрове и надеждни източници на питейна вода, както и недостатъчно осигуряване на помощни материали след бедствия. В подобни условия е установено, че част от най-уязвимите лица прибегват до високорискови стратегии за справяне - като нерегламентирана миграция, която води до трафик на хора (Bharadwaj, 2022).

3.5.3. Специфики, свързани с половете

Според UNICEF климатичните промени увеличават вероятността засегнатите момичета да бъдат принудени да поемат по небезопасни миграционни маршрути, което повишава риска от попадане в съвременни форми на робство. Момичетата са особено уязвими към трафик на хора, най-вече по време на и след екстремни метеорологични явления. Тези рискове се засилват допълнително, когато те са ангажирани със събирането на основни ресурси като храна, вода и дърва за огрев или когато живеят във временни убежища или бежански лагери (Pegram & Colon, 2020).

Същевременно изследвания от Сундарбан и други региони в Индия показват, че в следбедствени условия се наблюдават по-високи нива на насилие, основано на пола, експлоатация и трафик на хора, като особено засегнати са момичетата и жените. Тези явления са свързани с фактори като разпад на семействата и повишен стрес, загуба на препитание и мрежи за социална подкрепа, нарушаване на социалните норми и защитни механизми, разселване в несигурни лагери за помощ при бедствия и засилена физическа и социално-икономическа уязвимост (Molinari, 2017).

Международната организация по миграция (ИОМ, 2017) също така посочва, въз основа на съществуващи данни, че жените и домакинствата, ръководени от жени, са особено уязвими към трафик на хора, както и децата, които са разселени или останали без родители вследствие на бедствия, причинени от промените в климата. В съ-



щото време организацията подчертава необходимостта от допълнителни изследвания, за да се разберат по-добре различията в уязвимостта към трафик на хора между мъже, жени, момчета и момичета в условията на променящ се климат.

3.6. Примери за връзката между трите явления и съществуващи доказателства

Обемът от емпирични доказателства за връзката между климатичните промени, миграцията и трафика на хора нараства. Климатичните промени водят до високорискови миграционни модели, свързани както с внезапни, така и с бавно настъпващи бедствия, което увеличава уязвимостта на засегнатите групи от населението към трафик на хора и практики, наподобяващи робство (Munns & Katz, 2023).

3.6.1. Азиатско-тихоокеанският регион

В специализирана публикация Международната организация по миграция (ИОМ, 2017) представя примери от Азиатско-тихоокеанския регион, които илюстрират връзката между климатичните промени, човешката мобилност и трафика на хора. Регионът е най-населеният в света - с над 4,2 милиарда души. Той се характеризира и с високи нива на човешка мобилност: както вътрешна, така и международна миграция; както легални, така и нелегални миграционни потоци, включително трафик на хора. Миграцията в рамките на региона е предимно вътрешна и често се проявява като преход от селските към градските райони. Трафикът на хора често се осъществява по същите маршрути и се извършва от организирани престъпни мрежи, като основни държави дестинации са Индия, Малайзия и Тайланд. Нередовната трудова миграция често е свързана с форми на експлоатация, които обикновено се асоциират с трафик на хора.

В същото време регионът е сред най-уязвимите към въздействието от климатичните промени, като е изложен на широк спектър от



природни рискове. Те включват както внезапни бедствия като циклони и наводнения, така и бавно развиващи се процеси като суши и покачване на морското равнище. Тези климатични явления оказват значително влияние върху човешката мобилност, като всяка година милиони хора са разселвани в региона. Забележима тенденция е нарастващият брой хора, разселени за продължителни периоди, които често са принудени да живеят в лагери или подобни условия. Поради това климатичните промени и други промени, настъпващи в околната среда, могат да предизвикат високорискови форми на миграция, обусловени както от внезапни, така и от бавно настъпващи процеси.

Съществуват също документиранни доказателства за повишен риск от трафик на хора по време на и след природни бедствия, включително след цунамито в Индийския океан (2004 г.), циклон Сидр в Бангладеш (2007 г.) и тайфун Хаян във Филипините (2013 г.). В подобни ситуации е установено, че престъпни мрежи насочват дейността си към засегнатите общности, особено към уязвими групи като деца, вдовици и хора, търсещи работа чрез миграция. В някои случаи таргетират дори цели семейства, като особено домакинства, начело с жени, са изложени на повишен риск от експлоатация.

3.6.2. Географски обхват на наличните данни и значение за европейския контекст

Някои региони по света се оказват особено уязвими както към нарастващата честота и интензивност на бедствия, причинени от изменението на климата, така и към трафика на хора. Такива са страните с ниски и средни доходи в Южна Азия, Източна Азия и Тихоокеанския регион, Субсахарска Африка и Близкия изток. Тези региони се характеризират с висока изложеност на природни рискове, ограничен капацитет за адаптация и големи групи от населението, зависими от природни ресурси (Brouwer, 2025). Тъй като повечето съществуващи емпирични данни за връзката между промените в



климата, миграцията и трафика на хора се основават на изследвания, проведени именно в тези региони, резултатите могат да се различават в други географски контексти.

Въпреки че някои региони са непропорционално засегнати, няма държава или регион, които да са напълно защитени от климатичните промени или трафика на хора, тъй като и двете са глобални явления. Данните показват, че климатичните промени могат да засилят уязвимостите в различни социално-икономически контексти, въпреки че техните въздействия често са най-видими в региони, които вече се сблъскват със структурни предизвикателства.

Споменатото по-горе изследване на IIED показва, че тази динамика не се ограничава само до традиционно уязвими региони. Сравнителен анализ на два района в Индия (Palamu и Kendrapara) показва, че дори относително по-проспериращи и стабилни региони могат да станат силно уязвими при нарастващ натиск, свързан с климатичните промени. Kendrapara, който някога е бил сред най-плодородните и икономически стабилни райони в щата Odisha, исторически е привличал имигранти поради продуктивната си земя и благоприятните условия. За разлика от това, емиграцията в региона е сравнително ново явление, обусловено от нарастващите въздействия на климатичните промени, включително по-чести циклони, наводнения, покачване на морското равнище и деградация на земята. Тези промени подкопават поминъка, водят до спад в доходите, безработица и нарастваща задлъжнялост (Bharadwaj, 2022).

Въпреки по-високото ниво на грамотност, по-добрата инфраструктура и по-добрите икономически условия в сравнение с Palamu, населението в Kendrapara също става все по-уязвимо. И в двата района именно най-уязвимите групи са непропорционално засегнати и е по-вероятно да станат жертви на трафик. Това подчертава, че макар съществуващите социално-икономически условия да определят уязвимостта, климатичните промени могат да действат като мощен



„умножител на натиска“, разширявайки обхвата на рисковете дори към лица и социални групи, които преди това са били относително сигурни и защитени.

В този контекст, макар към момента да няма емпирични доказателства, които директно свързват климатичните промени, миграцията и трафика на хора в рамките на ЕС, анализ на Службата на Европейския парламент за парламентарни изследвания (EPRS) предполага, че може да се наложи ЕС да преосмисли своята перспектива към мобилност на хора поради изменението на климата - не само като дестинация за разселени лица, идващи от трети страни, но и като регион, в рамките на който има вътрешно разселване, свързано с климатичните промени. Докато настоящите политически рамки като Европейската зелена сделка са основно насочени към справяне с първопричините за климатичните промени, недостатъчният напредък в намаляването на емисиите може да наложи обръщането на по-голямо внимание на последиците от климатичните промени, включително климатичната миграция (Апар & Harju, 2023). От своя страна, миграцията може да увеличи уязвимостта на засегнатите региони и групи от населението, като по този начин създаде условия, които могат да бъдат използвани от престъпни мрежи, включително такива, свързани с трафик на хора.



3. Допълнителни измерения на връзката между климатичните промени и трафика на хора

Миграцията сама по себе си не води неизбежно до трафик на хора; въпреки това, при липса на подходящо регулиране тя може да увеличи уязвимостта към експлоатация. В същото време миграцията може да има редица положителни ефекти върху домакинствата. Тя може да подобри здравето и храненето, да увеличи покупателната способност и да разнообрази източниците на доходи. Миграцията може също така да повиши икономическата сигурност, да разшири достъпа до образование и възможности за заетост и да помогне на домакинствата да се справят с климатичния натиск, като им позволява да излязат от цикли на задлъжнялост и бедност, както и да укрепят способността си да спестяват и инвестират (Bharadwaj et al., 2022).

Тези изводи показват, че миграцията не е по своята същност негативно явление; по-скоро тя следва да бъде безопасна, доброволна и добре регулирана, за да се гарантира, че потенциалните мигранти са защитени и могат да вземат информирани решения.

4.1. Климатичните промени и трудовата експлоатация

Климатичните промени не само допринасят за повишена уязвимост към трафик на хора, но и изострят условията на трудова експлоатация. Както подчертават Brennan и Yea (2025), форми на заетост, които вече крият някаква сигурност за работниците, могат по-лесно да прераснат в ситуации на крайна експлоатация или трафик в контекста на климатичната криза. В много региони условията на труд се влошават поради повишаващите се температури, влошаването на състоянието на околната среда и зачестяването на екстремни метеорологични явления, като в някои случаи условията стават дори животозастрашаващи.

В същото време климатичните промени допълнително влошават



условията на лицата, които вече са подложени на експлоатация или трафик. Жертвите на трафик, които често работят в неформални или нерегулирани сектори като земеделие, строителство или рибарство, са особено изложени на рискове, свързани с променящите се условия на околната среда. С усиляването на въздействията от изменението на климата тези работници могат да бъдат принудени да работят по-дълги часове при екстремни климатични условия с по-слаба защита и повишен риск за здравето, което допълнително задълбочава тяхната уязвимост (Brennan & Yea, 2025).

4.2. През призмата на системното мислене: динамиката на цикли на обратна връзка между изменението на климата и трафика на хора

Трафикът на хора и климатичните промени са свързани и чрез нелинейни взаимовръзки, които могат да формират самоподсилващи се (положителни) или балансиращи (отрицателни) обратни връзки.

Както вече беше споменато, въздействията от изменението на климата увеличават уязвимостта на засегнатите лица към трафик. Същевременно много сектори, свързани с принудителен труд и експлоатация - като интензивно земеделие, животновъдство, рибарство, горско стопанство, минно дело и строителство - допринасят значително за влошаването на състоянието на околната среда, както и за климатичните промени. По този начин експлоататорските практики не само възникват вследствие на уязвимост, предизвикана от климатичните промени, но и допринасят за допълнително влошаване на околната среда, което от своя страна засилва климатичните въздействия. Това създава самоподсилващ се цикъл на обратна връзка, при който климатичните промени водят до уязвимост и експлоатация, а експлоатацията води до допълнително емисии на парникови газове, допринасяйки още повече за изменението на кли-



мата. Човешката мобилност при липса на безопасни и легални пътища представлява ключов елемент от тази взаимовръзка, действайки като основен рисков фактор за трафик на хора, който все повече се влияе от климатичните промени (Brouwer, 2025).



Фигура 1. Пример за положителна обратна връзка (индустрии с високи емисии на парникови газове)



Въпреки това, принудителен и детски труд е установен и във веригите на доставки на продукти за възобновяема енергия, включително литиеви батерии и соларни панели, които са в основата на зеления преход. Това подчертава по-сложна динамика: макар тези индустрии да целят ограничаване на климатичните промени, те все пак могат да разчитат на експлоататорски трудови практики (Brouwer, 2025).



Фигура 2. Пример за отрицателна (балансираща) обратна връзка (нисковъглеродни индустрии)



В този смисъл усилията за справяне с екологичните предизвикателства не водят автоматично до положителни социални резултати. Въпреки че в този случай се формира балансираща обратна връзка, тя не представлява изцяло благоприятна или „балансираща“ динамика, а отразява по-широк системен проблем, при който експлоатацията продължава както в сектори с високи емисии, така и в нисковъглеродни сектори. Независимо дали индустриите допринасят за климатичните промени или се стремят да ги ограничат, продължаващото наличие на трафик на хора и принудителен труд в различни сектори подчертава глобалния и многоизмерен характер на проблема и неговата дълбока вкорененост в съвременните икономически системи.



4. Заключение

Пресечната точка между климатичните промени, миграцията и трафика на хора става все по-очевидна, като нейната сложност се отразява върху по-широки социални, икономически и екологични предизвикателства. Нарастващ обем от изследвания показва, че климатичните промени действат като „умножител на заплахи“, засилвайки съществуващите уязвимости и създавайки условия, при които експлоатацията и трафикът на хора могат да се разпространяват. В същото време водещи институции, включително Международната организация по миграция, подчертават, че тази връзка остава недостатъчно изследвана, както и слабо отразена в политиките както на национално, така и на международно ниво. Това подчертава спешната необходимост от системно интегриране на взаимовръзките между трите явления в процесите на разработване на политики.

Въпреки нарастващото внимание върху темата съществуват значителни пропуски в научните изследвания. Сегашните доказателства до голяма степен се основават на отделни казуси и са географски концентрирани - от региони като Южна и Югоизточна Азия. Необходими са повече мащабни количествени изследвания, за да се разберат по-добре причинно-следствените връзки между климатичните промени и трафика на хора, включително относно ролята на бавно настъпващите екологични промени. Необходими са също допълнителни изследвания, за да се установи кои групи от населението са най-уязвими и при какви условия. Разширяването на географския обхват на изследванията и задълбочаването на доказателствената база са от съществено значение за формулирането на ефективни и целенасочени политики.

Друг извод е липсата на ясни дефиниции и правно признаване на мобилността, свързана с климатичните промени. Липсата на международно съгласувана терминология и защитни законови рамки за климатичните мигранти води до пропуски, свързани с тяхната защита, и може да тласне засегнатите групи към нередовна миграция, като по този начин увеличи тяхната уязвимост към експлоатация и



трафик. Преодоляването на този пропуск е от съществено значение, за да се гарантира адекватна защита за най-силно засегнатите от климатичните промени. В този контекст подобряването на управлението на миграцията е от решаващо значение - не само за намаляване на рисковете, но и за да може миграцията да бъде припозната като положителна стратегия за адаптация, която повишава устойчивостта към екологични промени.

Същевременно политическите отговори на предизвикателствата следва да надхвърлят реактивните подходи и да поставят по-голям акцент върху превенцията чрез адресиране на първопричините за съществуващите уязвимости. Тъй като климатичните промени засилват съществуващите неравенства - като бедност, неравенство между половете, дефицити на управлението и влошаване на състоянието на околната среда - ефективните мерки следва да се съсредоточат върху укрепването на социално-икономическата устойчивост. Това включва инвестиции в устойчива на климатични въздействия инфраструктура, готовност при бедствия и системи за ранно предупреждение, механизми за социална защита и устойчиви възможности за препитание. Чрез намаляване на структурните уязвимости подобни мерки могат да ограничат условията, които трафикантите експлоатират, и да намалят вероятността засегнатите групи да прибягват до високорискови стратегии за справяне.

Тясно свързана с това е необходимостта от по-интегрирани и системни подходи при разработването на политики. Сложността на връзката между климатичните промени, миграцията и трафика на хора демонстрира, че тези проблеми не могат да бъдат разглеждани изолирано. Подходът на системното мислене позволява на политиките да разберат по-добре взаимовръзките, да идентифицират самоподсилващи се механизми и да предвидят иначе непредвидими последици. Подобен подход подпомага разработването на интегрирани стратегии, които едновременно обхващат адаптацията към климатичните промени, опазването на околната среда, управлението на миграцията и борбата с трафика на хора.



Важно е също така да се избягва опростяването при разглеждането на взаимовръзките. Макар климатичните промени да са важен фактор за социалната уязвимост, те не бива да се разглеждат изолирано или като единствена причина за миграцията и трафика на хора. Промените в околната среда винаги са били част от човешката история, а уязвимостта се формира от по-широк набор от социално-политически и икономически фактори, включително недостатъци в управлението и ограничен институционален капацитет. В същото време е важно да се признае, че съвременните климатични промени са резултат от човешка дейност и следователно са тясно свързани със системите на управление, политическите решения и моделите на икономическо развитие. Представянето на климатичните промени като абстрактен или независим фактор крие риск да се прикрият основните човешки и институционални решения, които допринасят както за влошаването на състоянието на околната среда, така и за социалната уязвимост. Затова ефективните политики следва да поставят по-голям акцент върху управленските структури и отчетността, като гарантират, че политическите решения отчитат дългосрочните си въздействия върху обществото и екосистемите.

В един все по-взаимосвързан и глобализиран свят предизвикателства като климатичните промени, миграцията и трафикът на хора стават все по-сложни и взаимозависими. Справянето с тях изисква не само по-задълбочено академично разбиране, но и по-координирани, ориентирани към бъдещето и интегрирани политически действия. Разпознаването и адресирането на тези взаимовръзки е от съществено значение за гарантиране както на сигурността, така и на устойчивото развитие в условията на ускоряващи се глобални промени.

1 Междуправителственият панел по изменение на климата (IPCC) е широко признат като водещият световен авторитет в областта на климатичната наука.

2 В системата за калибриран език на IPCC терминът „с голяма вероятност“ означава вероятност за настъпване над 90%.

3 Протоколът за предотвратяване, възпиране и наказване на трафика на хора, особено жени и деца 4 Според Конвенцията, бежанец се определя като лице, което „при основателни опасения от преследване по причина на раса, религия, националност, принадлежност към определена социална група или политически убеждения, се намира извън страната, чийто гражданин то е, и не може да се ползва от закрилата на тази страна, или не желае да се ползва от такава закрила поради тези опасения; или, бидейки без гражданство и намирайки се извън страната на своето предишно обичайно местоживее в резултат на подобни събития, не може да се завърне или, поради такива опасения, не желае да се завърне в нея“.

5 Терминът „социално-екологични системи“ обозначава сложни и взаимосвързани системи, включващи хората и природата, като подчертава, че човечеството не е отделено от естествената среда, а представлява нейна неразделна част (Berkes & Folke, 2000).



5. Използвани източници:

1. Swing, W. L. (2016, September 19). MIGRATION IS OUR HISTORY, REALITY AND FUTURE. IOM Blog. <https://weblog.iom.int/migration-our-history-reality-and-future>
2. International organization for Migration. (n.d.). ENVIRONMENTAL MIGRATION. iom.int. Retrieved February 2, 2026, from <https://environmentalmigration.iom.int/environmental-migration>
3. International Organization for Migration. (2019). Glossary on migration (International Migration Law No. 34). https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf
4. Ayesha Tandon. (2024, April 11). How does climate change drive human migration? Carbon Brief. <https://interactive.carbonbrief.org/climate-migration/index.html>
5. Intergovernmental Panel on Climate Change. (2007). Climate change 2007: The physical science basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (S. Solomon, D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K. B. Averyt, M. Tignor, & H. L. Miller, Eds.). Cambridge University Press.
6. UNFCCC. (2012). Slow onset events: Technical paper (FCCC/TP/2012/7). Secretariat of the United Nations Framework Convention on Climate Change. <https://unfccc.int/documents/7429>
7. Seneviratne, S. I., X. Zhang, M. Adnan, W. Badi, D. Dereczynski, A. Di Luca, S. Ghosh, I. Iskandar, J. Kossin, S. Lewis, F. Pinto, I. F. T. Pires, K. Raghavan, C. Singh, & C. U. A. (2021). Weather and climate extreme events in a changing climate. In Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S. L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M. I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J. B. R. Matthews, T. K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu, & B. Zhou (eds.)]. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157896.013>



8. NASA. (2024, October 23). Evidence - NASA Science. NASA Science. <https://science.nasa.gov/climate-change/evidence/>
9. Ionesco, D. (2019, June 6). Let's talk about climate migrants, not climate refugees. United Nations Sustainable Development. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/06/lets-talk-about-climate-migrants-not-climate-refugees/>
10. Apap, J., & Harju, S. (2023). The concept of "climate refugee." In <https://www.europarl.europa.eu/>. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)698753](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698753)
11. International Labour Organization, Walk Free, & International Organization for Migration. (2022). Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage. International Labour Organization. <https://www.ilo.org/publications/global-estimates-modern-slavery-forced-labour-and-forced-marriage-1>
12. Anti-Slavery International. (2025, December 9). Migration and trafficking. [antislavery.org. https://www.antislavery.org/what-we-do/migration-and-trafficking/](https://www.antislavery.org/what-we-do/migration-and-trafficking/)
13. European Commission. (2019). The European Green Deal (COM/2019/640 final). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52019DC0640>
14. Bharadwaj, R., Chakravarti, D., Karthikeyan, N., Hazra, S., Daniel, U., Topno, J., & Abhilashi, R. (2022). Climate change, migration and vulnerability to trafficking. International Institute for Environment and Development. <https://www.iied.org/20936iied>
15. Pegram, J., & Colon, C. (2020). Are climate change policies child-sensitive? United Nations Children's Fund (UNICEF). https://www.unicef.org/media/72561/file/Are-climate-change-policies-child-sensitive-2020_0.pdf
16. International Organization for Migration. (2017). THE CLIMATE CHANGE–HUMAN TRAFFICKING NEXUS. <https://publications.iom.int/books/climate-change-human-trafficking-nexus>



17. Brouwer, J. (2025). Human Mobility and Vulnerability to Trafficking in Persons in the Context of Climate Change, Environmental Degradation, and Disasters. Assessment of the Available Evidence. International Organization for Migration. <https://migrantprotection.iom.int/en/resources/report/human-mobility-and-vulnerability-trafficking-persons-context-climate-change>
18. Munns, N., & Katz, G. (2023). Climate- and conflict-induced migration and modern slavery: challenges and opportunities for action. Justice and Care. https://justiceandcare.org/app/uploads/2023/03/Justice-and-Care-Issue-Brief_Migration_Climate-and-Conflict_Mar23.pdf
19. The Internal Displacement Monitoring Centre. (2025). Global Report on Internal Displacement. In <https://api.internal-displacement.org>. https://api.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/idmc-grid-2025-global-report-on-internal-displacement.pdf?_gl=1*hzls2q*_ga*NzYyMTU4Njc1LjE3NzU2NzU0MzE.*_ga_PKVS5L6N8V*cZ3NzU2NzU0MzEkbzEkZzAkDE3NzU2NzU0MzEkajYwJGwwJGgw
20. Molinari, N. (2017). Intensifying Insecurities: The impact of climate change on vulnerability to human trafficking in the Indian Sundarbans. *Anti-Trafficking Review*, 8. <https://doi.org/10.14197/atr.20121784>
21. World Bank. (2023). WORLD DEVELOPMENT REPORT 2023. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/c1522c0b-6d35-491d-a008-e76535b53291/content>
22. Avis, W. (2017). Scoping study on defining and measuring distress migration. Governance and Social Development Resource Centre. <https://www.gsdr.org/wp-content/uploads/2017/04/HDR1406.pdf>
23. Institute for Economics and Peace. (2020). Over one billion people at threat of being displaced by 2050 due to environmental change, conflict and civil unrest [Press release]. <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2020/09/Ecological-Threat-Register-Press-Release-27.08-FINAL.pdf>
24. United Nations. (n.d.). Climate change recognized as ‘threat multiplier’, UN Security Council debates its impact on peace |



COMMISSIONDE CONSOLIDATIONDE LA PAIX. <https://www.un.org/peacebuilding/news/climate-change-recognized-%E2%80%98threat-multiplier%E2%80%99-un-security-council-debates-its-impact-peace>

25. Berkes, F., & Forke, C. (2000). Linking social and ecological systems for resilience and sustainability. Cambridge University Press. https://assets.cambridge.org/97805217/85624/excerpt/9780521785624_excerpt.pdf

26. Internal Displacement Monitoring Centre. (n.d.). Disasters and climate change. www.internal-displacement.org. <https://www.internal-displacement.org/disasters-and-climate-change/>

27. United Nations High Commissioner for Refugees. (n.d.). Master glossary of terms. www.unhcr.org. <https://www.unhcr.org/glossary>

28. Von der Kammer, R., Dinc, P., & Eklund, L. (2025, December 18). THE DROUGHT-MIGRATIONCONFLICT NEXUS. [unu.edu](https://collections.unu.edu/eserv/UNU:10394/INWEH_Report_Drought_Migration_Conflict_2025.pdf). https://collections.unu.edu/eserv/UNU:10394/INWEH_Report_Drought_Migration_Conflict_2025.pdf

29. Giovagnoni, B., & Van Schooneveld, A. (2022, January 25). The History of Human Trafficking. The Exodus Road. <https://theexodusroad.com/history-of-human-trafficking>



Съфинансирано от
Европейския съюз



Адрес:	София 1000, ул. „Г. С. Раковски“ 101
Телефон:	+359 2 988 64 10
Ел. поща:	office@europe.bg
Web:	https://www.europeaninstitute.bg/
Facebook:	Европейски институт, European Institute



европейски институт